

'Hinderen kinderen' de vrijetijdsbesteding van de ouder(s)?

Een onderzoek naar het effect van het hebben van een kind op de eigen vrijetijdsbesteding van de ouder(s).

Anneke von Heyden-Brinkman

Doctoraalscriptie

Departement Vrijetijdwetenschappen/Sociaal-culturele Wetenschappen

Universiteit van Tilburg

Afstudeerbegeleiders: Prof. dr. W.P. Knulst

Dr. ir. H.J.J. van der Poel

September, 2005

Voorwoord

Het schrijven van een voorwoord is een prettig moment. Het betekent immers dat het stuk dat erna komt naar tevredenheid op papier staat. Ik heb het onderzoek met veel plezier uitgevoerd, met name omdat beide facetten van dit onderzoek mijn interesse hebben: vrijetijdsbesteding en gezin. Als ik om mij heen kijk zie ik vele ouders worstelen om wat tijd voor zichzelf te hebben, vrijetijd wel te verstaan. De vraag rees bij mij in hoeverre dit was toe te schrijven aan het hebben van één of meer kinderen? Of zouden deze personen wellicht dezelfde worsteling doormaken als ze geen kinderen hadden gehad? Er bleek geen onderzoek voorhanden dat dat eens grondig en breed had uitgediept. En voila, mijn onderzoeksonderwerp was geboren. Ik was me er wel van bewust dat mijn leefomgeving uiteraard geen representatieve steekproef was. Gelukkig stelde de Vakgroep Vrijetijdwetenschappen mij het TBO bestand beschikbaar. En ik kon aan de slag.

De titel van dit onderzoek is een verwijzing naar de uitspraak van vader Cats ‘kinderen zijn hinderen’. Mijn vader heeft vader Cats vroeger meermalen geciteerd. Mijn broer en ik voelden ons daarbij uiteraard niet aangesproken omdat wij ‘voorbeeldige’ kinderen waren. ‘Kinderen zijn hinderen’ heeft voor mij dan ook zeker geen negatieve betekenis, ik moet er eerder om glimlachen. Ik wil benadrukken dat de insteek van dit onderzoek geen negatieve is. Als moeder weet ik dat kinderen, ondanks dat ze wel eens ‘hinderen’, een verrijking zijn van je leven. De vraag of kinderen hinderen dekt echter wel de lading van dit onderzoek: in hoeverre hinderen kinderen de eigen vrijetijdsbesteding van de ouders? Aan het eind van dit onderzoek zult u het weten.....

Uiteraard wil ik in dit voorwoord diverse personen bedanken. Allereerst mijn begeleiders op de Universiteit: Professor Knulst, Dr. van der Poel en Dr. van Eijck. Hun kritische op- en aanmerkingen waren bijzonder leerzaam. De praktijk van het uitvoeren van analyses is veel ingewikkelder gebleken dan ik op basis van de MTO-vakken kon vermoeden. Maar door de aanwijzingen en opbouwende kritiek van met name Professor Knulst zijn de analyses toch tot een goed einde gebracht.

Maar ook het thuisfront heeft mij tijdens de studie en afstudeerperiode terzijde gestaan. Mijn moeder en schoonmoeder wil ik bedanken omdat ze regelmatig zijn komen oppassen als ik een college, tentamen of te weinig tijd om te studeren had. Mijn (schoon)familie en vriendinnen bleven geïnteresseerd, en hadden begrip voor het feit dat ik soms (en op het laatst wel vaker dan soms) even geen tijd had om leuke dingen te ondernemen. En mijn kinderen? Zij vonden het wel stoer, of zoals dat tegenwoordig heet ‘vet cool’, dat hun moeder ook op school zat. Mijn drie lieve kinderen wil ik bedanken omdat ze nooit hebben gemopperd als ik weer eens naar boven moest om te studeren. En, last but not least: mijn man Hubert. Hij heeft altijd achter me gestaan en geloofd in mijn kunnen (ook als ik dat even niet deed). Ik wil hem bedanken voor zijn onvoorwaardelijke steun, vertrouwen en optimisme.

Anneke von Heyden-Brinkman

Nuenen, september 2005

Samenvatting

Dit onderzoek moet antwoord geven op de vraag in hoeverre het hebben van een kind van invloed is op de vrijetijdsbesteding van de ouder(s). Er zijn talrijke onderzoeken gedaan naar de vrijetijdsbesteding die met de kinderen wordt doorgebracht. Maar een onderzoek dat de effecten van het hebben van een kind op de eigen vrijetijdsbesteding van de ouders breed belicht ontbreekt. Daarom luidt de doelstelling van dit onderzoek

“inzicht verschaffen in het hebben van een kind op de vrijetijdsbesteding van de ouder(s)”.

Om het inzicht in het gezinseffect op de vrijetijdsbesteding van de ouder zo breed mogelijk te maken zijn de onderzoeksvragen als volgt geformuleerd:

1. *wat is het effect van het samenwonen in een gezin op de vrijetijdsbesteding van de ouder(s)?*
2. *is dit effect anders al naar gelang de leeftijd van het jongste kind?*
3. *zijn de gezinseffecten (al dan niet gekoppeld aan de leeftijd van de kinderen) in de loop der onderzoekjaren veranderd?*
4. *zijn de effecten van het hebben van een kind verschillend voor mannen en vrouwen?*

De veronderstelling dat iemand met een gezin (gedefinieerd als elk leefverband waarin één of meer kinderen worden opgevoed) een ander vrijetijdspatroon heeft dan personen zonder kinderen is gebaseerd op het algemene gedragsmodel. Volgens dit model leidt een verandering in basiscondities, zoals een veranderde gezinssituatie, tot een ander vrijetijdsgedrag. Ook de theorie van Rapoport & Rapoport was relevant. Zij stellen dat iemands leven zich langs drie lijnen ontwikkelt: werk, gezin en vrijetijdsbesteding. Individuen integreren invloeden en ervaringen van deze drie verschillende lijnen en geven zo hun leven vorm. Bij diverse auteurs kwamen de leisure constraints ter sprake. De rode draad hierbij was dat vrouwen, en met name moeders, op de laatste plaats komen qua zeggenschap over de vrijetijd. Het probleem van de meeste constraints was echter dat ze niet of moeilijk meetbaar zijn met het voor dit onderzoek beschikbare databestand. Vervolgens zijn enkele maatschappelijke veranderingen belicht. In de loop der onderzoeksjaren hebben zich namelijk verschillende ontwikkelingen voorgedaan, zoals de emancipatie, individualisering, een gestegen welvaartsniveau en de veranderde perceptie ten aanzien van de opvoeding, die ertoe hebben kunnen bijdragen dat in 1975 het vrijetijdspatroon er anders uitzag dan in 2000.

Maar wat doen ouders nu anders in hun vrijetijd (of juist niet) dan personen zonder kinderen? Om dit te kunnen onderzoeken is een secundaire analyse uitgevoerd op het tijdsbestedingsonderzoek, kortweg het TBO. Dit TBO is voor het eerst uitgevoerd in 1975 en daarna iedere vijf jaar herhaald. Zo zijn er inmiddels 6 metingen beschikbaar. Om een goed beeld te krijgen van de vrijetijdsbesteding zijn zowel bepaalde structuurkenmerken van de vrijetijd (omvang, mate van uithuizigheid en diversiteit) als concrete vrijetijdsactiviteiten geanalyseerd. Omdat het ondoenlijk is ieder soort vrijetijdsgedrag te analyseren dat in het TBO is onderzocht, zijn met behulp van een matrix de vrijetijdsactiviteiten gerubriceerd. Op basis van literatuur is gekomen tot de indeling uit-thuis en geagendeerd-niet geagendeerd. Het onderscheid naar voorbereidingstijd bleek met de TBO gegevens niet houdbaar. Aldus zijn de volgende afhankelijke variabelen in de analyses opgenomen:

- structuurkenmerken
 - aantal vrije uren
 - mate van uithuizigheid
 - mate van afwisseling
- uithuizige vrijetijdsbesteding
 - sportbeoefening
 - aantal uren per week
 - in verenigingsverband
 - individueel
 - populair uitgaan
 - cultureel uitgaan
- in en rondom huis
 - tv, teletekst kijken
 - boeken lezen
 - solitaire hobby's
 - karweitjes, klusjes doen
- gecombineerd
 - huiselijke contacten
 - creatieve bezigheden

Om de hypothesen te kunnen testen zijn diverse regressie-analyses uitgevoerd.

Er is voor deze analysemethode gekozen omdat deze bij uitstek geschikt is om met een aantal onafhankelijke variabelen een afhankelijke variabele te verklaren. De effecten van de afzonderlijke verklarende variabelen kunnen daarbij ook inzichtelijk worden gemaakt. Bij de analyses werd steeds gekeken naar het effect van het hebben van een kind gemiddeld over alle onderzoeksjaren. Bovendien werd, door het opnemen van een interactieterm, gekeken naar een eventueel verschil in dit effect tussen 1975 en 2000. Per afhankelijke werden vervolganalyses uitgevoerd waarbij steeds werd gekeken of het hebben van een kind jonger dan 14 jaar of jonger dan 6 jaar een significant verschil in effect opleverde. Per analyse werd, door het opnemen van een interactieterm, getest of het gezinseffect voor vrouwen anders was dan voor mannen. Om de sekseverschillen beter inzichtelijk te maken zijn enkele vervolganalyses uitgevoerd waarbij de sekse gekoppeld werd aan de gezinssituatie.

De hypothesen en de bijbehorende onderzoeksresultaten zijn als volgt:

Hypothese I:

I a. De aanwezigheid van kinderen heeft een negatief effect op het aantal vrije uren, de uithuizigheid van de vrijetijd en de diversiteit van de vrijetijdsactiviteiten van de ouders. Deze hypothese bleek grotendeels adequaat. Het hebben van een gezin heeft inderdaad een negatief effect op het aantal vrije uren en de uithuizigheid van de vrijetijdsbesteding. Het gezinseffect is echter niet significant op de diversiteit van de activiteiten.

I b. Deze effecten zijn sterker naarmate de kinderen jonger zijn

Ook deze hypothese is ten dele houdbaar. Voor wat betreft het gezinseffect op de uithuizigheid is de leeftijd van de kinderen niet van belang, er zijn geen significante verschillen in effect al naar gelang de leeftijd van de kinderen. Bij de diversiteit was het gezinseffect niet significant maar bij de vervolganalyses blijkt dat ouders van een kind jonger dan 6 jaar een significant minder afwisselend activiteitenpatroon hebben. Deze hypothese kan voor wat betreft het aantal vrije uren worden bevestigd.

I.c. Deze effecten zijn sterker voor vrouwen dan voor mannen

Hypothese I.c. is houdbaar voor het aantal vrije uren. Er is echter geen verschil in gezinseffect voor vaders en moeders aangetoond op de uithuizigheid en diversiteit van de vrijetijdsactiviteiten.

Hypothese I is dus in zijn geheel alleen geldig voor het aantal vrije uren. Voor de uithuizigheid is deze hypothese slechts ten dele houdbaar. Gemiddeld over alle onderzoeksjaren besteden ouders een kleiner deel van hun vrijetijd uit huis, ongeacht de leeftijd van de kinderen. Dit is een andere bevinding dan op grond van de theorie van Rapoport & Rapoport werd verwacht. Zij stelden immers dat ouders weer wat meer uithuizig werden naarmate de kinderen ouder werden. Dit wordt in de onderzoeksresultaten niet bevestigd. De eenmaal ingezette tendens om een kleiner deel van de vrijetijd uit huis te besteden verandert niet meer naarmate de kinderen groter worden. Dit komt waarschijnlijk ook doordat, los van de gezinssituatie, de uithuizigheid afneemt naarmate men ouder wordt. Voor wat betreft de diversiteit was de veronderstelling dat de diversiteit bij ouders lager was omdat ze over minder vrijetijd zouden beschikken. Maar uit de onderzoeksresultaten is gebleken dat alleen ouders met een kind jonger dan 6 jaar een lagere diversiteit hebben dan de rest van de onderzoekspopulatie. Kennelijk is de beperking van vrije uren alleen bij jonge kinderen dusdanig dat de diversiteit afneemt. De ouders van kinderen ouder dan 6 jaar hebben geen lagere diversiteit maar wel minder vrije uren dan personen zonder kinderen. Het kan niet anders dan dat deze ouders de verschillende activiteiten korter doen, de zogeheten vervluchtiging van het vrijetijdsgedrag.

Hypothese II

II a. De aanwezigheid van een kind heeft een negatief effect op de deelname van ouders aan geagendeerde activiteiten die buitenshuis plaatsvinden.. De aanwezigheid van een kind heeft een positief effect op de deelname van ouders aan huiselijke vrijetijdsactiviteiten die niet geagendeerd zijn.

Deze hypothese kan op grond van de onderzoeksresultaten worden bevestigd voor het populair en cultureel uitgaan en het televisie kijken. Deze hypothese gaat niet op voor het sporten in verenigingsverband, het aantal uren sporten en de overige huiselijke activiteiten. Vreemd genoeg, is het gezinseffect op de niet-geagendeerde uithuizige sportbeoefening wel negatief. De veronderstelling dat sporten in een teamverband voor een ouder teveel verplichtingen (afspraken) met zich meebrengt en daardoor een negatief gezinseffect zou opleveren, worden door de onderzoeksresultaten niet bevestigd. Ook het gezinseffect op de deelname aan individuele uithuizige sporten was verrassend. Ouders doen deze sporten minder, terwijl men ze op ieder moment van de dag kan doen en er geen bepaalde tijdsduur aan vastzit.

II b. Deze effecten zijn sterker naarmate de kinderen jonger zijn.

Deze hypothese is adequaat voor het cultureel uitgaan en het televisie kijken.

II c. Deze effecten zijn sterker voor vrouwen dan voor mannen

Deze hypothese is adequaat voor de sportbeoefening (in aantal uren per week) en het populair uitgaan per jaar. Voor televisiekijken geldt het omgekeerde dan in de hypothese werd verondersteld. Moeders van kinderen onder de 6 jaar kijken juist minder uren televisie dan de vaders in dezelfde gezinssituatie.

De onderzoeksresultaten laten zien dat met de gemaakte indeling van wel of niet geagendeerde activiteit en wel of niet uithuizige activiteit, sommige activiteiten zich wel laten verklaren maar andere weer niet (zoals de sportbeoefening). Deze indeling is dus niet afdoende. De veronderstelling dat een gezin moeite heeft de verschillende agenda's op elkaar

af te stemmen kan wel kloppen maar geldt niet voor alle geagendeerde activiteiten, zoals bijvoorbeeld het sporten in verenigingsverband. Ook de veronderstelling dat ouders in hun (eigen) vrijetijdsbesteding meer huiselijk zouden zijn wordt niet bevestigd. Het gezinseffect op de huiselijke contacten is zelfs negatief. Alleen het televisiekijken scoort hoger onder ouders dan bij personen zonder kinderen. Op alle andere huiselijke ongeagendeerde activiteiten is het gezinseffect niet significant.

Hypothese III:

Het hebben van een gezin heeft in 2000 meer negatieve effecten op de vrijetijdsbesteding van de ouders dan in 1975.

Deze hypothese wordt door de onderzoeksresultaten bevestigd. In 2000 zijn de gezinseffecten op vijf afhankelijk negatiever dan in 1975. Deze afhankelijk zijn het sporten in verenigingsverband, het individueel sporten, het populair uitgaan per jaar, het televisie kijken en de solitaire hobby's. Alleen het gezinseffect op het lezen van een boek is in 2000, in tegenstelling tot 1975, minder negatief en per saldo zelfs positief. Het hebben van een gezin heeft in 2000 een grotere inperking van de eigen vrijetijdsactiviteiten van de ouders tot gevolg dan in 1975. Dit kan worden toegeschreven aan de veranderde psychologische benadering van het opvoeden. Aan de opvoeding wordt in 2000 meer tijd besteed dan in 1975.

Kort samengevat is het gezinseffect op de meeste uithuizige en veelal geagendeerde activiteiten negatief. Op de huiselijke en veelal ongeagendeerde activiteiten is het gezinseffect echter niet positief, met als uitzondering het televisiekijken. Het gezinseffect is in 2000 op zowel uithuizige als huiselijke activiteiten sterker negatief dan in 1975. Alleen het gezinseffect op het lezen van een boek is in 2000 positiever dan in 1975. En ouders met een kind jonger dan 6 jaar gaan en ontvangen in 2000 vaker visite dan in 1975. Het gezinseffect is in verschillende analyses voor moeders sterker negatief gebleken dan voor vaders. Dit geldt met name als het jongste kind jonger dan 6 jaar is.

Het onderzoek wordt afgesloten met aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	i
SAMENVATTING	iii
1. INLEIDING EN VERANTWOORDING	3
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	3
1.2 Doelstelling van het onderzoek en de onderzoeksvragen	4
1.3 De onderzoeksopzet en definiëring van begrippen	4
1.4 Leeswijzer	5
2. THEORETISCHE VERKENNING	6
2.1 Inleiding	6
2.2 Een algemene gedragstheorie	6
2.3 Eerder onderzoek	8
2.4 De gezinsfasebenadering	8
2.5 Leisure constraints	10
2.6 Relevante verschillen tussen man en vrouw	11
2.7 Veranderingen in basiscondities 1975-2000	12
2.8 Het uiteindelijke onderzoeksmodel	16
2.9 Het vrijetijdsgedrag	18
2.10 De hypothesen	20
2.11 Tot slot	20
3. HET ONDERZOEKSBESTAND EN DE ANALYSE-METHODE	21
3.1 Inleiding	21
3.2 Het onderzoeksbestand	21
3.2.1 De onderzoeksopzet van het tijdsbestedingsonderzoek (TBO)	21
3.2.2 De voor- en nadelen van het TBO	23
3.3 De analysemethode	24
4. DE ONDERZOEKSVARIABLEN / OPERATIONALISERING	26
4.1 Inleiding	26
4.2 De onderzoeksgroep	26
4.3 De onafhankelijke variabelen	26
4.4 De afhankelijke variabelen	29
4.5 Tot slot	34
5. AANZET TOT DE ANALYSES	35
5.1 Inleiding	35
5.2 De onderzoeksvragen en de onderzoeksvariabelen	35
5.3 Het analysetraject	36
5.4 De tijd besteed aan en met kinderen in de loop der onderzoeksjaren	37
5.5 Tot slot	40
6. STRUCTUURKENMERKEN VAN DE VRIJETIJD	41
6.1 Inleiding	41
6.2 Omvang van de vrijetijd: vrije uren	41
6.3 Mate van uithuizigheid : percentage van de vrijetijd dat uit huis wordt besteed	44
6.4 Mate van afwisseling: diversiteit activiteiten	46
6.5 Tot slot	49

7 UITHUIZIGE VRIJETIJSBESTEDING	50
7.1 Inleiding	50
7.2 Sportbeoefening	50
7.3 Sporten in verenigingsverband	52
7.4 Sporten individueel (ongeagendeerd)	54
7.5 Populair uitgaan	56
7.6 Cultureel uitgaan (cultuurdeelname) per jaar	58
7.7 Tot slot	60
8 HUISELIJKE VRIJETIJSBESTEDING	61
8.1 Inleiding	61
8.2 Tv, teletekst kijken	61
8.3 Boeken lezen	63
8.4 Solitaire hobby's	65
8.5 Karweitjes, klusjes doen	67
8.6 Tot slot	69
9. GECOMBINEERDE VARIABELEN	70
9.1 Inleiding	70
9.2 Huiselijke contacten	70
9.3 Creatieve bezigheden	72
9.4 Tot slot	73
10. SEKSEVERSCHILLEN NADER GEANALYSEERD	74
10.1 Inleiding	74
10.2 Vrije uren	74
10.3 Sportbeoefening	76
10.4 Populair uitgaan	76
10.5 Cultureel uitgaan	77
10.6 Tv, teletekst kijken	78
10.7 Karweitjes, klusjes doen	79
10.8 Tot slot	79
11. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	80
11.1 Inleiding	80
11.2 Overzicht en samenvatting van de resultaten	80
11.3 Juistheid van de hypothesen?	86
11.4 Beperkingen van dit onderzoek	88
11.5 Slotbeschouwing met aanbevelingen voor vervolgonderzoek	89
11.6 Tot slot	92
LITERATUURLIJST	95

1. Inleiding en verantwoording

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Begin vorig jaar berichtte het CBS dat “de daling van het aantal geboorten heeft ingezet”. Dit was al eerder voorspeld omdat in het verleden was gebleken dat er een samenhang is tussen het vertrouwen in de economie en het geboortecijfer.

Het hebben of stichten van een gezin is tegenwoordig dus geen vanzelfsprekendheid meer. En als men al kiest voor het krijgen van kinderen dan is dat op steeds latere leeftijd. De gevolgen van deze ontwikkelingen zijn divers:

- Door de afname van het aantal kinderen ontstaan er in de toekomst problemen doordat bijvoorbeeld de sociale lasten niet meer kunnen worden opgebracht (dat is nu al een probleem aan het worden in verschillende landen).
- Uitstel van een zwangerschap kan een risico met zich meebrengen voor de gezondheid van het kind (volgens onderzoek van vorig jaar heeft Nederland de hoogste babysterfte in de Europese Unie. Uitstel van de zwangerschap zou één van de oorzaken zijn van die hogere babysterfte).
- Solidariteitsprobleem: ‘moet ik als alleenstaande betalen voor andermans kinderen?’
- Wat blijft er over van het gezin als socialisatiekader?

Bij het nemen van een beslissing over het wel of niet stichten van een gezin wordt er vaak verwezen naar de ontplooiingskansen, en wat men moet opgeven als er kinderen komen. De nadruk ligt hierbij op de consequenties voor iemands (arbeids)carrière na de komst van een kind. De consequenties voor de vrijetijdsbesteding zijn hierbij echter nog nooit breed belicht. Op beleidsmatig niveau tracht men allerlei verbeteringen aan te brengen waardoor arbeid en zorg, met name voor de vrouw, beter te combineren zouden zijn. Zo is bijvoorbeeld in 1990 het zwangerschaps- en bevallingsverlof uitgebreid van 12 naar 16 weken en is in 1991 het ouderschapsverlof ingesteld (Nieborg, 2000). Maar is dit wel de enige juiste focus? Onderzoek van het CBS (Webmagazine, 2003) wijst namelijk uit dat 50% van de vrouwen die vrijwillig kinderloos zijn als argument opgeven dat kinderen de vrijheid belemmeren. Dertig procent noemt als argument dat het opvoeden teveel energie en tijd kost. Veel vrouwen die deze reden noemden, hebben ook de eerste reden genoemd. Slechts voor 25% speelt de moeilijke combineerbaarheid van arbeid en zorg voor kinderen een rol. Ook de literatuur heeft tot nu toe de nadruk gelegd op de combineerbaarheid van arbeid en zorg. Belemmering van vrijheid verwijst echter (ook) naar iemands vrijetijd. In de praktijk zou de, mogelijk problematische, combineerbaarheid van vrijetijdsbesteding en zorg, getuige het CBS onderzoek, ook doorslaggevend kunnen zijn in de afweging om wel of niet een gezin te stichten. Het is daarom van belang om een goed inzicht te krijgen in de consequenties van het hebben van een gezin voor de vrijetijdsbesteding van de ouders. Het is daarbij ook interessant te weten of de leeftijd van de kinderen een verschil maakt. In diverse onderzoeken komt naar voren dat jonge kinderen de grootste aanslag betekenen op de vrijetijd van de ouders (Thrane, 2000; Gershuny, 2000; Brown, 2001; Elands, 1997; Tijdens et al., 2000). Betekent dit dan ook dat de vrijetijdsbesteding van ouders met oudere kinderen weer gelijk is aan die van personen zonder kind? En zou daarmee het krijgen van kinderen, in het perspectief van de vrijetijdsbesteding, een kwestie van ‘even doorbijten’ zijn?

Gezien verschillende maatschappelijke ontwikkelingen die zich in de afgelopen jaren hebben voorgedaan (zoals de emancipatie en toegenomen arbeidsparticipatie van de vrouw, toegenomen tijd die mannen besteden aan het huishouden en de individualisering) zou men kunnen veronderstellen dat de impact van de aanwezigheid van een kind in 2000 anders is dan in 1975. Maar is dat ook zo?

1.2 Doelstelling van het onderzoek en de onderzoeksvragen

Doelstelling

De doelstelling van dit onderzoek laat zich als volgt formuleren:

Inzicht verschaffen in de effecten van het hebben van een kind op de eigen vrijetijdsbesteding van de ouder(s). Tevens moet het effect van de leeftijd van de kinderen inzichtelijk worden gemaakt. Bovendien moet inzichtelijk worden gemaakt of deze effecten zijn veranderd sinds het laatste kwart van de vorige eeuw en of deze effecten verschillend zijn voor vaders en moeders.

De onderzoeksvragen

De doelstelling van dit onderzoek laat zich vertalen in een viertal onderzoeksvragen:

1. Wat is het effect van het samenwonen in een gezin op de eigen vrijetijdsbesteding van de ouder(s)?
2. Is dit gezinseffect anders al naar gelang de leeftijd van het jongste kind?
3. Zijn de gezinseffecten (al dan niet gekoppeld aan de leeftijd van de kinderen) in de loop der onderzoeksjaren veranderd?
4. Zijn de effecten van het hebben van kinderen verschillend voor mannen en vrouwen?

1.3 De onderzoeksozet en definiëring van begrippen

Voor het verkrijgen van deze informatie zal gebruik worden gemaakt van de data van het tijdsbestedingsonderzoek (TBO) van 1975 - 2000. Het TBO is gestart in 1975 en wordt om de 5 jaar uitgevoerd. Het onderzoek begint met een basisvragenlijst. Daarna houden de respondenten gedurende een week in oktober een dagboek bij waarin ze per kwartier noteren wat hun voornaamste bezigheid was en waar deze heeft plaatsgevonden. Na afloop van deze week wordt nog een vragenlijst afgenomen. Op deze manier leent het TBO zich uitstekend voor het verkrijgen van informatie over iemands (vrije)tijdsbesteding en over de ontwikkeling hiervan in de loop der jaren.

Het is zinvol op voorhand een paar begrippen te definiëren zoals deze in dit onderzoek zullen worden gebruikt. Allereerst worden er in de literatuur verschillende definities gehanteerd voor het begrip gezin. De ene keer gaat het alleen om getrouwde partners (CBS), de andere keer alleen om getrouwde partners met kinderen en elders weer om alleenstaanden met kinderen. Vooral ook omdat steeds meer partners kinderen krijgen zonder getrouwd te zijn is gekozen voor de volgende definitie van een gezin:

Een gezin is elk leefverband waarin één of meer kinderen worden opgevoed.

Deze definitie impliceert dat ook bijvoorbeeld een alleenstaande vrouw met een thuiswonend kind een gezin vormt. Volgens deze definitie vormt een getrouwd of ongetrouwd samenwonend stel zonder kinderen dus geen gezin.

Voor wat betreft het begrip vrijetijd zal de ‘residudefinities’ worden aangehouden, zoals die ook door het SCP wordt gehanteerd:

Vrijetijd is de tijd die niet aan verplichtingen en persoonlijke verzorging wordt besteed.

De verplichtingen omvatten de bezigheden die men beroepshalve, voor de studie of in het huishouden verricht. Onder persoonlijke verzorging worden persoonlijke hygiëne, eten en slapen verstaan. De resterende tijd is dan de vrijetijd (van den Broek et al., 1999).

1.4 Leeswijzer

Er moet dus veel informatie boven tafel komen! In het nu volgende hoofdstuk wordt een theoretisch kader uitgezet, hetgeen zal leiden tot het formuleren van de uiteindelijk hypothesen.

Hoofdstuk 3 wordt gewijd aan het TBO bestand. Hoe is het bestand opgebouwd en wat zijn de voors en tegens.

In hoofdstuk 4 worden de uiteindelijke onderzoeksvariabelen gepresenteerd (operationalisering). Hier zal o.a. blijken dat het doen van een secundaire analyse ook zijn beperkingen heeft. In dit hoofdstuk wordt ook de gehanteerde analysemethode, de multivariate regressie-analyse, besproken.

In hoofdstuk 5 wordt het analysetraject uitgezet. Bovendien wordt er een overzicht gegeven van de tijd die besteed wordt aan en met de kinderen in de loop der onderzoeksjaren. In de hoofdstukken 6 t/m 10 worden de verschillende analyses besproken volgens de in hoofdstuk 4 gemaakte indeling.

Het onderzoek wordt afgesloten door hoofdstuk 11, met daarin een samenvatting van de onderzoeksresultaten, de conclusies en aanbevelingen.

2. Theoretische verkenning

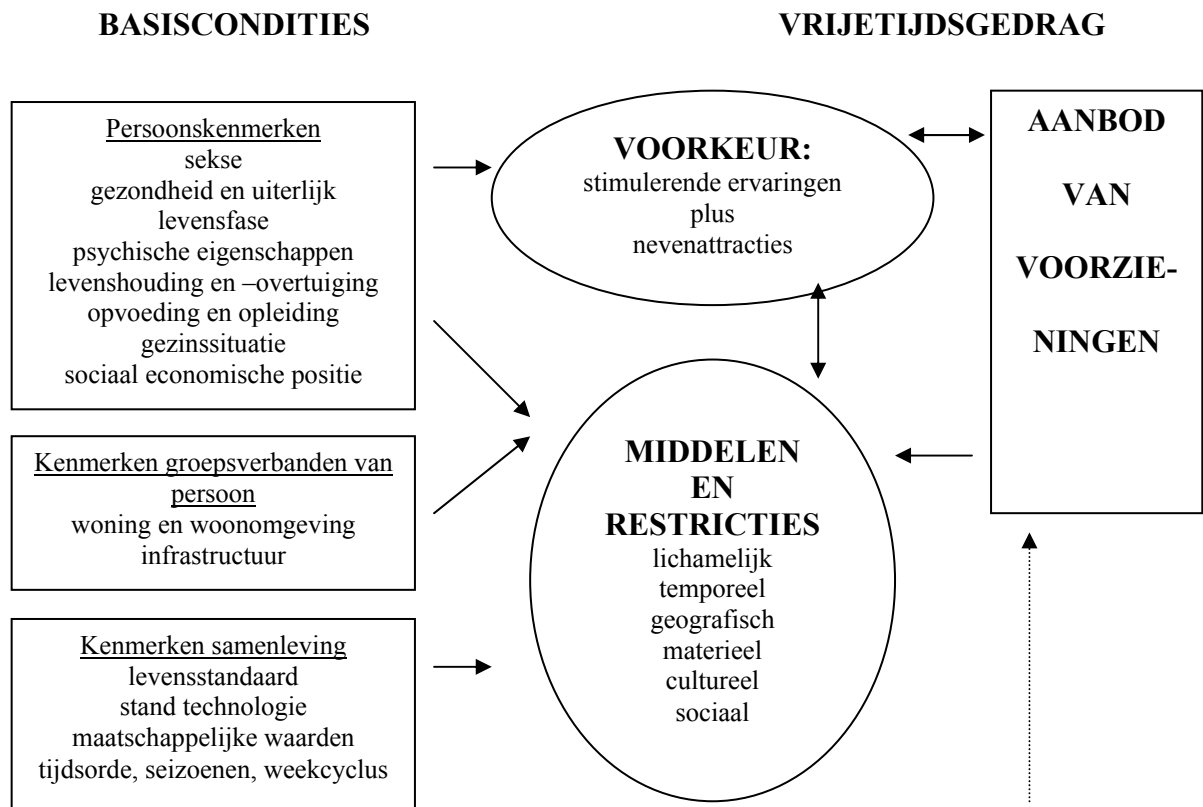
2.1 Inleiding

Om antwoord te krijgen op alle onderzoeksvragen moet eerst een solide onderzoeksmodel worden ontwikkeld. Op basis daarvan kan dan bepaald worden welke onafhankelijke variabelen adequaat zijn om een breed scala aan vrijetijdsgedrag te verklaren. Vervolgens moet dan nog een keuze worden gemaakt over welk vrijetijdsgedrag in de analyses zal worden opgenomen. In dit hoofdstuk zal allereerst in paragraaf 2.2 een algemene gedragstheorie worden besproken. Deze theorie zal bij het ontwikkelen van het onderzoeksmodel dienst doen als checklist van mogelijk relevante verklarende variabelen. In paragraaf 2.3 wordt aandacht besteed aan eerder onderzoek over het gezinseffect op de vrijetijdsbesteding van de ouders. Maar dit soort onderzoek zal schaars blijken te zijn. In paragraaf 2.4 wordt de gezinsfasebenadering behandeld. Paragraaf 2.5 gaat over de leisure constraints. Na paragraaf 2.6 en 2.7 met daarin verschillen tussen man en vrouw en verschillen in basiscondities van 1975-2000, wordt in paragraaf 2.8 het onderzoeksmodel gepresenteerd. In paragraaf 2.9 wordt een beslissing genomen over welk soort vrijetijdsgedrag er geanalyseerd zal gaan worden. Met al deze informatie kunnen uiteindelijk in paragraaf 2.10 de hypothesen worden geformuleerd. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een korte terugblik (paragraaf 2.11).

2.2 Een algemene gedragstheorie

Voor het verklaren van iemands gedrag kan gebruik worden gemaakt van een algemene gedragstheorie (Knulst, 2003). Deze theorie is gebaseerd op diverse veronderstellingen: Men vertoont een bepaald gedrag om bepaalde voorkeuren te realiseren. Men ontwikkelt een bepaalde voorkeur omdat die activiteit gekoppeld wordt aan positieve ervaringen. Maar om een voorkeur ook daadwerkelijk te realiseren zal men steeds moeten schipperen omdat er steeds andere belangen en voorkeuren in het geding zijn. Men zal dus een (afgewogen) keuze moeten maken. Kort gezegd komt de algemene gedragstheorie hierop neer dat men dusdanig zal handelen dat men gegeven de mogelijkheden en beperkingen (middelen en restricties) zo goed mogelijk aan zijn trekken kan komen. Het algemene gedragsmodel is op de volgende bladzijde schematisch weergegeven.

Figuur 2.1 Het algemene gedragsmodel van Knulst

Dit algemene gedragsmodel zal voor het onderhavige onderzoek worden gebruikt als checklist. Het algemene gedragsmodel is namelijk een goed model om te attenderen op factoren die van invloed zijn op iemands (vrijtijds) gedrag. Bovendien is de werking van middelen en restricties in het model helder uiteengezet.

Door een concreet doel (bepaald vrijetijdsgedrag) wordt duidelijk wat de middelen en restricties ervoor zijn en hoeveel gewicht er bij elk komt te liggen (Knulst, 2003). De redenering volgens het algemene gedragsmodel is als volgt:

De basiscondities zijn kenmerken van personen, van hun leefverbanden en kenmerken van de samenleving, met een min of meer duurzaam karakter. De basiscondities zijn zowel van invloed op de ontwikkeling van voorkeuren als op de middelen en restricties. Een voorkeur is gekoppeld aan een bepaald aanbod, zonder gespecialiseerd aanbod zouden er geen gedifferentieerde voorkeuren bestaan. Een voorkeur is een globaal ingevuld wensbeeld. Het feit dat mensen gebruik maken van hetzelfde aanbod impliceert niet dat ze dan ook dezelfde voorkeuren hebben. Of voorkeuren ook daadwerkelijk resulteren in vrijetijdsgedrag is afhankelijk van de middelen en de restricties die een persoon ervaart/tot zijn beschikking heeft. Afhankelijk van het doel kan een achtergrondgegeven een middel of een restrictie zijn. Een voorbeeld: Woon je midden in de stad en wil je naar de bioscoop dan zal dat weinig inspanning kosten. Maar woon je midden in de stad en wil je een boswandeling maken dan wordt dat veel moeilijker. De stad is in het eerste geval een middel en in het tweede geval een restrictie.

De gezinssituatie valt onder de basiscondities. En volgens het algemene gedragsmodel leidt een andere basisconditie tot een ander vrijetijdsgedrag.

2.3 Eerder onderzoek

Voor zover bekend is er nog niet eerder een breed onderzoek gedaan naar het gezinseffect op de vrijetijdsactiviteiten van ouders. In de SCP rapporten wordt het gezin wel geanalyseerd, maar slechts summier en in algemene termen van bijvoorbeeld tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken. Het Gezinsrapport (1997) is meer gespecificeerd, qua leeftijd van kinderen bijvoorbeeld, maar geeft weer geen informatie over de concrete vrijetijdsbesteding. De focus ligt bij het Gezinsrapport op arbeid, zorg, inkomen en opvoeding. Te Kloeze et al. (1996) signaleerden in 1996 dat onderzoek van vrijetijd met een gezinsbenadering als uitgangspunt schaars was. Vrije tijd wordt in de sociale wetenschappen meestal gezien als tegenpool van arbeid. Het is een compensatie voor gedane arbeid of ligt in het verlengde ervan (pag. 3). In de, inmiddels, tussenliggende 9 jaar is er, voor zover de auteur bekend, nog steeds weinig uitgebreid onderzoek gedaan naar de concrete vrijetijdsbesteding vanuit een gezinscontext. Er is in dit kader bijvoorbeeld wel onderzoek gedaan naar de satisfactie die ouders halen uit de vrijetijdsbesteding met de kinderen (Freysinger, 1994), naar de functies van family leisure (te Kloeze, 1998; Kelly, 1983) of naar hoe ouders en kinderen family leisure ervaren (Larson et al., 1997; Shaw, 2001). Maar in deze onderzoeken gaat het over vrijetijdsactiviteiten die met het gezin worden ondernomen. Een breed onderzoek naar de effecten van de aanwezigheid van een kind op het daadwerkelijke eigen vrijetijdsgedrag van de ouders (dus zonder de kinderen) is nog niet voorhanden.

Het onderhavige onderzoek zal, door te controleren voor mogelijk doorkruisende variabelen, trachten dit effect van de gezinssituatie op de vrijetijdsbesteding van de ouders in kaart te brengen. Er wordt daarbij zowel gekeken naar bepaalde kenmerken van de vrijetijd als naar de daadwerkelijke besteding van de vrijetijd. Binnen de gezinssituatie zal een onderscheid worden gemaakt naar aan- of afwezigheid van thuiswonende kinderen en de leeftijd van die kinderen. Centraal in dit onderzoek zal de vraag staan in hoeverre een andere gezinssituatie leidt tot ander vrijetijdsgedrag van de ouders. Wat is hierover al bekend?

2.4 De gezinsfasebenadering

Een onderzoek dat specifiek gericht is op de relatie gezinssituatie – vrijetijdsbesteding is dat van Rapoport & Rapoport uit 1975. Rapoport & Rapoport stellen dat iemands leven zich langs drie lijnen ontwikkelt: werk, gezin en vrijetijdsbesteding. Individuen integreren invloeden en ervaringen van deze drie verschillende lijnen en geven zo hun leven vorm. Een verandering in de ene lijn heeft ook effect op de andere twee lijnen. Rapoport & Rapoport pleiten voor het family life cycle framework dat toepasbaar is voor de analyse van verschillen en veranderingen in het vrijetijdsgedrag. Het family life cycle framework bestaat uit preoccupaties waaruit bepaalde interesses voortkomen die op hun beurt weer leiden tot bepaalde activiteiten. Wellicht wat te simpel geredeneerd, maar in schema ziet het er als volgt uit:

Preoccupaties ←————→ interesses ←————→ activiteiten

Individuen doorlopen een levenscyclus, die bestaat uit opeenvolgende fasen, waarin hun preoccupaties, interesses en activiteiten mee veranderen. Rapoport & Rapoport onderscheiden de volgende levensfasen: adolescence, young adulthood, establishment en retirement. Binnen de establishment fase onderscheiden zij drie subfasen namelijk

gezinnen met jonge kinderen, met schoolgaande kinderen en met kinderen die het huis uit zijn.

De fase van een gezin met jonge kinderen kenmerkt zich door weinig financiële speelruimte omdat men nog relatief weinig verdient en toch veel kosten heeft. De nadruk ligt in deze fase op 'thuis' en de kinderen. De ondernomen activiteiten zijn voornamelijk huisgebonden.

De fase met schoolgaande kinderen kenmerkt zich door familiegecentreerde activiteiten, zowel binnenshuis (zoals tv kijken en tuinieren) als buitenshuis (zoals op vakantie gaan en dagtrips maken). In deze fase is men op zoek naar een bepaalde balans tussen activiteiten die gezamenlijk en individueel worden ondernomen. Een patroon waarbij iedereen tevreden is en 'enjoyment' ervaart.

In de laatste subfase, als de kinderen het huis uit zijn, moet wederom een nieuwe balans worden gevonden. Kennelijk, volgens Rapoport & Rapoport, is dit een tijd van bezinning: wat wil men nou precies. Dit kan een fase zijn van een anticlimax maar ook van grote potenties.

Rapoport & Rapoport zien dus een duidelijke koppeling tussen gezinssituatie, met de bijbehorende interesses, en het vrijetijdsgedrag. Bovendien stellen ze dat mensen met kleine kinderen meer huisgebonden activiteiten ondernemen en dat naarmate de kinderen ouder worden men weer meer uithuizig wordt. Een nadeel van de theorie van Rapoport & Rapoport is dat er wordt uitgegaan van een min of meer vast te doorlopen patroon dat ook nog eens gekoppeld is aan een bepaalde leeftijd: opgroeien, partner vinden, trouwen, kinderen krijgen en samen oud worden. Tegenwoordig zijn er ook heel andere scenario's mogelijk. Men krijgt bijvoorbeeld kinderen voordat men trouwt of men gaat überhaupt geen samenlevingsverband aan als er kinderen komen (bewust ongehuwde moeders). Een andere samenlevingsvorm die in 1975 nog niet erg gangbaar was, is de LAT relatie. Het is bovendien zo dat het krijgen van kinderen steeds langer wordt uitgesteld en er veel meer huwelijken stranden dan in de tijd dat Rapoport & Rapoport hun onderzoek deden. Het zou beter zijn te spreken over een individuele levensloop i.p.v. een vaststaande levenscyclus (die uitgaat van het ideaalbeeld van de jaren vijftig). Ondanks al deze 'bezwaren' is de insteek van de theorie van Rapoport & Rapoport voor het onderhavige onderzoek zeer relevant. Hun theorie is met name van belang vanwege de koppeling tussen gezinssituatie en vrijetijdsgedrag. Deze mening wordt gedeeld door Kelly (1987) die stelt dat de aandacht voor de verschillende verwachtingen, hulpbronnen en verantwoordelijkheden met betrekking tot gezinsrollen een waardevol perspectief biedt op het leven van volwassenen (Kelly in te Kloeze et al., (1996)). Volgens Deem (1986) kan het life cycle concept de tendens om te doen alsof vrouwen en leisure alleen maar gaat over vrouwen met kleine kinderen (de groep die de meeste constraints ervaart) corrigeren. Het life cycle model laat zien dat de vrijetijd(sbesteding) niet statisch is maar meeverandert met de verschillende levensfasen (pag. 119). Ook al vallen sommige activiteiten weg als er kinderen komen, deze activiteiten worden op oudere leeftijd vaak weer opgepakt of er komen andere activiteiten voor in de plaats als de kinderen weer wat groter zijn (Deem, pag 132). Uit de redenering van Rapoport & Rapoport volgt dat mensen met jonge kinderen meer huisgebonden activiteiten ondernemen en dat naarmate de kinderen ouder worden de ouders weer meer 'uithuiziger' worden. Een bepalende variabele gedurende de 'family life cycle' is de hoeveelheid beschikbare vrijetijd. Deze varieert al naar gelang de fase waarin men zich bevindt. Deze fasen zijn ook bepalend voor de soorten activiteiten die een gezin ontplooit.

Anders dan Duvall (in te Kloeze et al., 1996) die een onderscheid maakt in fasen al naar gelang de leeftijd van het oudste kind¹, zal in het onderhavige onderzoek een onderscheid worden gemaakt al naar gelang de leeftijd van het jongste kind. Dit lijkt logischer omdat een jong kind meer zorg en begeleiding nodig heeft dan een tiener en daarmee dus een grotere beperking betekent voor de resterende vrijetijd van de ouder(s). Qua verdeling in leeftijd van de kinderen wordt de onderverdeling uit het Gezinsrapport (1997) overgenomen. Uit dit Gezinsrapport blijkt dat in gezinnen met oudere kinderen (onderzoekers hanteren hier een scheidslijn boven de 14 jaar) het aantal uren dat moeders aan huishoudelijke en gezinstaken besteden de afgelopen decennia met zo'n 5 uur per week is afgenomen. Deze afname werd niet gecompenseerd doordat de vaders of de kinderen meer taken op zich namen. Het is niet duidelijk of men met ouder wordende kinderen wellicht toleranter wordt ten aanzien van rommel en vuil, of dat men efficiënter wordt. Wat de reden ook is, er wordt met oudere kinderen dus minder tijd besteed aan zorg- en huishoudtaken. Dit wetende is het zinvol bij het samenstellen van de variabele gezin een onderverdeling te maken tussen een gezin met jonge kinderen (jongste kind jonger dan 6 jaar), oudere kinderen (jongste kind tussen de 6-14 jaar) en grote kinderen (jongste kind ouder dan 14 jaar). De scheidslijn van 14 jaar wordt aangehouden omdat rond die leeftijd kinderen geen oppas meer nodig hebben. De leeftijd van 6 jaar was vroeger de leeftijd waarop kinderen naar de lagere school gingen. De twee kleutergroepen van vroeger zijn tegenwoordig groep 1 en 2 van het basisonderwijs. Met 6 jaar maakt het kind de (inmiddels) denkbeeldige overgang van kleuterschool naar lagere school. Er wordt wel eens de vraag gesteld in hoeverre het effect van een gezinsfase op een bepaalde afhankelijke te herleiden is tot een andere leeftijd (van de ouder) en niet zozeer tot een andere gezinssituatie. Door in de analyses te controleren voor leeftijd wordt dit probleem ondervangen.

2.5 Leisure constraints

In de literatuur wordt wel gesproken over leisure constraints. Werd een constraint in eerste instantie gezien als een barrière waardoor iemand een bepaalde activiteit niet meer ondernam, tegenwoordig ziet men het wat ruimer en is een constraint iedere factor die een negatief effect heeft op een bepaalde activiteit (Henderson et al., 1999). Veel van de restricties die genoemd worden in de literatuur (constraints) zijn overigens ook terug te vinden in het algemene gedragsmodel bij de middelen en restricties.

Godbey (1994) maakt een onderscheid in structural, intrapersonal en interpersonal constraints. Binnen de intrapersonal constraints valt het gevoel van wel of geen aanspraak of recht hebben op vrijetijd. Voor vrouwen, en moeders met name, geldt vaak dat eerst alle behoeften en wensen van alle gezinsleden moeten zijn ingewilligd, alvorens de vrouw/moeder zelf aan bod komt (Henderson et al., 1999). Volgens deze en andere auteurs is dit gebrek aan het gevoel zelf recht op vrijetijd te hebben karakteristiek voor vele vrouwen (ook Deem, 1986; Shaw, 1994). De huisvrouw komt op de laatste plaats qua recht op eigen tijd. Voor een huisvrouw met jonge kinderen blijft er zo wel heel weinig tijd over (Pronovost, 1998). Deze gedachtengang zien we ook terug bij andere auteurs (te Kloeze et al., 1996). Ook zij koppelen de

¹ De reden die Duvall voor deze keuze geeft is dat de opgaven voortvloeiend uit de ontwikkeling van het oudste kind voor de ouders steeds nieuwe zijn.

verzorgingspositie² die iemand in het dagelijks leven bekleedt aan de zeggenschap over de vrijetijd. Ook volgens Beckers en van der Poel (1995) is de vrijetijd van een huisvrouw afhankelijk van de zorgbehoeften van de andere leden van het huishouden. Maar in een onderzoek naar tijdbesteding (en hier stuiten we op een eerste ‘beperking’ van het TBO) hoeft dit niet als zodanig tot uitdrukking te komen (Beckers en van der Poel, 1995). Zo wordt bijvoorbeeld het dagje uit naar de dierentuin in het TBO genoteerd als vrijetijdsactiviteit, waarmee niet gezegd is dat de vrouw het ook als zodanig ervaart. Wellicht is zij nog de hele middag bezig met het in de gaten houden van de kinderen en zorgen voor drankjes, hapjes en zakdoeken. Een ander aardig voorbeeld over de zeggenschap over vrijetijd geeft Karsten (1992) als zij vertelt over een vrouw wiens man in de WAO is terechtgekomen. Deze vrouw maakt gebruik van het feit dat haar man ’s ochtends kan oppassen op de kinderen en gaat dan tennissen. Haar tennisracket verstopt ze echter onderin haar tas zodat niemand uit de omgeving kan zien wat ze gaat doen. Tennissen is prima maar ‘dat doe je niet ’s morgens’. Vrijetijd komt na het werk en pas als alles er netjes uitziet.

Het gaat dus niet alleen om de hoeveelheid vrijetijd maar ook om de legitimatie van die vrijetijd. Werkenden hebben weliswaar minder vrijetijd dan zij die geen betaald werk verrichten, maar hun recht op vrijetijd is sterker.

Brown et al. (2001) kwamen in hun onderzoek naar de leisure constraints voor moeders tot een viertal bevindingen. De belangrijkste constraint voor moeders van jonge kinderen is het gebrek aan tijd vanwege verplichtingen tegenover hun kinderen. Ten tweede zou de overgrote meerderheid actiever willen zijn in hun vrijetijd maar men wordt daarbij gehinderd door een combinatie van structurele (gebrek aan tijd, geld, energie) en ideologische (bijvoorbeeld het idee iemand iets verplicht te zijn) invloeden. Ten derde bleek dat het toegang hebben tot sociale ondersteuning (partner, familie, vrienden) meehelpt om over bepaalde constraints te onderhandelen. Er was echter geen causaal verband tussen sociale ondersteuning en fysieke activiteiten. En ten vierde, ongeacht de sociale status van de moeder, zijn sommige moeders wèl en sommige niet in staat heersende constraints te overwinnen. Sommige van de constraints van deze vrouwen zijn met de TBO data meetbaar, zoals de mate van vrijetijd en geld, maar de meeste anderen niet. De meetbare constraints zullen worden meegenomen in de analyses, de andere houden we in ons achterhoofd maar zijn moeilijk interpreteerbaar.

2.6 Relevante verschillen tussen man en vrouw

In de afgelopen jaren heeft het klassieke gezinsmodel, waarbij de man werkt en de vrouw thuis is voor het huishouden en de kinderen, steeds meer terrein verloren (Vinken en Ester, 2001). Minder dan een derde van de Nederlandse gezinnen is nog zo’n klassiek gezin. Daarentegen werd het ‘anderhalfverdienersmodel’, waarbij de man fulltime werkt en de vrouw parttime, steeds populairder. De toename van het aantal ‘taakcombineerders’ (personen die arbeid, huishouden en zorg combineren) betekende een verhoging van de tijdsdruk. Door te gaan werken vervalt de bufferrol van de huisvrouw waardoor het nog moeilijker wordt de botsende tijdrhythmes op te vangen (werktijden, schooltijden, dokterstijden, etenstijd!).

De sterke stijging van de arbeidsdeelname van (gehuwde) vrouwen is maar in geringe mate gepaard gegaan met een gelijkere verdeling van onbetaalde zorgarbeid tussen mannen en vrouwen. Als gevolg daarvan ondervinden veel vrouwen, vooral indien zij

² Een verzorgingspositie is een set van rechten en plichten die samenhangt met de wijze waarop men in het levensonderhoud voorziet of wordt voorzien (van der Poel, 1999).

jongere kinderen hebben, moeilijkheden om de betaalde arbeid en de onbetaalde zorg te combineren (SCP, 1998).

Ondanks dat de mannen wel iets meer in het huishouden zijn gaan doen is de verdeling in betaalde en onbetaalde zorgtaken nog steeds ongelijk verdeeld tussen mannen en vrouwen (Breedveld & van den Broek, 2001). Zeventig procent van de onbetaalde huishoudelijke taken komt op de vrouw neer. De komst van kinderen wordt in de loop der tijd steeds langer uitgesteld. De gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte van het eerste kind was in 1975 24,3 jaar en in 2000 was dat 29,1 jaar. Bij de komst van kinderen worden de verschillen nog groter tussen mannen en vrouwen: kinderen betekenen voor de vrouw een stijging van de huishoudelijke taakbelasting van 17 uur per week, voor de man zijn er echter nauwelijks verschillen (Ester, Vinken & van Dun, 2002). Aangezien vrijetijd in het TBO bestand de tijd is die overblijft naast de verplichte tijd (alle bezigheden die men beroepshalve, voor de studie of in het huishouden verricht) en de persoonlijke tijd (persoonlijke hygiëne, eten en slapen), is het logisch te veronderstellen dat de komst van kinderen een grotere impact heeft op de vrijetijdsbesteding van moeders dan van vaders. Ook in de buitenlandse literatuur zien we bevestigd dat de gezinsfase meer invloed heeft op de (vrije)tijdsbesteding van een vrouw dan van een man (Clarkberg & Merola, 2003). Bij de komst van kinderen gaan de vrouwen minder werken of stoppen helemaal met werken, de mannen blijven meestal evenveel werken.

Voor wat betreft de verschillen in vrijetijdsgedrag tussen mannen en vrouwen wijst Deem (1986) in haar onderzoek de man als mogelijke oorzaak aan. De mannelijke controle over het leven van de vrouw beperkt in sterke mate welke activiteiten er voor de vrouw mogelijk zijn. Ook het gegeven dat de man vaak nog (ook in financieel opzicht) bepaalt wie wat in huis doet is in hoge mate bepalend voor de beschikbare tijd en mogelijkheden voor de vrouw. De vrijetijdsbesteding van de vrouw wordt volgens haar visie in sterke mate ingebonden door mannelijke controle en het mannelijke idee over wat geschikt is voor een vrouw. Zo is sport volgens Deem een typische activiteit die door mannen wordt georganiseerd en bestuurd. Dit zou de gebrekkige interesse van vrouwen voor sport verklaren.

Henderson et al. (1999) stellen dat het voor vrouwen veel moeilijker is om werk en vrijetijd te scheiden omdat hun werk voor een groot deel thuis plaatsvindt. Bovendien zijn vrouwen goed in het combineren van activiteiten. Bijvoorbeeld strijken tijdens het televisie kijken of de tuin schoffelen tijdens het oppassen op de kinderen. Maar is dat dan vrijetijd of niet?

2.7 Veranderingen in basiscondities 1975-2000

Zoals het algemene gedragsmodel aangeeft kan een verandering in vrijetijdsgedrag worden veroorzaakt door òf een veranderd aanbod òf een verandering in basiscondities. We zullen ons hier richten op het laatste. De veranderingen in aanbod komen, voor zover relevant, ter sprake bij de bespreking van de afhankelijkken in hoofdstuk 4.4.

In 'Trends in de tijd' (SCP, 2001) wordt als grootste gemene deler van de maatschappelijke trends sinds 1975 de verruimde individuele speelruimte bij de invulling van de levensloop en van het dagelijkse leven als gevolg van processen van individualisering, ontkerkelijking, informalisering en flexibilisering genoemd. In het Sociaal en Cultureel Rapport van 2004 heeft men het over de 5 I's: individualisering, intensivering, informalisering, informatisering en internationalisering.

Meer concreet zullen hier enkele maatschappelijke veranderingen worden besproken, die mogelijk hebben bijgedragen aan een veranderd vrijetijdsgedrag sinds 1975.

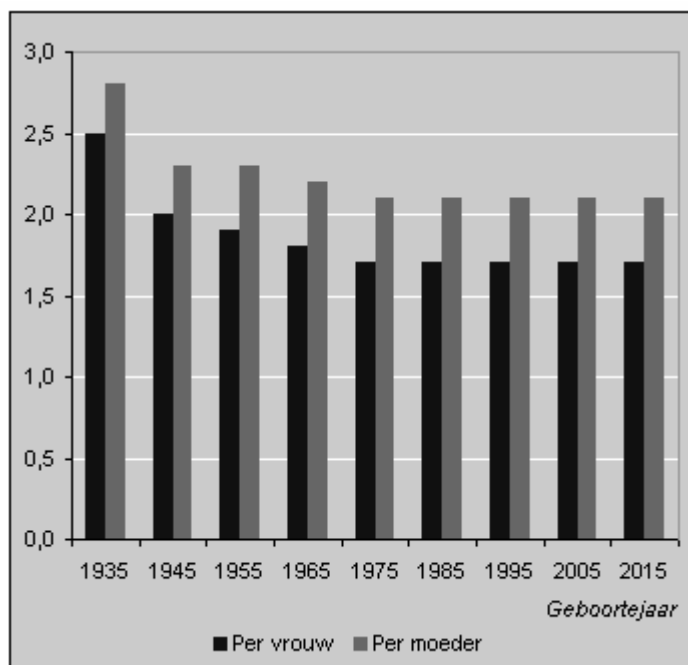
Gestegen opleidingsniveau

Sinds 1975 is het gemiddelde opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking gestegen. Deze stijging vond met name plaats onder het vrouwelijke deel van de bevolking. Een gestegen opleidingsniveau impliceert een langere tijd op school zitten. Dit is één van de redenen dat de gezinsvorming wordt uitgesteld naar een latere leeftijd (de Haan et al., (2001). Het gestegen opleidingsniveau is bovendien één van de oorzaken van de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen. In de afgelopen decennia is het opleidingsniveau de meest onderscheidende factor gebleven in de verklaring van de cultuurdeelname. Het hogere opleidingsniveau bracht meer cultuurgoederen binnen het culturele bereik van meer mensen (SCP, 1998).

Huishoudensverdunning en gemiddeld kindertal

Het doorsnee Nederlandse huishouden is in de loop der onderzoeksjaren kleiner geworden. Mensen trouwen later en krijgen op latere leeftijd kinderen. Zoals we eerder zagen, was voor steeds meer jong-volwassenen het volgen van een studie reden om het krijgen van kinderen uit te stellen (de Haan et al, 2001). Het uitstellen van de komst van kinderen leidt echter ook steeds meer tot (vaak onbedoeld) afstel: het percentage vrouwen dat kinderloos blijft is gestegen. De kinderloosheid bij niet-westerse allochtonen is lager dan bij autochtonen en neemt nauwelijks toe (SCP, 2004). Zo krijgen bijvoorbeeld vrijwel alle Turkse en Marokaanse vrouwen (zo'n 95%) kinderen. Het verhaal van uitstel (en daarmee vaak het afstel) van het krijgen van kinderen doet zich dus niet of in mindere mate voor bij de etnische minderheden, wier aandeel in de bevolking tussen 1975 en 2000 flink is toegenomen (SCP, 1998). De ontwikkelingen in het kindertal zijn weergegeven in grafiek 2.1.

Grafiek 2.1 Gemiddeld kindertal van vrouwen en moeders

Bron: CBS

Het gemiddeld kindertal per vrouw schommelt sinds 1975 rond de 1,7 kind (CBS, 2003). Voor moeders is het gemiddeld kindertal sinds 1975 ook min of meer gelijk gebleven en ligt rond de 2,1 kind. In de Huishoudprognose van het CBS verwacht

men dat het gemiddelde kindertal per vrouw in de toekomst ongeveer gelijk zal blijven.

Omdat het gemiddeld kindertal in gezinnen met kinderen sinds 1975 bijna niet veranderd is, zal het aantal thuiswonende kinderen niet in de analyses worden meegenomen. Bovendien blijkt dat voor de tijd die ouders besteden aan huishoudelijke en gezinstaken het met name belangrijk is of men kinderen heeft en minder hoeveel dat er dan zijn (Tijdens et al., 2000).

Kinderloosheid kan ook een bewuste keuze zijn. Onderzoek van het CBS (2003) laat zien dat vier van de tien vrouwen van 26-45 jaar zonder kinderen onvrijwillig kinderloos zijn. Diegene die wel vrijwillig kinderloos zijn noemen als voornaamste argument dat kinderen de vrijheid belemmeren (50%). 30 % vindt dat het opvoeden teveel tijd en energie kost (CBS Webmagazine, 2003).

Een andere oorzaak van de toegenomen huishoudverdunding is het toegenomen aantal echtscheidingen (1 op de 3 in 2000). Ook het toegenomen aantal ouderen (vergrijzing) heeft geleid tot huishoudensverdunding. Door uitstel en afstel van gezinsvorming en door het groeiend aantal gescheiden echtparen en weduwen en weduwnaars is het aantal mensen dat (tijdelijk) alleen woont gestegen.

Door de huishoudensverdunding wordt de kans om iemand thuis te treffen waarmee men iets kan ondernemen in de vrijetijd kleiner. Een mogelijk gevolg zou kunnen zijn dat men gemiddeld meer vrijetijd uit huis is gaan besteden.

Gestegen welvaartsniveau

In de loop der onderzoeksjaren is de welvaart gestegen. Deze toegenomen welvaart heeft ervoor gezorgd dat men steeds meer luxeartikelen kon aanschaffen. Zo zijn de uitgaven aan geluids- en beeldapparatuur tussen 1970 en 1994 verdrievoudigd, waarbij de elektronische uitrusting zich over alle inkomensklassen verbreidde (de Haan et al., 2001). Bovendien kregen steeds meer huishoudens meerdere televisies, radio's e.d. waardoor iedereen zijn eigen voorkeur kon horen/zien. Er wordt in dit verband ook wel gesproken van de individualisering van consumptiepatronen. Onafhankelijk van elkaar kunnen gezinsleden hun (vrije)tijd op de eigen kamer naar goeddunken inrichten. Hierdoor kan ieder zijn eigen smaakvoorkeuren volgen of ontwikkelen. Thuis zijn staat dus niet (meer) gelijk aan samen of in gezelschap van anderen iets doen. De welvaarts groei bracht meer producten en activiteiten binnen het financiële bereik van meer mensen en wordt dan ook gezien als één van de mogelijke oorzaken van de vervluchtiging van het vrijetijdsgedrag (Knulst, 1996): Men doet meer activiteiten 'wel eens'. Eén van de nadelen van deze welvaarts groei is dat hoe meer 'spullen' men heeft, hoe meer tijd het onderhoud kost. Vroeger hoefde men alleen één fiets te poetsen, tegenwoordig heeft men één of twee auto's en een motor om schoon te houden en met een beetje 'pech' ook nog een bootje dat ieder jaar in de olie moet.

Individualisering

De individualisering werd hiervoor al even aangestipt in verband met het gestegen welvaartsniveau. Individualisering betekent dat "vanzelfsprekendheden en traditioneel vastliggende patronen met betrekking tot gedragingen, opvattingen en verwachtingen ter discussie worden gesteld. Het individu gaat zich het recht voorbehouden eigen keuzen te maken, die hij/zij vindt passen bij de eigen persoonlijkheid en de eigen voorkeuren. Traditie, sleur en gewoonten worden losgelaten" (te Kloeze et al., 1996). Volgens deze auteurs heeft individualisering een dubbele invloed. Gezinnen brengen de vrijetijd meer en meer in gezinsverband door en minder met anderen zoals familie

en buren. Maar ook binnen het gezin zelf vindt individualisering plaats wat zich uit in individuele vrijetijdspatronen van de verschillende gezinsleden.

De individualisering betekende een verminderde afhankelijkheid van het individu van zijn directe omgeving en toenemende vrijheid bij het inrichten van zijn leven (SCP, 2004). Dit betekent ook dat de invloed van de religie afnam. Voorheen bepaalde de religie wat men deed en vooral ook in welke context men iets deed. De zondag was 'voorbested' voor ingetogen ontspanning in familiekring. In 1995 zijn het alleen nog de protestanten die aan de zondagsrust vasthouden (Knulst, 1999). En (al te) fysieke inspanning werd niet gewaardeerd. Met de ontkerkelijking werd de invloed van de kerk beduidend minder. De norm voor goede en slechte vrijetijdsbesteding kwam bij het individu te liggen (SCP, 2004).

Door de individualisering zou ook het verenigingsleven minder belangrijk zijn geworden. Dat deze ontwikkeling zich ook na 2000 heeft voortgezet blijkt uit een onderzoek van het SCP begin 2005, 'Landelijk Verenigd', waaruit blijkt dat Nederlanders steeds minder bereid zijn lid te worden van een vereniging of andere organisatie. Het gaat dan vooral om de traditionele organisaties waar de leden elkaar veel ontmoeten. Sport- en recreatieclubs vormen hierop een uitzondering, zij boeken nog wel winst.

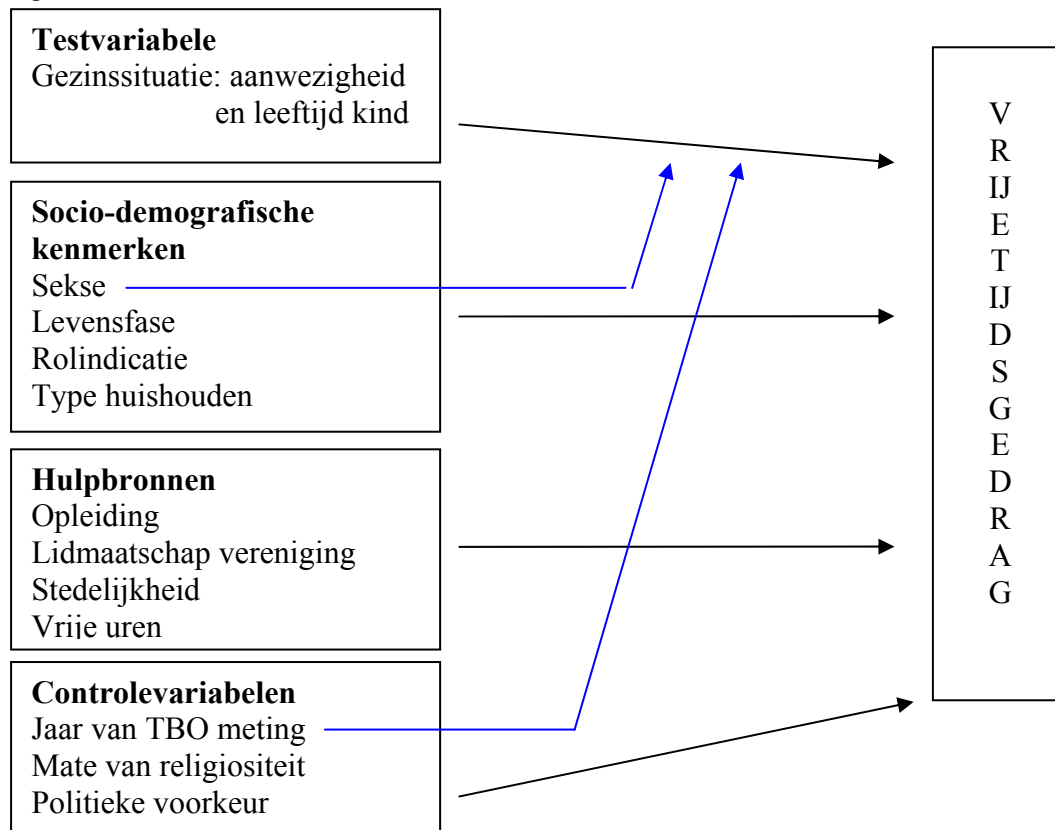
Veranderde perceptie ten aanzien van het opvoeden van kinderen

Door de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen zou men kunnen verwachten dat er minder tijd overblijft voor de huishoudelijke en gezinstaken. Dit blijkt echter maar gedeeltelijk te kloppen. De vrouwen zijn sinds 1975 wel minder tijd aan het huishouden gaan besteden maar zeker niet minder tijd aan hun kinderen (Tijdens et al., 2000). De mannen zijn sinds 1975 ook meer tijd aan de kinderen gaan besteden. Een mogelijke verklaring voor de toegenomen tijd die aan kinderen wordt besteed is de veranderde psychologische betekenis van het ouderschap (Tijdens et al., 2000). Door de ontwikkelingen in de mogelijkheden van de geboorteregeling, wordt er in toenemende mate bewust gekozen voor een kind. Deze fundamentele verandering heeft naar alle waarschijnlijkheid de betrokkenheid van ouders bij de opvoeding van hun kinderen vergroot. Maar ook de eisen vanuit de samenleving omtrent de opvoeding worden steeds hoger (Elands, 1997). Tijdens et al. refereren ook aan een onderzoek van Bulatao uit 1979. Eén van de conclusies van dat onderzoek was dat bij een relatief hoog economisch ontwikkelingsniveau een toenemend accent komt te liggen op de psychologische waardering van het opvoeden en zien opgroeien van kinderen, van de interactie met kinderen en van het plezier met en aan kinderen.

2.8 Het uiteindelijke onderzoeksmodel

Hoe laten de bovenstaande theorieën en gedachtegangen zich nu samenvoegen tot een onderzoeksmodel? Het model zal eerst gepresenteerd worden (figuur 2.2) waarna nog een korte uitleg zal worden gegeven. De basis voor het model is gelegd in de voorgaande paragrafen. Hoe de variabelen uiteindelijk zijn samengesteld wordt behandeld in hoofdstuk 4.

Figuur 2.2 Het onderzoeksmodel

De testvariabelen

De centrale doelstelling is allereerst de effecten boven water te krijgen van het samenwonen in een gezin. Een eerste onderscheid zal daarom worden gemaakt tussen personen zonder en met thuiswonende kinderen. Maar omdat dit onderzoek ook inzicht moet verschaffen over het effect van de leeftijd van de kinderen zullen er vervolgens analyses worden gedaan waarbij gekeken wordt of er een verschil in effect is al naar gelang de leeftijd van het jongste kind. In paragraaf 5.3 zullen de verschillende stappen van het analysetraject nader worden uiteengezet.

Socio-demografische kenmerken

Dit zijn de verklarende variabelen voor iemands vrijetijdsgedrag die bij het algemene gedragsmodel vallen onder de basiscondities (persoonskenmerken). Levensfase omvat de leeftijd in categorieën. De verzorgingspositie wordt in dit onderzoeksmodel rolindicatie genoemd. Uit de literatuur blijkt dat het al dan niet hebben van een partner ook invloed kan hebben op iemands vrijetijdsgedrag. Bij het type huishouden wordt daarom een onderscheid gemaakt in alleenstaand, werkzame partner of een niet-werkzame partner.

De hulpbronnen

Ook hier doet het algemene gedragmodel dienst als 'checklist'. De hulpbronnen kunnen zowel werken als middel of als restrictie, afhankelijk van het te analyseren gedrag. De opleiding is een culturele hulpbron, de stedelijkheid een geografische hulpbron. Het lidmaatschap van één of meer verenigingen moet worden opgevat als een sociale hulpbron. Tot slot is het aantal vrije uren een temporele hulpbron. Idealiter zou hier ook inkomen bij moeten staan (economische hulpbron). Echter, het inkomen is in het tijdsbestedingsonderzoek in 1975 niet gemeten. In de daarop volgende jaren wel, weliswaar met heel veel missing values (meer dan 35%). Door de inflatie zijn de grenzen steeds opgeschoven. Daardoor kan alleen, over het hele onderzoeksbestand, een globale indeling worden gemaakt van laag, gemiddeld of hoog inkomen. Dat zijn dan geen absolute grenzen. Het opnemen van inkomen in de analyses zou bovendien betekenen dat heel 1975 niet kan worden meegenomen. Gezien al deze beperkingen is ervoor gekozen het inkomen van de respondent niet op te nemen als onafhankelijke variabele. Deze beslissing werd gesteund door het gegeven dat in eerder onderzoek is gebleken dat het besteedbare inkomen bij vrijetijdsgedrag slechts een marginale betekenis heeft (SCP, 1992).

De controlevariabelen

Het jaar van TBO meting is opgenomen als controlevariabele omdat er zich in de loop der onderzoeksjaren diverse veranderingen hebben voorgedaan waardoor het beeld van activiteiten er in 2000 anders uit kan zien dan in 1975.

Iemands geloofsovertuiging (Knulst, 1999) kan ook van invloed zijn op zijn of haar vrijetijdsbesteding. Wippler neemt in zijn onderzoek naar de sociale determinanten van het vrijetijdsgedrag (1968) ook de politieke voorkeur op als mogelijke predictor. Hij grijpt hierbij terug op de socialistische traditie in het denken over de vrijetijd. Meer vrijetijd moest leiden tot de ontplooiing van artistieke en intellectuele capaciteiten. Vertaald naar het heden zou een linkse politieke voorkeur zijn neerslag kunnen vinden in intensieve sociale participatie en intellectuele activiteiten. Omdat er voor zoveel mogelijk doorkruisende variabelen gecontroleerd moet worden, om zo het echte gezinseffect in beeld te krijgen, zijn de geloofsovertuiging en politieke voorkeur opgenomen als onafhankelijke variabelen. Omdat beide 'terreinen' niet tot de focus van dit onderzoek behoren zijn ze geplaatst onder de controlevariabelen en niet onder de socio-demografische kenmerken. Er zullen geen expliciete voorspellingen over worden gedaan.

De interactie-effecten

De veranderde perceptie in de loop der jaren ten aanzien van het opvoeden van kinderen voedt de veronderstelling dat het gezinseffect in 1975 anders zal zijn dan in 2000. Bovendien is de verwachting dat, mede door het feit dat vrouwen (nog steeds) het leeuwendeel van de verzorging en opvoeding van de kinderen voor hun rekening nemen, het gezinseffect soms voor vrouwen anders zal zijn dan voor mannen.

Omdat er een breed spectrum van vrijetijdsgedrag geanalyseerd gaat worden is hier sprake van een 'compromisemodel'. Ik meen op deze manier een solide onderzoeksmodel te hebben ontwikkeld met adequate doorkruisende variabelen.

2.9 Het vrijetijdsgedrag

Nu we weten welke onafhankelijke variabelen het gedrag zullen gaan verklaren kan het vrijetijdsgedrag nader worden gespecificeerd. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt in kenmerken en vormen van vrijetijdsbesteding. In dit onderzoek zullen drie kenmerken van de vrijetijd worden geanalyseerd. Dit zijn de hoeveelheid vrijetijd, de uithuizigheid en de diversiteit van de vrijetijdsbesteding. Het is bekend uit eerder onderzoek dat personen die in een gezin wonen minder vrijetijd overhouden dan personen zonder kind(eren). Men zou dan ook kunnen veronderstellen dat ouders een minder divers activiteitenpatroon hebben, vanwege die beperktere tijd. Bij Rapoport & Rapoport zagen we dat ouders minder uithuizig zijn in hun vrijetijdsbesteding, en dan met name als er jonge kinderen in het gezin aanwezig zijn.

Maar hoe zit het met de verschillende vormen van vrijetijdsbesteding? Een probleem bij het bepalen het te onderzoeken vrijetijdsgedrag is de omvang van het aantal mogelijke activiteiten (Kraaykamp et al, 1996). Een onderverdeling in sport, cultuur, toerisme e.d. zoals o.a. het SCP die hanteert is voor dit onderzoek te globaal. Maar het is te omvangrijk en onoverzichtelijk om alle afzonderlijke vrijetijdsactiviteiten die in het TBO voorkomen te analyseren. Het doen van een factoranalyse stuit op diverse bezwaren: bij activiteiten die niet iedere week worden ondernomen ontstaan scheve verdelingen (wat betekent score 0: respondent deed het niet deze week of doet het nooit?), het patroon dat eruit komt is het meest geldig voor mensen met veel vrijetijd (en dat is nu juist niet de doelgroep) en het patroon kan in 1975 anders zijn dan in 2000 zodat een vergelijking door de tijd heen moeilijk, zo niet onmogelijk, wordt. Gezien deze bezwaren is niet gekozen voor een factoranalyse maar zal er a-priori een onderverdeling worden gemaakt. Het uitgangspunt hierbij is dat het gedrag wordt onderverdeeld naar mogelijke 'drempels' voor een gezin. Deze indeling vormt vervolgens de leidraad voor het te analyseren vrijetijdsgedrag. Een dergelijke onderverdeling was niet voorhanden in de literatuur. Derhalve is er een combinatiemodel gemaakt waarin de ideeën van verschillende auteurs zijn samengebracht.

Een eerste, en voor de hand liggend, onderscheid dat diverse onderzoekers maken is het onderscheid tussen activiteiten uit en thuis (Rapoport & Rapoport, 1975 en Zabriskie & McCormick, 2001). Het hebben van kinderen kan een belemmering vormen om het huis te verlaten (bijvoorbeeld omdat er een kind zijn middagslaapje doet).

Een ander onderscheid is dat tussen activiteiten die veel en activiteiten die weinig voorbereidingstijd (aanvangstijd) vergen. Activiteiten die veel voorbereidingstijd kosten moeten een tijdje kunnen worden volgehouden anders loont het de moeite niet. In de wetenschap dat er een direct verband is tussen de mate van versnippering van de vrijetijd en de aard van de verzorgingspositie (van der Poel, 1999) wordt verwacht dat bijvoorbeeld moeders met jonge kinderen minder activiteiten ondernemen die veel voorbereidingstijd vergen (staat net alles klaar om te kunnen gaan schilderen, wordt de baby weer wakker....). Dit onderscheid zou veel overlap kunnen hebben met het onderscheid uit-thuis. Het naar buiten gaan, en dan vooral met kleine kinderen, impliceert veel 'voorbereidingstijd'. In het algemeen geldt voor uithuizige vrijetijdsbesteding (community leisure) dat deze meer tijd vergt dan vrijetijdsbesteding thuis (Deem, 1986). In hoofdstuk 4 wordt de matrix ingevuld met specifiek te analyseren gedrag. Dan zal moeten blijken of er inderdaad veel overlap is tussen de verschillende onderverdelingen en de matrix moet worden aangepast of dat de indeling stand kan houden.

Ten slotte wordt er nog een onderscheid gemaakt in geagendeerde (scheduled leisure, Kelly, 1983) en niet-geagendeerde activiteiten. In een gezin (maar ook in een samenlevingsverband zonder kinderen) heeft men te maken met verschillende agenda's die op elkaar moeten worden afgestemd. Een activiteit uitvoeren op een vast tijdstip kan dan een probleem opleveren. De in de loop der onderzoeksjaren toegenomen arbeidsparticipatie van de vrouw betekende nog een extra complicatie voor de gezinsagenda.

Uit deze indeling kan de volgende matrix worden samengesteld:

Figuur 2.3 Matrix ter classificering van vrijetijdsactiviteiten

	thuis		uit	
	geagendeerd	niet geagendeerd	geagendeerd	niet geagendeerd
weinig voorbereidingstijd				
veel voorbereidingstijd				

Zoals gezegd was er in de literatuur geen bruikbare indeling voorhanden en is deze matrix een compilatie van verschillende invalshoeken van diverse auteurs. Zo komen ook verschillende van de 'constraints' die Gershuny (2000) onderscheidt terug in deze matrix (temporeel en duur). Bij de invulling met activiteiten zal moeten blijken of deze onderverdeling stand kan houden. Een mogelijk probleem kan namelijk zijn dat dit onderzoek gebruik maakt van een bestaand data-bestand waarbij het soms niet eenduidig is vast te stellen of een activiteit bijvoorbeeld geagendeerd was of niet, of dat een activiteit veel of weinig voorbereidingstijd behoefde.

Om er zeker van te zijn dat de uiteindelijke te analyseren vrijetijdsactiviteiten een representatieve greep zijn uit het brede scala aan vrijetijdsbestedingsmogelijkheden zal er gebruik worden gemaakt van het in 1968 gedane onderzoek van Wippler. Wippler (1968) kwam in zijn onderzoek op basis van een factoranalyse tot vijf dimensies waarbinnen elk vrijetijdsgedrag te plaatsen is. Elk van de vijf dimensies is door Wippler geduid met twee eigenschappen. Enerzijds hebben alle bezigheden binnen één dimensie deze eigenschappen gemeen, en anderzijds onderscheiden deze activiteiten zich door deze eigenschappen van andere activiteiten (Kraaykamp et al., 1996). Aldus kwam Wippler tot de volgende dimensies :

- Vitaal-expansief vrijetijdsgedrag: deze factor verwijst naar lichamelijke en sociale activiteit.
- Cultureel-participerend vrijetijdsgedrag: deze factor verwijst naar deelname aan culturele 'manifestaties'.
- Praktisch-nuttig vrijetijdsgedrag: hieronder vallen de huis-, tuin- en keukenkarweitjes.
- Latent-spannend vrijetijdsgedrag: deze factor is wat lastiger te interpreteren. Wippler heeft het over enerzijds stille hobby's die weinig inspanning vergen maar anderzijds is er wel latent een element van spanning en opwinding aanwezig.
- Ontspannend-intellectueel vrijetijdsgedrag: ook deze activiteiten vergen weinig inspanning en dienen er toe het hoofd bezig te houden.

Deze dimensies zullen dienen als checklist na het invullen van de activiteiten matrix. Als alle vijf de dimensies kunnen worden ingevuld met te analyseren activiteiten kan gesteld worden dat er een representatief scala aan activiteiten wordt geanalyseerd.

2.10 De hypothesen

Op grond van voorgaande theorieën en gedachtegangen kunnen nu de hypothesen worden geformuleerd. De eerste hypothese gaat over de kenmerken van de vrijetijdsbesteding, de tweede over de vormen van vrijetijdsbesteding. De derde hypothese gaat over het verschil in gezinseffect tussen 1975 en 2000.

Hypothese I

I a.

De aanwezigheid van kinderen heeft een negatief effect op het aantal vrije uren, de uithuizigheid van de vrijetijd en de diversiteit van de vrijetijdsactiviteiten van de ouder(s).

I b.

Deze effecten zijn sterker naarmate de kinderen jonger zijn.

I c.

Deze effecten zijn sterker voor moeders dan voor vaders.

Hypothese II

II a.

De aanwezigheid van een kind heeft een negatief effect op de deelname van ouders aan geagendeerde activiteiten die buitenshuis plaatsvinden en veel voorbereidingstijd kosten. De aanwezigheid van een kind heeft een positief effect op de deelname van ouders aan huiselijke vrijetijdsactiviteiten die niet geagendeerd zijn en weinig voorbereidingstijd kosten.

II b.

Deze effecten zijn sterker naarmate de kinderen jonger zijn.

III c.

Deze effecten zijn sterker voor moeders dan voor vaders.

Hypothese III

Het hebben van een gezin heeft in 2000 meer negatieve effecten op de vrijetijdsbesteding van de ouders dan in 1975.

2.11 Tot slot

In dit hoofdstuk is de basis gelegd voor het onderhavige onderzoek. Over het gezinseffect op de daadwerkelijke eigen vrijetijdsbesteding van de ouders bleek nog weinig geschreven te zijn. Dit in tegenstelling tot de vrijetijdsbesteding die mét de kinderen wordt besteed. De besproken theorie is verwerkt in het uiteindelijke onderzoeksmodel. Hierbij is er sprake van een compromismodel. Met dit model moeten heel uiteenlopende activiteiten worden verklaard omdat het ondoenlijk was voor ieder soort vrijetijdsgedrag een eigen model te ontwikkelen.

3. Het onderzoeksbestand en de analyse-methode

3.1 Inleiding

De analyses die nodig zijn om meer inzicht te krijgen in het gezinseffect op de vrijetijdsbesteding van de ouders zullen gedaan worden op een bestaand data-bestand. Dit wordt een secundaire data-analyse genoemd. Bij een secundaire analyse is het van belang een goed inzicht te hebben in het te gebruiken data-bestand, in ons geval het tijdsbestedingsonderzoek (TBO). Hoe is het opgebouwd, wat voor mogelijkheden biedt het en welke beperkingen heeft het? Dit alles komt ter sprake in paragraaf 3.2. In paragraaf 3.3 wordt de analysemethode kort besproken.

3.2 Het onderzoeksbestand

Dit onderzoek zal de data gebruiken van het tijdsbestedingsonderzoek (TBO), zoals deze beschikbaar zijn gesteld door het departement Vrijtijdwetenschappen van de Universiteit van Tilburg. Dit tijdsbestedingsonderzoek wordt uitgevoerd door het SCP, samen met andere partners. Zo werd aan de 2000-editie van het TBO behalve door het SCP ook deelgenomen door de Katholieke Universiteit Brabant (inmiddels UvT, departement Vrijtijdwetenschappen), Cebuco, NOS/Teleac/NOT en door de Adviesdienst Verkeer & Vervoer van Rijkswaterstaat. Het veldwerk is telkens door het onderzoeksbureau Intomart verricht. Maar hoe ziet dat tijdsbestedingsonderzoek er uit?

3.2.1 De onderzoeksopzet van het tijdsbestedingsonderzoek (TBO)

Het tijdsbestedingsonderzoek, kortweg het TBO, is voor het eerst uitgevoerd in 1975 en daarna iedere vijf jaar herhaald. Er zijn inmiddels TBO gegevens beschikbaar van 1975, 1980, 1985, 1990, 1995 en 2000. In dit tijdsbestek van vijftig jaar is zoveel mogelijk gestreefd naar continuïteit in het dagboek en de bezighedenlijst (website SCP). Men ontkwam er echter niet aan het instrumentarium op onderdelen aan te passen aan veranderende omstandigheden. Zo is bijvoorbeeld het computergebruik sinds 1985 opgenomen in de bezighedenlijst, het internetten en mobiel bellen zijn in 2000 opgenomen. De inhoudelijke continuïteit maakt het mogelijk de verschillende onderzoeksjaren met elkaar te vergelijken en zo een beeld te krijgen van de veranderingen in de loop der onderzoeksjaren.

Omdat de onderzoeksopzet van het SCP gericht is op het vergelijken van de tijdsbesteding van verschillende bevolkingsgroepen op verschillende tijdstippen, is ervoor gekozen de dataverzameling te beperken tot één bepaalde periode, namelijk twee weken in oktober, voor de herfstvakantie. De ene helft van de respondenten wordt de eerste week ondervraagd, de andere helft een week later. Door deze verdeling wordt de invloed van toevallige/ onverwachte gebeurtenissen in de onderzoekswEEK verkleind. De maand oktober is voor veel bezigheden neutraal: de zomervakantie is voorbij, het schooljaar weer aangevangen en de herfstvakantie nog niet begonnen. In oktober worden de uitkomsten ook niet verstoord door typische winter- of zomeractiviteiten. Dit impliceert wel dat het onderzoek dan ook geen informatie geeft over deze typische activiteiten (vakantiereizen, schaatsen etc).

De steekproef

Steeds wordt voor het onderzoek een representatieve steekproef getrokken uit de bevolking, de steekproef bestaat dus iedere vijf jaar uit andere respondenten. Deze aselechte steekproeftrekking is gebaseerd op de afgiftepunten (adressen) van PTT Post. Binnen de bezochte huishoudingen wordt de te ondervragen persoon geselecteerd met behulp van een lootschema, dat zodanig is ingericht dat alle personen van 12 jaar en ouder in één huishouding een gelijke kans hebben ondervraagd te worden (Knulst en van Beek, 1990).

In tabel 3.1 is van ieder onderzoeksjaar het uiteindelijke aantal respondenten weergegeven. We zullen voor dit onderzoek echter niet alle respondenten ‘gebruiken’, maar daarover meer in hoofdstuk 4.

Tabel 3.1 Aantal respondenten van het TBO, 1975 - 2000

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	Totaal
aantal respondenten	1309	2730	3263	3158	3227	1813	15500

Bron: TBO 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 (SCP, UvT)

Door bijvoorbeeld non-response kan een steekproef voor bepaalde belangrijk geachte aspecten onvoldoende representatief zijn voor de Nederlandse bevolking. Een weegfactor moet er dan voor zorgen dat de steekproef voor deze belangrijke aspecten identiek is aan de populatie. Alle peilingen van het tijdsbestedingsonderzoek zijn gewogen volgens een meertrapsprocedure. Het voert te ver hier uit te leggen hoe één en ander tot stand is gekomen (degene die meer wil weten over de weegprocedure verwijst ik graag door naar de website van het SCP, www.scp.nl) maar de representativiteit van het TBO bestand is gewaarborgd door te wegen naar omvang huishouden, urbanisatiegraad, leeftijd, sekse, inkomstenbron en type gezin. Na weging is het TBO zo representatief voor de Nederlands bevolking, met uitzondering van de etniciteit. Pas in 2000 is voor het eerst gevraagd naar de etnische achtergrond van de respondent (geboorteland, land van herkomst vader, moeder). Op basis van deze informatie blijkt dat allochtonen en etnische minderheden in het TBO 2000 sterk zijn ondervertegenwoordigd. Omdat in de voorgaande jaren niet naar de etnische achtergrond is gevraagd, en dus niet bekend is in hoeverre er toen sprake was van een ondervertegenwoordiging, is er niet op dit kenmerk gewogen.

De dataverzameling

Het TBO kent drie fasen. Eerst wordt bij respondenten (thuis) een eerste, langere vragenlijst afgenomen, de basisvragenlijst. Vervolgens wordt bij respondenten een dagboekje achtergelaten dat zij geacht worden een week lang in te vullen. Tot slot komt een medewerker van het onderzoeksbureau Intomart de ingevulde dagboekjes weer ophalen en wordt nogmaals een (korte) vragenlijst afgenomen, de slotvragenlijst. Hiermee is het onderzoek afgerond.

Het onderscheidende kenmerk van het TBO wordt gevormd door het dagboekje, waarin de methode van het tijdbudgetonderzoek wordt gevolgd (www.scp.nl). In dit dagboek noteren de respondenten aan de hand van een genummerde en gerubriceerde lijst van bezigheden per kwartier wat hun voornaamste bezigheid was. Daarnaast noteren ze de locatie (thuis, binnen of buiten de woonplaats) en of ze bij hun hoofdactiviteit tv hebben gekeken, radio geluisterd, gelezen of anderszins van media gebruik hebben gemaakt. De lijst van bezigheden aan de hand waarvan men de tijdsbesteding noteert is een aan de Nederlandse situatie aangepaste versie van de lijst zoals die werd gebruikt, in het midden van de jaren zestig in een groot Unesco-onderzoek naar de tijdsbesteding. Om een beeld te geven: in 2000 bestond de lijst uit

270 verschillende bezigheden, verdeeld over tien hoofdrubrieken. Naast het invullen van de activiteiten per kwartier worden er in het dagboekje per dag steeds twee (1975 t/m 1995) of drie (2000) aanvullende vragen gesteld. In alle jaargangen van het onderzoek werd gevraagd of men op de betreffende dag ziek (en eventueel bedlegerig) was geweest en of men die dag had gewerkt. In 2000 is er nog als extra vraag aan toegevoegd of men zich die dag niet/wel wat/ tamelijk gejaagd had gevoeld.

Het 15-minuten interval is een ‘compromis tussen het streven naar complete informatie enerzijds en de grenzen van wat praktisch realiseerbaar is anderzijds’ (SCP). Door dit 15- minuten interval blijven de kortdurende activiteiten buiten beeld. Desalniettemin wordt er een goed beeld verkregen van de activiteiten in de loop van de dag. Door het invullen van de activiteiten per kwartier wordt de kans op bewuste of onbewuste over- of onderschatting van activiteiten zoveel mogelijk beperkt, een dag heeft immers maar 96 kwartieren. Uit onderzoek blijkt dat als men vragen stelt over de gemiddelde tijdsinvestering van alle mogelijke bezigheden en vervolgens al deze gemiddelden optelt, een dag beduidend langer duurt dan 24 uur..... Ook is het bekend dat bij onderzoek dat berust op waarderings- of intenties het gevaar bestaat dat men sociaal wenselijke antwoorden geeft. De tijd besteed aan tv kijken wordt vaak te laag opgegeven en de tijd besteed aan lezen te hoog. Ook bij het invullen van het dagboek speelt het probleem van sociale wenselijkheid een rol. Omdat het TBO berust op gerapporteerd gedrag is de speelruimte echter minder groot waardoor een onjuiste invulling moeilijker en daardoor onwaarschijnlijker wordt. De onderzoeker kan echter niet controleren of respondenten het dagboek naar waarheid hebben ingevuld. Voordat het dagboek wordt ingevuld vindt er een eerste interview plaats, waarin informatie wordt verzameld over de achtergrondkenmerken, activiteiten, materieel bezit en de leefsituatie van de respondent. Bovendien wordt er gevraagd naar activiteiten die men normaliter weinig frequent onderneemt, zoals bijvoorbeeld een museum bezoeken. De scoringskans van deze activiteiten is in één week in oktober erg klein. Inzicht in hoe vaak men zo’n activiteit per jaar onderneemt kan het beeld van de oktoberweek aanvullen.

Na het invullen van het dagboek wordt de slotvragenlijst afgenomen. Deze vragen hebben gedeeltelijk betrekking op gebeurtenissen tijdens de dagboekweek.

3.2.2 De voor- en nadelen van het TBO

Bij het tot stand komen van het TBO zijn een aantal methodische beslissingen genomen. Zo heeft men bijvoorbeeld gekozen voor een gesloten tijdsinterval in plaats van een open tijdsinterval. Een uitvoerige behandeling van deze methodische punten wordt onder andere gegeven door Knulst en van Beek (1990) en van der Poel (1999). We zullen hier de belangrijkste voor- en nadelen van het TBO (nogmaals) resumeren en aanvullen.

Verschillende voordelen van het TBO zijn in voorgaand hoofdstuk al aan bod gekomen. Door het rapporteren van feitelijk gerealiseerd gedrag wordt de kans op het over- of onderschatten van de duur en frequentie van een activiteit verkleind. Het TBO levert daarmee een betrouwbaar beeld van de tijdsbesteding van de respondenten. Door de grote inhoudelijke continuïteit geeft het TBO een goed inzicht in de veranderingen in de loop der onderzoeksjaren, zowel qua tijdsbesteding als qua achtergrondgegevens van de respondenten. Een ander groot voordeel is dat het TBO allerlei zaken kan onderzoeken die met het gangbare survey-onderzoek niet mogelijk zijn. Zo kan met de dagboekgegevens ook gekeken worden naar bijvoorbeeld de

opeenvolging van activiteiten, de locatie in tijd en ruimte, de dag waarop een activiteit plaatsvond en de gemiddelde aaneengesloten tijdsduur van een activiteit.

Maar het TBO kent ook nadelen. Door te kiezen voor een interval van een kwartier komen korterdurende activiteiten niet in beeld. Meedoen aan het TBO betekent voor de respondent een behoorlijke belasting. De non-respons is vrij hoog en men zou zich kunnen afvragen of de respondenten die wel bereid zijn mee te doen aan het onderzoek wel representatief zijn voor de Nederlandse bevolking. Een ander nadeel schuilt in de gesloten wijze van coderen: de activiteiten zijn niet altijd even gedetailleerd. En door de indeling van activiteiten in geaggregeerde categorieën wordt er als het ware van buitenaf een betekenis gegeven aan een activiteit die niet overeenkomt met de betekenis die een respondent er zelf aan toe zou willen kennen. Een ander nadeel dat al ter sprake is gekomen is dat doordat de onderzoekswEEK altijd in oktober valt de seizoensspecifieke activiteiten niet in beeld komen. Informatie over activiteiten die niet frequent voorkomen moet gehaald worden uit de vragenlijsten. Het TBO geeft ook geen informatie over met wie de respondent de tijd heeft doorgebracht. Verder zou men zich kunnen afvragen of de periode van vijf jaar tussen de verschillende onderzoeken niet te lang is. Mogelijk worden tussentijdse golven zo over het hoofd gezien.

Tot slot kan nog als nadeel worden genoemd dat het TBO weliswaar veel kwantitatieve informatie biedt, maar weinig kwalitatieve. Er is niets bekend over de tijdsbeleving. Alleen in 2000 is de respondenten iedere dag van het dagboek gevraagd of men zich die dag gejaagd voelde. We weten dus wel hoe Nederlanders hun tijd doorbrengen maar niet met wie en wat men er zelf van vindt.

Er kleven aan het TBO dus voor- en nadelen. Het TBO biedt echter een schat aan informatie over de tijdsbesteding sinds 1975. Hierbij komt een breed scala aan activiteiten aan bod. Derhalve is het TBO zeer geschikt als data-bestand voor het onderhavige onderzoek naar het gezinseffect op de vrijetijdsbesteding van de ouders. Door de grote inhoudelijke continuïteit is het bovendien mogelijk uitspraken te doen over mogelijke verschillen in effecten in de loop der onderzoeksjaren.

3.3 De analysemethode

Op de TBO-data zullen diverse multivariate regressie-analyses worden uitgevoerd. Er wordt gewerkt met SPSS 12.0.1. SPSS is een programma voor de statistische analyse van onderzoeksdata in de sociale wetenschappen. De afhankelijke variabelen in een onderzoek zijn de variabelen die worden 'beïnvloed' of 'bepaald' door andere variabelen (de onafhankelijke variabelen). Met behulp van een regressie-analyse kan de (mogelijke) relatie tussen een afhankelijke variabele (het vrijetijdsgedrag) en meerdere onafhankelijke variabelen (de achtergrondkenmerken) worden bepaald.

Om een regressie-analyse te kunnen uitvoeren moeten de variabelen aan bepaalde eisen voldoen. Om bruikbaar te zijn in een regressie-analyse moet een onafhankelijke variabele van minimaal interval niveau óf een dummy variabele zijn. Van een multinominale variabele kan een dummy variabele worden gemaakt. In principe zijn ordinale variabelen niet geschikt voor een regressie-analyse maar ze worden er toch vaak voor gebruikt (Allison, 1999). Een speciale categorie binnen het ordinale meetniveau is de quasi-interval variabele: "indien men een variabele heeft met antwoordschalen (strikt genomen een ordinale variabele) en men verwacht dat de afstand tussen twee opeenvolgende antwoordcategorieën steeds even groot is (de

categorieën zijn gelijk verdeeld over het hele spectrum aan mogelijke antwoorden), dan mag deze variabele beschouwd worden als een variabele op intervalniveau” (MTO site, www.uvt.nl). Dit zijn zogenaamde quasi-interval of semi-interval variabelen. Voorbeelden hiervan zijn Likert-schalen of antwoordschalen als: GOED / REDELIJK / MATIG / SLECHT . Hoe minder waarden in de antwoordschaal, hoe meer problemen dit kan opleveren bij het gebruik van de variabele als intervalvariabele. Als vuistregel geldt een minimum van 5 categorieën, maar schalen met vier categorieën worden ook al wel als semi-interval variabele beschouwd. Bij een regressie-analyse moet een afhankelijke variabele van interval of ratio niveau zijn.

Eén van de voordelen van een regressie-analyses is dat daarmee de afzonderlijke effecten van de variabelen kunnen worden vastgesteld, alsmede de sterkte van deze effecten (bèta) en de richting (positief of negatief). Men kan dus bepalen welke variabele het sterkste positieve of negatieve effect heeft. De bèta houdt rekening met verschillen in meetschaal waardoor de effecten onderling vergeleken kunnen worden³. De B geeft aan met hoeveel de afhankelijke variabele verandert wanneer de betreffende onafhankelijke variabele met één eenheid stijgt. Met de t-toets wordt gekeken of de verschillende effecten significant zijn ($p < 0.05$).

Het hele regressiemodel wordt getest met behulp van ANOVA (F-toets). De voorspellende kracht van het model kan bepaald worden met behulp van de verklaarde variantie (R^2). Deze R^2 geeft aan hoeveel variantie in de afhankelijke variabele verklaard wordt door de variantie in alle onafhankelijke variabelen gezamenlijk. De R^2 moet significant afwijken van 0. Ook hier weer moet $p < 0.05$ zijn.

Door de regressie-analyses eerst per blok variabelen uit te voeren kan met behulp van de R^2 bepaald worden welk soort variabelen het grootste effect heeft op de betreffende afhankelijke.

Nu we weten hoe het TBO bestand is opgebouwd en aan welke eisen de variabelen moeten voldoen om bruikbaar te zijn voor een regressie-analyse kunnen in het volgende hoofdstuk de variabelen worden geoperationaliseerd.

³ dit geldt niet voor niet strikte dummies

4. De onderzoeksvariabelen / operationalisering

4.1 Inleiding

Voordat met de uiteindelijke analyses begonnen kan worden moeten verschillende variabelen worden gehercodeerd. Omdat het oorspronkelijke TBO onderzoek met een andere intentie is gedaan dan het onderhavige onderzoek, zullen er soms beperkte middelen zijn om bepaalde soorten vrijetijdsgedrag te analyseren.

De variabelen zullen in de volgorde van het onderzoeksmodel worden besproken. De vrije uren doen als verklarende en als afhankelijke variabele dienst (uiteraard in verschillende analyses). Bij de behandeling van de variabelen zijn de vrije uren ingedeeld bij de onafhankelijke variabelen.

In paragraaf 4.2 wordt de uiteindelijke onderzoeksgroep besproken. In paragraaf 4.3 worden de onafhankelijke variabelen behandeld. In paragraaf 4.4 worden de afhankelijken behandeld met daarbij een overzicht van de ontwikkeling van deze variabelen in de loop der onderzoeksjaren. Het hoofdstuk wordt met een terugblik in paragraaf 4.5 afgesloten.

4.2 De onderzoeksgroep

Als onderzoeksgroep is de zelfstandig wonende bevolking van 18 t/m 65 jaar genomen. De inwonende kinderen zijn uit de onderzoeksgroep verwijderd omdat zij geen eigen huishouding voeren en daardoor een heel ander patroon van verplichtingen hebben dan personen die wel een zelfstandige huishouding voeren. De leeftijdsgroep onder de 18 jaar is uit de onderzoeksgroep verwijderd omdat kinderen een heel andere vrijetijdsbesteding hebben dan volwassenen. Ook de respondenten die ouder dan 65 jaar zijn, zijn buiten beschouwing gelaten. Deze bevolkingsgroep heeft erg veel vrijetijd en mogelijk fysieke beperkingen, waardoor zij een ander patroon van vrijetijdsbesteding hebben dan personen onder de 65 jaar.

Door deze aanpassingen worden de aantallen respondenten anders dan eerder aangegeven in tabel 3.1. In tabel 4.1 wordt een overzicht gegeven van het aantal respondenten zoals deze in dit onderzoek zullen worden gebruikt.

Tabel 4.1 Aantal respondenten naar jaargang TBO: zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	totaal
aantal respondenten	758	1764	2112	2167	2237	1247	10284

Bron: TBO 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 (SCP, UvT)

4.3 De onafhankelijke variabelen

In deze paragraaf zal de operationalisering van de onafhankelijke variabelen worden besproken.

Gezins situatie: aanwezigheid en leeftijd kind(eren)

Aanwezigheid kind(eren)

Uit de bestaande variabele ‘gezin’ is een dummy-variabele samengesteld, wel/niet gezin. Deze dummy-variabele heeft de code 1 als er thuiswonende kinderen zijn (en er dus volgens de in dit onderzoek gehanteerde definitie sprake is van een gezin) en code 0 als er geen thuiswonende kinderen zijn.

Leeftijd kind(eren)

In de vervolganalyses zal een onderscheid worden gemaakt in de leeftijd van de kinderen. In paragraaf 5.3 zal het analysetraject worden besproken. Door het samenvoegen en hercoderen van de bestaande variabelen 'gezin' en 'gez6kid' ontstonden drie dummy-variabelen: wel/niet jongste kind ouder dan 14 jaar, wel/niet jongste kind 6-14 jaar en wel/niet jongste kind jonger dan 6 jaar. Ook hier geldt weer dat deze variabelen de score 1 hebben als er een kind in de betreffende leeftijdsklasse aanwezig is en score 0 als dat niet zo is.

Om een idee te krijgen hoe de scores op de genoemde variabelen zijn, zijn in tabel 4.2 de aantallen per onderzoeksjaar opgenomen.

Tabel 4.2 Het aantal respondenten per gezinssituatie en per leeftijd van het jongste kind naar onderzoeksjaar, zelfstandig wonende bevolking van 18-65 jaar

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	totaal
geen kind	247	580	808	895	992	633	4155
wel kind	510	1183	1304	1271	1245	613	6126
leeftijd kind ouder dan 14 jaar	104	304	436	454	395	213	1906
leeftijd kind 6 - 14 jaar	192	492	428	416	476	188	2192
leeftijd kind jonger dan 6 jaar	214	388	440	401	374	212	2029

Bron: TBO 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 (SCP, UvT)

Sekse

De variabele sekse is in het TBO een nominale variabele die uit twee categorieën bestaat. Deze variabele sekse is gehercodeerd in de variabele wel/niet vrouw waarbij een man een score 0 en een vrouw score 1 krijgt. De man is zo de referentiecategorie.

Levensfase

De variabele 'leeftijd' (leeft) in het oorspronkelijke TBO bestand is een ratio variabele, met een minimum van 11 en een maximum van 98. Zoals gezegd worden de respondenten jonger dan 18 jaar of ouder dan 65 jaar bij dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. De respondenten van 18-65 jaar worden gehercodeerd in leeftijdsklassen met een interval van 8 jaar en vervolgens gedummificeerd.

Rolindicatie

In de enquête worden gegevens gevraagd over de hoofdwerkzaamheid van de respondent. Deze gegevens hoeven echter niet samen te vallen met de hoofdtaak tijdens de onderzoekswEEK. Zo kan bijvoorbeeld iemand in de enquête invullen studie als hoofdtaak te hebben maar in de oktoberweek een tijdelijk baantje hebben gehad van 30 uur in de avonduren. De werkelijke tijdsrestricties van deze respondent liggen dan in de onderzoekswEEK in de arbeid en niet in de studie.

Daarom is er een hercodering gemaakt naar hoofdtaak zoals deze in het ingevulde tijdbudget in de oktoberweek dominant is geweest. Hierbij is een ondergrens aangehouden van 30 uur (ongeveer het onderste kwartiel). De respondenten met minder dan 30 uur verplichtingen per week zijn ingedeeld bij 'geen verplichtingen van 30 uur of meer'. Zij dienen als referentiecategorie bij de analyses. Als hoofdtaak is aangemerkt elke situatie waarin een van de drie taken (arbeid, huishouden, studie) voor minstens tweederde (67%) beslag heeft gelegd op de aan alle verplichtingen bestede tijd. Zo ontstond als hoofdtaak arbeid, onderwijs of huishouden. Er is tevens

een variabele aangemaakt voor de zogeheten taakcombineerders. Dit zijn de respondenten die arbeid en zorgtaken⁴ combineren.

Type huishouden

Hierbij is een onderverdeling gemaakt naar alleenstaand, werkende partner of een niet werkende partner. Vervolgens zijn deze variabelen dusdanig gedummificeerd dat de alleenstaande respondent de referentiecategorie is.

Opleiding

De variabele opleiding (oplh6) 'hoogst voltooide + huidige opleiding' zoals gebruikt in het TBO is een ordinale variabele, oplopend van laag naar hoog met een schaal van 1-6. Deze variabele is daarmee te beschouwen als een quasi-intervalvariabele en is in deze samenstelling bruikbaar voor dit onderzoek.

Lidmaatschap van een vereniging

In het TBO zitten meerdere variabelen die meten of de respondent lid is van een bepaald soort vereniging. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt naar het lid zijn van een sportvereniging, van een vereniging voor amateurkunst, van een muziekvereniging of van een vereniging voor hobbybeoefening. Zoals bij de frequenties blijkt is de score alleen bij het lidmaatschap van één of meer sportverenigingen meer dan 15%. Om ook gebruik te kunnen maken van de andere variabelen is er een somscore gemaakt. De nieuw gevormde variabele 'lidmaatschap van een vereniging' heeft zodoende een score van 0 tot en met 4. Bij de analyses met sportbeoefening als afhankelijke is er een somscore van het lidmaatschap van de andere drie verenigingen gemaakt.

Stedelijkheid

De in het TBO opgenomen variabele 'urbgroot' is een ordinale variabele en bestaat uit 9 categorieën. De scores t/m 6 zijn oplopend van laag naar hoog, waarbij score 6 staat voor meer dan 100.000 inwoners. Score 7 is voor respondenten die woonachtig zijn in Den Haag, score 8 is voor inwoners van Rotterdam en score 9 is voor inwoners van Amsterdam. Hoewel anders benoemd lopen de scores van 7,8 en 9 ook verder op na 100.000. De variabele is te beschouwen als een quasi-interval variabele en daarmee in de huidige vorm bruikbaar voor dit onderzoek.

Vrije uren

Het aantal vrije uren is in het TBO bestand van ratio niveau en in de bestaande vorm bruikbaar als onafhankelijke of afhankelijke variabele. Bij de analyse met vrije uren als afhankelijke zal het aantal vrije uren niet als onafhankelijke worden gebruikt.

Jaar van TBO onderzoek

In het TBO worden de verschillende jaren benoemd naar jaartal. Om het interactie-effect te kunnen bekijken zal deze variabele worden gehercodeerd in een ordinale variabele: jaar 1975 krijgt code 0 tot en met jaar 2000 dat code 5 krijgt. Het wordt zo een variabele, gerangschikt van laag naar hoog en bestaande uit 6 categorieën, en is daarmee te beschouwen als een quasi-interval variabele.

⁴ Zorgtaken omvatten hier tijd besteed aan huishouden, boodschappen en kinderverzorging.

Mate van religiositeit

De bestaande variabele 'princi4' is onderverdeeld in 4 categorieën, oplopend van niet gelovig naar strenggelovig. In deze vorm is de variabele bruikbaar voor dit onderzoek.

Politieke voorkeur

De politieke voorkeur is onderverdeeld in 7 categorieën, oplopend van rechts naar links. Nederlanders geven niet graag hun politieke voorkeur bloot, getuige de 2307 missing values. Door pairwise deletion tellen de scores van de respondenten die op de politieke voorkeur een missing value hebben, op de andere variabelen wel mee. Deze variabele is in de bestaande vorm opgenomen in dit onderzoek.

4.4 De afhankelijke variabelen

Bij het analyseren van het vrijetijdsgedrag is een onderscheid gemaakt in kenmerken en vormen van vrijetijdsgedrag. De te analyseren kenmerken waren:

Vrije uren

Deze zijn in paragraaf 4.3 reeds besproken.

Uithuizigheid: percentage van de vrijetijd dat uit huis wordt besteed

De uithuizigheid wordt berekend als percentage van de vrije uren dat uit huis wordt besteed.

Diversiteit: aantal activiteiten per jaar

De diversiteit is een somscore van het aantal activiteiten waaraan een respondent zegt wel eens deel te nemen. Anders dan de voorgaande twee komen deze gegevens niet uit het dagboek maar uit de vragenlijsten.

Voor de verschillende vormen van het te analyseren vrijetijdsgedrag zal de samengestelde matrix (figuur 4.1) dienst doen als leidraad. Idealiter zou ieder vak ingevuld moeten worden met een bepaald vrijetijdsgedrag. Omdat we hier echter te maken hebben met een bestaand data-bestand moet nog worden bezien of dit haalbaar is.

Om het effect van het hebben van een kind boven tafel te krijgen wordt in dit onderzoek gekeken naar activiteiten die door zowel personen met als zonder kinderen kunnen worden gedaan. Bovendien moeten het activiteiten zijn die door zowel mannen als vrouwen worden bevestigd. En tot slot moeten het activiteiten zijn die door alle leeftijden kunnen worden ondernomen.

Omdat sommige activiteiten niet frequent voorkomen zijn er verschillende geaggregeerde tijdbestedingsactiviteiten samengesteld. Daarbij is zoveel mogelijk aan de bovenstaande drie eisen voldaan.

Zoals we in paragraaf 2.9 zagen kwam Wippler (1968) op basis van factoranalyses tot een verdeling van de vrijetijdsactiviteiten in vijf dimensies.

Bij de uiteindelijke vaststelling van het te analyseren vrijetijdsgedrag kunnen deze dimensies prima dienst doen als checklist. Als alle dimensies aan bod komen mag worden aangenomen dat het geheel aan te analyseren activiteiten een goede representatie is van het hele scala aan vrijetijdsgedrag.

Het uitgangspunt voor de onderverdeling van activiteiten voor het onderhavige onderzoek was echter de mogelijke 'hobbels' die een gezin moet nemen alvorens een activiteit te kunnen ondernemen. Aldus kwamen we tot de indeling:

Uit versus thuis

Geagendeerd versus niet-geagendeerd

Weinig voorbereidingstijd versus veel voorbereidingstijd

De veronderstelling is dat gezinnen ten opzichte van personen zonder kinderen lager scoren op geagendeerd, uithuizige activiteiten die veel voorbereidingstijd kosten en hoger scoren op niet-geagendeerde activiteiten die weinig voorbereidingstijd kosten en thuis plaatsvinden. In figuur 4.1 zijn de veronderstellingen volgens Hypothese II schematisch weergegeven.

Figuur 4.1 Veronderstelde score van gezinnen ten opzichte van personen zonder kinderen

	thuis		uit	
	geagendeerd	niet geagendeerd	geagendeerd	niet geagendeerd
weinig voorbereidingstijd	+	+ +	-	+
veel voorbereidingstijd	-	+	- -	-

Maar dan nu de hamvraag: kunnen we de cellen met behulp van het TBO data-bestand invullen? Dit blijkt maar voor een deel het geval te zijn. Daar zijn verschillende redenen voor: een nadeel van het TBO bestand is namelijk dat men ‘alleen’ weet wat de respondent heeft gedaan, maar niet hoe. Vond een activiteit bijvoorbeeld plaats op een vooraf afgesproken tijdstip of niet? Soms is dat duidelijk maar soms ook niet. Het onderscheid in weinig of veel voorbereidingstijd bleek niet houdbaar. Deze informatie kon niet uit de TBO gegevens worden gehaald. Wat de één zo voor elkaar heeft kost de ander een hoop moeite. Er worden a-priori bepaalde kenmerken aan een activiteit toegekend die wellicht voor de respondent niet kloppen. Om dit zoveel mogelijk te beperken is het onderscheid van voorbereidingstijd vervallen. Dit betekent dat de tweede hypothese aangepast moet worden omdat deze met de beschikbare data niet te toetsen is. **Hypothese II** luidt vervolgens:

II a. De aanwezigheid van een kind heeft een negatief effect op de deelname van ouders aan geagendeerde activiteiten die buitenshuis plaatsvinden. De aanwezigheid van een kind heeft een positief effect op de deelname van ouders aan huiselijke vrijetijdsactiviteiten die niet geagendeerd zijn.

Hypothese II b en c kunnen ongewijzigd blijven.

Een ander probleem was dat een op het eerste oog zeer geschikte activiteit in tweede instantie afviel vanwege het geringe aantal respondenten dat op die betreffende activiteit had gescoord of doordat de activiteit niet in alle onderzoeksjaren was gemeten. Als ondergrens is een score van 15% aangehouden. Door somscores te maken konden sommige activiteiten die lager scoorden of niet in alle onderzoeksjaren zijn gemeten toch in de analyses worden opgenomen.

In figuur 4.2 is de uiteindelijke matrix weergegeven met de bijbehorende vrijetijdsactiviteiten.

Figuur 4.2 Matrix met bijbehorende te analyseren vrijetijdsactiviteiten

	thuis	uit
niet-geagendeerd	tv kijken boek lezen solitaire hobby's karweitjes, klusjes doen	individueel sporten
geagendeerd		sporten in verenigingsverband populair uitgaan cultureel uitgaan huiselijke contacten creatieve bezigheden

De cellen waar de hypothesen op doelen zijn goed gevuld. Zo is het merendeel van de uithuizige vrijetijdsactiviteiten geagendeerd. Toch is het ook interessant te onderzoeken hoe het gezinseffect werkt op uithuizige activiteiten die niet geagendeerd zijn. Bovendien zullen er drie activiteiten worden geanalyseerd die niet te plaatsen zijn binnen de cellen van de matrix. Waarom dat is, zal bij de betreffende activiteiten worden besproken.

De verschillende activiteiten zullen nu worden besproken aan de hand van de meest eenduidige indeling, namelijk de indeling uit-thuis.

Allereerst de **uithuizige activiteiten**:

aantal uren sportbeoefening

Het aantal uren dat men sport in de onderzoekswEEK wordt aangegeven in het dagboek. Hierbij wordt echter geen onderscheid gemaakt naar welke sport men heeft gedaan. Vandaar dat het aantal uren sportbeoefening niet te plaatsen is onder geagendeerd of niet-geagendeerd. Dit is echter de enige variabele die informatie geeft over de tijd die in de onderzoekswEEK aan sport is besteed. Vandaar dat deze variabele, ondanks dat het niet duidelijk is of de sport geagendeerd of niet geagendeerd heeft plaatsgevonden, toch is opgenomen in de analyses. De variabele sportbeoefening is een ratio variabele en derhalve in zijn bestaande vorm bruikbaar voor dit onderzoek.

In de vragenlijsten wordt de respondent gevraagd welke sport(en) hij/zij beoefent. Bovendien wordt gevraagd of de betreffende sport in verenigingsverband of individueel wordt beoefend. Op grond van deze informatie konden de volgende twee variabelen worden samengesteld.

sporten in verenigingsverband: geagendeerd

Hierbij is, na dummificering, een somscore gemaakt van het in verenigingsverband beoefenen van de volgende sporten: voetbal, hockey, handbal, volleybal, zaalvoetbal, badminton, tennis, gymnastiek en zwemmen.

individuele sportbeoefening: ongeagendeerd

Er waren drie vormen van sport in het TBO die voornamelijk individueel werden uitgeoefend: fietsen/wandelen, joggen en skeeleren. Er zijn geen harde bewijzen dat deze activiteiten ongeagendeerd werden ondernomen maar de kans dat dat inderdaad zo is, is vrij groot. Het tijdstip waarop deze sporten worden ondernomen is in ieder geval minder dwingend dan bij de sporten die in verenigingsverband worden ondernomen. Van de individuele scores zijn wederom dummy-variabelen gemaakt die vervolgens zijn gesommeerd.

Er zijn verschillende activiteiten die in het dagboek zijn opgenomen die men niet wekelijks doet, zoals bijvoorbeeld het bezoeken van een bioscoop. De scoringskans op basis van de dagboekgegevens is voor dit soort activiteiten dan ook erg gering, op het bioscoopbezoek scoort slechts 4% van de respondenten. Voor deze activiteiten komen de vragenlijsten goed van pas. Op grond van deze vragenlijsten zijn de verschillende vormen van uitgaan geschaald⁵. Hier kwamen twee schalen uit, die in dit onderzoek populair uitgaan en cultureel uitgaan zijn genoemd.

populair uitgaan per jaar: geagendeerd

Het populair uitgaan bestaat uit een somscore van het aantal keren naar een disco, feest, cafe/snackbar of bioscoop gaan per jaar. Samenvoegen van deze variabelen leverde een Cronbach's Alpha op van 0.484 op, hetgeen alleszins acceptabel is. De zo samengestelde variabele is van ratio niveau met een goed scoringspercentage.

cultureel uitgaan per jaar: geagendeerd

Het cultureel uitgaan bestaat uit het aantal keren naar een museum of toneelvoorstelling gaan per jaar. Ook hier is weer een somscore gemaakt, samenvoegen leverde een Cronbach's Alpha op van 0.394. In eerste instantie was het revuebezoek hier ook onder geschaald maar dit kwam de betrouwbaarheid niet ten goede. Ook deze samengestelde variabele is van ratio niveau.

Vervolgens komen de activiteiten die **in en rondom huis** worden ondernomen aan bod. Deze activiteiten zijn allen ondergebracht onder niet-geagendeerd. Het is uiteraard discutabel of men bijvoorbeeld een bepaald programma op tv wil zien (geagendeerd) of de tv aanzet als er tijd voor is en dan maar ziet wat er komt (niet-geagendeerd). De TBO gegevens geven hierover geen uitsluitsel. Maar hoe het ook zij, de tv is op ieder moment van de dag beschikbaar en is daarom ingedeeld bij de niet-geagendeerde activiteiten. Dezelfde redenering geldt voor de andere activiteiten. De activiteiten zelf hebben geen beperking ten aanzien van het tijdstip waarop ze kunnen worden ondernomen. Zo kan men 's ochtends om 10 uur een boek lezen, maar ook 's nachts om twee uur. Vandaar dat deze activiteiten zijn ingedeeld bij niet-geagendeerd vrijetijdsgedrag.

Al deze activiteiten zijn gemeten in aantal uren per week.

tv, teletekst kijken 'xaktgr50'

Dit is een ratio variabele waarop 96,5% van alle respondenten hoger scoort dan 0. Deze variabele is in tegenstelling tot 9101 'tv kijken' in alle onderzoeksjaren vertegenwoordigd.

Boeken lezen 'xakt9300'

In het TBO wordt een onderscheid gemaakt tussen het lezen van een krant, tijdschrift of boek. We zullen hier alleen het lezen van een boek analyseren. Een krant of tijdschrift 'gaat er vaak even tussendoor' en is vaak ook niet zozeer ter ontspanning als wel om bijvoorbeeld op de hoogte te blijven van de gang van zaken in de wereld. Voor het lezen van een boek gaat men echt even zitten. De variabele lezen voor ontspanning is een ratio variabele waarop ruim 42% van de respondenten hoger dan 0 scoort.

⁵ In tegenstelling tot de dagboekgegevens lenen de vragenlijstgegevens zich wel tot het maken van een schaal.

solitaire hobby's 'xaktgr40'

Deze, bestaande, variabele is samengesteld uit activiteiten die men zonder gezelschap kan ondernemen. Hieronder vallen kruiswoordpuzzelen, legpuzzelen, verzamelen en computer gebruiken. Omdat er geen reden was aan deze onderverdeling te twifelen is de variabele in deze vorm opgenomen als afhankelijke.

karweitjes, klusjes doen 'xaktgr45'

Deze, bestaande, variabele is samengesteld uit typische klusjes en karweitjes voor zowel mannen als vrouwen. Hierdoor is de scoringskans voor beide seksen even groot en is het een prima variabele voor dit onderzoek. De variabele bestaat uit: tuinieren, ander tuinonderhoud, onderhoud bromfiets, huisdieren verzorgen en de zorg voor kamerplanten.

Tot slot zijn er nog een tweetal afhankelijken die, vanwege hun samenstelling, niet te plaatsen zijn binnen de cellen van de matrix maar die toch van belang zijn. Het gaat dan om de huiselijke contacten en de creatieve bezigheden.

huiselijke contacten

Onder de huiselijke contacten vallen in dit onderzoek op visite gaan en visite ontvangen. Dit zijn dus zowel uithuizige als 'inhuizige' activiteiten. Ze zijn echter samengevoegd omdat het één met het ander samenhangt. De ene gaat op visite, de ander ontvangt visite. Of men het één of het ander doet is meestal willekeurig en gaat om en om. In veel onderzoeken wordt bijvoorbeeld het praten met huisgenoten ook tot de huiselijke sociale contacten gerekend. Om de scoringskans voor ouders en personen zonder kinderen zo gelijk mogelijk te houden, is het praten met huisgenoten niet opgenomen in de analyses. Uit de TBO gegevens kan niet worden opgemaakt of het op visite gaan, dan wel visite ontvangen, geagendeerd of niet geagendeerd was. Het moge echter wel duidelijk zijn dat het tijdstip van op visite gaan minder 'hard' is dan bijvoorbeeld bij het bioscoopbezoek.

creatieve bezigheden

In het dagboek bestaat ook de mogelijkheid creatieve activiteiten aan te kruisen. Deze zijn vervolgens samengevoegd maar bestaan uit activiteiten die thuis en uit huis hebben kunnen plaatsgevonden. Onder de noemer 'creatieve bezigheden' vallen twee variabelen:

De ene bestaat uit boetseren, pottenbakken, schilderen, weven, filmen, fotograferen en ontwikkelen. De andere variabele bestaat uit een muziekinstrument bespelen, zingen, toneelspelen en ballet beoefenen. Deze variabele bevat zowel geagendeerde als niet-geagendeerde activiteiten en is daarmee niet te plaatsen binnen de cellen van de matrix. Omdat informatie over creatieve bezigheden van belang wordt geacht voor dit onderzoek zal deze variabele toch worden opgenomen in de analyses.

In tabel 4.3 wordt een overzicht gegeven van de gemiddelden van de afhankelijke variabelen per onderzoeksjaar. Deze gemiddelden zijn univariaat, dat wil zeggen dat er niet gecontroleerd is voor andere, mogelijk doorkruisende variabelen.

Tabel 4.3 Het gewogen gemiddelde van de afhankelijke variabelen (univariaat) over de verschillende onderzoeksjaren, zelfstandig wonende bevolking van 18-65 jaar, in uren per week tenzij anders is aangegeven

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	gemiddeld
aantal vrije uren	47,7	46,4	48,4	47,0	46,3	43,2	46,6
percentage van vrijetijd uit huis besteed	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
aantal activiteiten per jaar ^a	8,8	8,9	9,1	9,1	9,4	10,7	9,3
aantal uren sportbeoefening	0,4	0,7	0,9	1,0	1,1	1,1	0,9
aantal sporten in verenigingsverband ^a	0,2	0,3	0,3	0,1	0,4	0,4	0,3
aantal individuele sporten ^a	0,0	0,0	0,2	0,2	0,2	0,4	0,2
aantal keer populair uitgaan per jaar ^a	17,1	18,7	21,9	23,0	26,4	27,6	22,9
aantal keer cultureel uitgaan per jaar ^a	2,6	2,8	3,7	4,0	4,3	4,3	3,7
tv, teletekst kijken	10,2	9,7	11,5	11,4	11,6	11,7	11,1
boeken lezen	1,5	1,3	1,3	1,4	1,2	0,9	1,3
solitaire hobby's	0,5	0,5	0,5	1,0	1,2	2,1	0,9
karweitjes, klusjes doen	3,5	3,3	3,7	3,4	3,5	3,0	3,4
huiselijke contacten	8,7	8,6	7,8	7,5	7,2	6,5	7,7
creatieve bezigheden	0,4	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5

a. vragenlijstregistratie

Bron: TBO 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 (SCP, UvT)

Bij de bespreking van de diverse analyses zal worden gerefereerd aan bovenstaande tabel.

Tenslotte moet nog worden gekeken of alle dimensies zoals die onderscheiden zijn door Wippler (1968) in de matrix vertegenwoordigd zijn. De sportbeoefening representeert de dimensie vitaal-expansief vrijetijdsgedrag. Het cultureel uitgaan representeert de dimensie cultureel-participerend vrijetijdsgedrag. De karweitjes representeren de dimensie praktisch-nuttig vrijetijdsgedrag. De solitaire hobby's zijn representant voor het latent-spannend vrijetijdsgedrag. En het lezen van boeken representeert de laatste dimensie, namelijk ontspannend-intellectueel vrijetijdsgedrag. Hiermee zijn alle dimensies in de matrix vertegenwoordigd.

4.5 Tot slot

In dit hoofdstuk zijn alle variabelen geoperationaliseerd. Niet alle variabelen die op voorhand geschikt leken waren uiteindelijk bruikbaar. En helaas zijn niet alle variabelen die gebruikt gaan worden even sterk. Dit is echter inherent aan het doen van een secundaire analyse: men moet roeien met de riemen die men heeft...

Nu de afhankelijke en onafhankelijke variabelen geoperationaliseerd zijn kan een begin worden gemaakt met de analyses. In het volgende hoofdstuk daarover meer.

5. Aanzet tot de analyses

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden allereerst de onderzoeksvragen kort geresumeerd (paragraaf 5.2), alsmede de gebruikte variabelen. Vervolgens wordt in paragraaf 5.3 het analysetraject uitgelegd. Er zal in paragraaf 5.4 aandacht worden besteed aan de ontwikkeling van de tijd besteed aan zorgtaken, kinderbegeleiding en spelen met de kinderen in de loop der onderzoeksjaren. Om één en ander beter te kunnen plaatsen zijn er in de bijlagen van dit hoofdstuk tabellen opgenomen met daarin o.a. de tijd die gemiddeld besteed wordt aan verplichtingen, arbeid, huishouden en de vrijetijd. Deze tabellen zijn univariaat en dienen ter achtergrondinformatie.

5.2 De onderzoeksvragen en de onderzoeksvariabelen

De analyses moeten een antwoord geven op de eerder geformuleerde onderzoeksvragen. Deze onderzoeksvragen waren als volgt geformuleerd:

- Wat is het effect van het samenwonen in een gezin op de eigen vrijetijdsbesteding van de ouder(s)?
- Is dit gezinseffect anders al naar gelang de leeftijd van het jongste kind?
- Zijn de gezinseffecten (al dan niet gekoppeld aan de leeftijd van de kinderen) in de loop der onderzoeksjaren veranderd?
- Zijn de effecten van het hebben van kinderen verschillend voor vrouwen en mannen?

Om al deze vragen te kunnen beantwoorden zijn diverse analyses uitgevoerd. Met deze analyses is getracht een zo representatief en breed mogelijk scala aan vrijetijdsbestedingen te onderzoeken. Dit onderzoek maakt echter gebruik van al bestaande data waardoor sommige relevante theoretische begrippen niet als variabele beschikbaar zijn. De volgende variabelen zijn voor dit onderzoek gebruikt:

Afhankelijke variabelen

- structuurkenmerken
 - aantal vrije uren
 - mate van uithuizigheid
 - mate van afwisseling
- uithuizige vrijetijdsbesteding
 - sportbeoefening
 - aantal uren per week
 - in verenigingsverband
 - individueel
 - populair uitgaan
 - cultureel uitgaan
- in en rondom huis
 - tv, teletekst kijken
 - boek lezen
 - solitaire hobby's
 - karweitjes, klusjes doen
- gecombineerd
 - huiselijke contacten
 - creatieve bezigheden

Verklarende variabelen

- gezinssituatie
 - aanwezigheid en leeftijdscategorie kind(eren)
- overige socio-demografische kenmerken
 - sekse
 - levensfase (leeftijd in categorieën)
 - rolindicatie
 - type huishouden
- hulpbronnen
 - opleiding
 - lidmaatschap van een vereniging
 - stedelijkheid
 - vrije uren
- controlevariabelen
 - jaar van TBO meting
 - mate van religiositeit
 - politieke voorkeur

De totstandkoming van de variabelen is uitvoerig aan bod gekomen in hoofdstuk 4.

5.3 Het analysetraject

Zoals eerder besproken, is er geselecteerd op respondenten van 18 t/m 65 jaar, die zelfstandig wonend zijn. Uiteindelijk bleven er volgens die afbakening 10284 respondenten over.

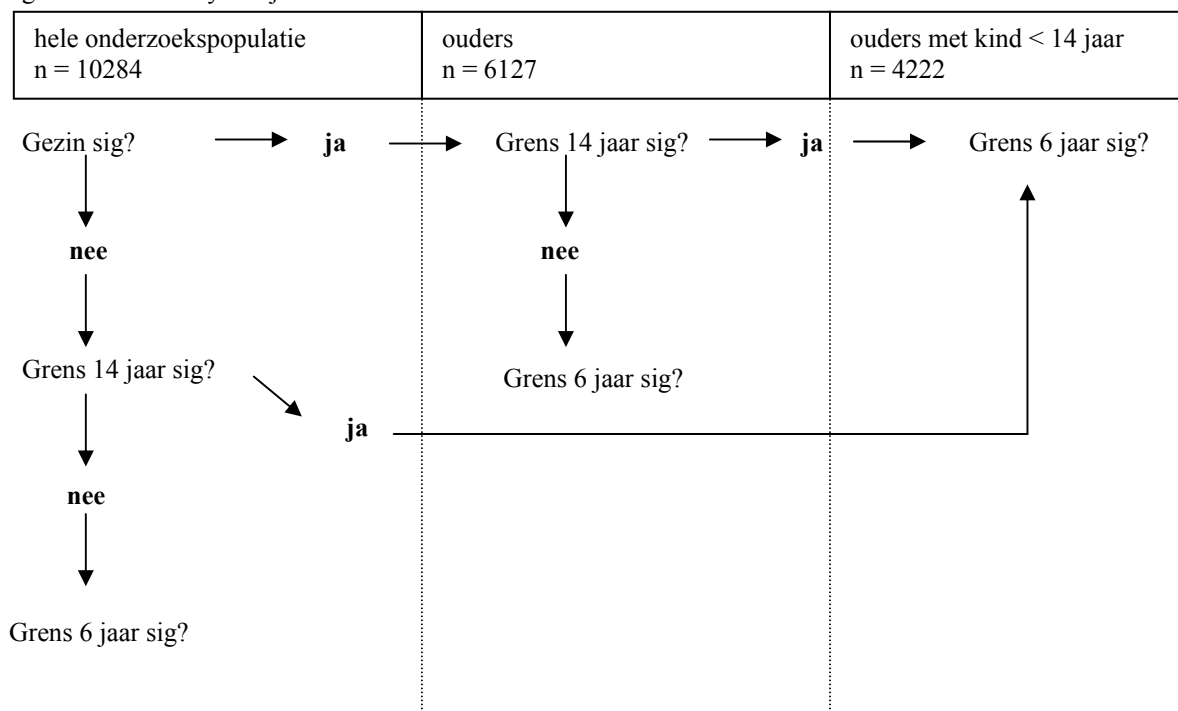
Als het samenwonen in een gezin in de analyse significant is wordt de analyse aangescherpt door *binnen de categorie met kinderen* te kijken naar verschillen tussen ouders met een kind boven en onder de 14 jaar. Is ook dit onderscheid significant dan wordt er nog gekeken binnen de categorie van ouders met een kind onder de 14 jaar naar de verschillen tussen ouders met een kind boven en onder de 6 jaar. Door het volgen van deze procedure komt niet alleen een significant verschil van een gezin ten opzichte van een niet gezin boven water, maar kunnen ook significante verschillen tussen gezinnen met kinderen van een verschillende leeftijd onderling worden aangetoond. Dit laatste zou niet mogelijk zijn als de verschillende gezinsvormen als dummy-variabelen waren opgenomen.

Is de variabele gezin niet significant dan is gekeken of er significante verschillen zijn tussen ouders met een kind onder de 14 jaar en *de rest van de onderzoekspopulatie*. Is dit onderscheid significant dan wordt gekeken of een verdere onderverdeling binnen de groep ouders met een kind onder de 14 jaar nog nieuwe informatie oplevert. Als dit onderscheid van 14 jaar geen significante verschillen opleverde is er nog gekeken naar significante verschillen tussen ouders met een kind onder de 6 jaar en de rest van de onderzoekspopulatie.

N.B. Indien er wordt gesproken over een kind dan dient men te lezen één of meer kinderen. Zijn er meerdere kinderen in een gezin aanwezig dan gaat het steeds om het jongste kind. Wordt er in de tekst gesproken over een kind jonger dan 14 jaar dan dient men te lezen een kind van 14 jaar of jonger.

Ter verduidelijking wordt het analysetraject op de volgende bladzijde schematisch weergegeven in figuur 5.1. (het analysetraject wordt ook weergegeven in bijlage 5.6).

Figuur 5.1 Het analysetraject

Om vast te stellen of het effect van de aanwezigheid van een kind in de loop der jaren is veranderd is er per afhankelijke een interactieterm opgenomen van de betreffende gezinssituatie met het meetmoment (jaar van TBO meting). Dit is bij iedere analyse gedaan, ook als het hoofdeffect niet significant was, in de wetenschap dat een hoofdeffect weliswaar niet significant kan zijn maar een gecombineerd effect dan, doordat beide effecten elkaar versterken, wel significant kan zijn.

Om vast te stellen of het effect van de gezinssituatie op een bepaalde vrijetijdsbesteding voor vrouwen anders is dan voor mannen is er een interactieterm opgenomen van vrouw met de betreffende gezinssituatie. Dit interactie-effect is niet gekoppeld aan het onderzoeksjaar, maar berekend gemiddeld over alle onderzoeksjaren. Om deze interactieterm op een juiste wijze te kunnen interpreteren was er een vervolganalyse nodig. Indien de interactieterm significant is wordt het betreffende sekse-effect nader geanalyseerd in hoofdstuk 10.

Na een beknopte beschrijving van de verklaarde variantie worden achtereenvolgens per activiteit/kenmerk de volgende vragen beantwoord:

- Is er een significant gezinseffect?
- Is dit effect in de loop van de TBO onderzoeksjaren significant veranderd?
- Is dit effect significant verschillend naar gelang de sekse van de ouders?
- Vervolgens worden dezelfde vragen beantwoord waarbij een onderscheid wordt gemaakt in de leeftijd van de kinderen.

5.4 De tijd besteed aan en met kinderen in de loop der onderzoeksjaren

Bij de analyses is gekozen voor activiteiten die zowel personen zonder kinderen als ouders kunnen doen. Echter, het is wel zinvol een indruk te hebben van de (vrije)tijd die ouders aan en met hun kinderen besteden. Dat deel van de tijd dat besteed wordt aan activiteiten met de kinderen kan uiteraard niet besteed worden aan andere activiteiten (die personen zonder kinderen wel doen). Bij het TBO valt de tijd die aan

en met de kinderen wordt besteed onder de kinderverzorging (bijlage 5.1). Kinderverzorging valt in het TBO onder huishoudelijke en gezinstaken. En deze vallen weer onder de verplichtingen. Om een idee te krijgen hoeveel tijd ouders besteden aan hun kinderen wordt in tabel 5.1 een overzicht gegeven van de gemiddelde tijd besteed aan zorgtaken⁶ en in tabel 5.2 een overzicht van de gemiddelde tijd besteed aan de begeleiding⁷ van kinderen in de loop der onderzoeksjaren. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen vaders en moeders. Er wordt ook gekeken naar de leeftijd van het jongste kind. In tabel 5.3 wordt eenzelfde overzicht gegeven van de tijd die met kinderen wordt gespeeld⁸. De tijd per kind kon met de beschikbare gegevens niet worden bepaald. Het gemiddeld kindertal in het TBO bestand is echter in de loop de onderzoeksjaren min of meer een constante factor (bijlage 5.2). Daardoor is het mogelijk de cijfers van de verschillende onderzoeksjaren met elkaar te vergelijken. In het TBO zijn alleen primaire activiteiten meegenomen, terwijl de zorg voor kinderen vaak een secundaire activiteit is tijdens andere huishoudelijke taken (Henderson et al., 1996). Deze zorg wordt dan niet als zodanig gerapporteerd.

Tabel 5.1 Gewogen gemiddelde van de tijd besteed aan **zorgtaken** (univariaat) ten behoeve van kinderen door **ouders**, uitgesplitst naar sekse en leeftijd kinderen, 1975 – 2000

	alle kinderen	kind jonger dan 6 jaar	kind 6-14 jaar	kind ouder dan 14 jaar
man				
1975	0,8	1,4	0,6	0,0
1980	0,8	1,8	0,2	0,3
1985	1,1	2,7	0,4	0,0
1990	1,1	3,2	0,3	0,1
1995	1,2	3,5	0,5	0,0
2000	1,8	3,9	0,8	0,1
totaal gem.	1,1	2,7	0,4	0,1
vrouw				
1975	3,4	6,9	1,4	0,2
1980	3,4	9,2	1,5	0,2
1985	4,1	11,0	1,9	0,2
1990	3,7	10,0	1,4	0,1
1995	3,7	9,7	1,5	0,2
2000	4,1	10,9	1,8	0,1
totaal gem.	3,8	9,8	1,6	0,2
		n=2030	n=2193	n=1905

Bron: TBO 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 (SCP, UvT)

Uit tabel 5.1 komt naar voren dat het verschil in tijd besteed aan kinderverzorging tussen mannen en vrouwen gemiddeld over alle kinderen in 2000 iets kleiner is dan in 1975. Maar kijken we naar de leeftijd van de kinderen dan blijkt dat het verschil in ‘zorg’tijd besteed aan kinderen jonger dan 6 jaar en kinderen van 6-14 jaar tussen mannen en vrouwen in 2000 groter te zijn dan in 1975. Mannen zijn weliswaar in de loop der onderzoeksjaren meer tijd aan zorgtaken gaan besteden, maar vrouwen ook. Hierdoor zijn de verschillen in tijd besteed aan zorgtaken tussen man en vrouw niet kleiner geworden maar zelfs groter, behalve wanneer het kind ouder is dan 14 jaar. De

⁶ Kinderverzorging bestaat hier uit babyverzorging, verzorgen van kinderen en medische verzorging kind.

⁷ Kinderbegeleiding bestaat hier uit alle mogelijke soorten reizen/verplaatsingen ten behoeve van een kind. (auto, fiets, bromfiets etc) en huiswerkbegeleiding.

⁸ De tijd die met kinderen wordt gespeeld bestaat hier uit: voorlezen kind, binnenspelen met kind, buitenspelen met kind, wandelen en fietstochtjes maken met kind.

meeste tijd aan zorgtaken wordt besteed als er een kind onder de 6 jaar in het gezin aanwezig is.

Ondanks dat het gemiddeld kindertal in het TBO bestand in de loop der onderzoeksjaren min of meer gelijk is gebleven besteedt een vrouw in 2000 beduidend meer tijd aan zorgtaken dan in 1975. Dit impliceert dat er in 2000 meer tijd per kind wordt besteed dan in 1975. Een mogelijke verklaring hiervoor werd al in paragraaf 2.7 gegeven, namelijk dat in 2000 meer dan in 1975 het krijgen van een kind een rationele beslissing is. Het ouderschap heeft een veranderde psychologische betekenis gekregen (Tijdens et al., 2000). Vrouwen geven de zorg voor kinderen niet graag uit handen. Bovendien worden de eisen van de samenleving omtrent de opvoeding steeds hoger (Elands, 1997).

Aan de mobiele- en huiswerkbegeleiding van kinderen wordt veel minder tijd besteed. De cijfers voor vaders en moeders liggen hier minder ver uit elkaar (tabel 5.2).

Tabel 5.2 Gewogen gemiddelde van de tijd besteed aan **de begeleiding** van kinderen door **ouders** (univariaat), uitgesplitst naar sekse en leeftijd kinderen, 1975 – 2000

	alle kinderen	kind jonger dan 6 jaar	kind 6-14 jaar	kind ouder dan 14 jaar
man				
1975	0,3	0,3	0,4	0,1
1980	0,5	0,4	0,7	0,5
1985	0,5	0,6	0,5	0,2
1990	0,5	0,7	0,5	0,2
1995	0,7	0,9	0,9	0,2
2000	0,7	0,8	1,2	0,3
totaal gem.	0,5	0,6	0,7	0,2
vrouw				
1975	1,0	1,5	0,9	0,1
1980	1,0	2,0	0,9	0,2
1985	1,3	2,5	1,5	0,1
1990	1,8	3,2	1,9	0,3
1995	2,0	3,4	2,2	0,2
2000	1,8	3,1	2,3	0,3
totaal gem.	1,5	2,7	1,6	0,2
		n=2030	n=2193	n=1905

Bron: TBO 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 (SCP, UvT)

Voor een vrouw kost een kind jonger dan 6 jaar gemiddeld het meeste tijd aan begeleiding, voor een man een kind van 6-14 jaar. Een kind boven de 14 jaar heeft nauwelijks nog (mobiele) begeleiding nodig. In de loop der onderzoeksjaren is ook de tijd besteed aan begeleiding gestegen. Een mogelijke verklaring is dat er in 1975 veel minder verkeer was en de kinderen veel meer zelf naar school, vriendjes en de sportvereniging gingen dan in 2000. Er wordt in dit verband ook wel gesproken over de achterbankgeneratie. Bovendien zijn er in 2000 meer verplaatsingen dan in 1975 doordat kinderen in 2000 veel vaker op clubjes zitten en de vriendjes en vriendinnetjes verder uit de buurt wonen. De verschillen tussen vaders en moeders met een kind onder de 14 jaar zijn in 2000 groter dan in 1975. Ook al zijn de vaders meer tijd aan de begeleiding van hun kinderen gaan besteden, de verschillen tussen vaders en moeders zijn daarmee niet kleiner geworden.

Op de volgende bladzijde kijken we tot slot naar de tijd die spelend met de kinderen wordt doorgebracht (tabel 5.3).

Tabel 5.3 Gewogen gemiddelde van de **tijd die spelend met de kinderen wordt doorgebracht** (univariaat) door **ouders**, uitgesplitst naar sekse en leeftijd kinderen, 1975 – 2000

	alle kinderen	kind jonger dan 6 jaar	kind 6-14 jaar	kind ouder dan 14 jaar
man				
1975	1,3	2,2	0,8	0,3
1980	1,3	2,6	0,9	0,2
1985	1,2	2,5	0,7	0,0
1990	1,1	2,8	0,6	0,1
1995	1,3	3,1	1,0	0,1
2000	1,6	3,1	1,5	0,0
Totaal gem.	1,3	2,7	0,9	0,1
vrouw				
1975	2,0	3,4	1,6	0,1
1980	1,9	3,7	1,7	0,2
1985	1,9	4,1	1,7	0,1
1990	2,2	4,7	1,8	0,2
1995	2,5	5,1	2,1	0,2
2000	2,3	5,1	2,1	0,1
Totaal gem.	2,1	4,4	1,8	0,2
	n=6127	n=2030	n=2195	n=1905

Bron: TBO 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 (SCP, UvT)

Het aantal uren dat met de kinderen spelend wordt doorgebracht (en wat in het TBO valt onder de verplichtingen) is sinds 1975 ook gestegen. Vrouwen spelen meer met hun kinderen dan mannen. Dit geldt met name als de kinderen jonger zijn dan 14 jaar. Bij ouders van een kind jonger dan 6 jaar is het verschil voor vaders en moeders in de tijd die spelend met de kinderen wordt doorgebracht in 2000 groter dan in 1975. Bij kinderen van 6-14 jaar is het verschil tussen vaders en moeders kleiner geworden.

5.5 Tot slot

In dit hoofdstuk is, na het resumeren van de onderzoeksvragen en de onderzoeksvariabelen, het te volgen analysetraject uiteengezet. Als aanvulling op de komende analyses is er dieper ingegaan op de tijd die aan en met kinderen wordt besteed. Al met al blijkt het aantal uren dat men besteedt aan of met kinderen sinds 1975 te zijn gestegen. Het verschil tussen vaders en moeders is, tegen de verwachting in, in de loop der onderzoeksjaren in de meeste gevallen niet kleiner geworden. Doordat er in 2000 meer tijd aan en met de kinderen wordt besteed, blijft er indirect minder vrijetijd over om aan ‘eigen’ activiteiten te besteden⁹. We zullen in de volgende hoofdstukken zien hoe dat bij de verschillende activiteiten naar voren komt.

⁹ De verzorging en begeleiding van, en het spelen met kinderen vallen bij het TBO onder de verplichtingen. Het toegenomen aantal uren in 2000 dat aan en met de kinderen wordt besteed werkt door in een stijging van het aantal uren verplichtingen per week. Indirect werkt het door in een afname van de vrijetijd. Namelijk hoe meer verplichtingen hoe minder vrijetijd er over blijft volgens de residudefinitie. Een week heeft immers maar 168 uur.

6. Structuurkenmerken van de vrijetijd

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden er drie structuurkenmerken geanalyseerd. Allereerst wordt in paragraaf 6.2 de omvang van de vrijetijd geanalyseerd¹⁰. Deze omvang wordt uitgedrukt in het aantal vrije uren per week. In paragraaf 6.3 wordt de mate van uithuizigheid geanalyseerd. Deze uithuizigheid wordt uitgedrukt in het percentage van de vrijetijd dat uit huis wordt besteed. In paragraaf 6.4 wordt de mate van afwisseling, ook wel de diversiteit genoemd, geanalyseerd. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met paragraaf 6.5, waarin een korte terugblik wordt gegeven.

6.2 Omvang van de vrijetijd: vrije uren

In het TBO wordt bij de verwerking van de activiteiten een onderscheid gemaakt in verplichtingen, persoonlijke tijd en vrije tijd¹¹. Onder de verplichtingen vallen alle activiteiten die men beroepshalve, voor de studie of in het huishouden doet. Onder de persoonlijke verzorging vallen persoonlijke hygiëne, slapen en eten (behalve uit eten gaan in een restaurant in de vrijetijd). Wat er dan nog van de 168 uur (totaal in week) overblijft noemt men de vrijetijd. Deze vrijetijd wordt gemeten in het aantal vrije uren. In tabel 4.3 is af te lezen dat het aantal vrije uren in de loop der onderzoeksjaren eerst opliep tot 1985 maar daarna weer is gedaald. Over de hele onderzoeksperiode is de daling significant (bijlage 6.2). Deze daling wordt wel toegeschreven aan een toename van de verplichtingen (Breedveld, 2001). De toename van de verplichtingen wordt voornamelijk veroorzaakt door een stijging van het aantal uren betaald werk. Meer samenwonende vrouwen gingen betaald werk verrichten maar mannen gingen niet minder werken. Zowel mannen als vrouwen moesten vaker arbeids en huishoudelijke taken op zich nemen (taakcombinatie), betaald en huishoudelijk werk worden in 2000 vaker gecombineerd dan in 1975 (Breedveld, 2001). Omdat er op de persoonlijke tijd niet zoveel bezuinigd kan worden laat een toename van het aantal uren verplichtingen zich voelen in een afname van het aantal vrije uren (bijlagen bij hoofdstuk 5).

Om een uitspraak te kunnen doen over het gezinseffect op het aantal vrije uren is het zinvol eerst de gehele analyse te bekijken. Deze analyse levert de volgende gegevens op:

Tabel 6.1 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en van het hele model op het aantal **vrije uren**, zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 – 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	3,3 %
“ “	socio-demografische kenmerken	44,2 %
“ “	hulpbronnen	2,1 %
“ “	controlevariabelen	1,3 %
totaal verkl. variantie	hele model	45,6 %

Tabel 6.1 laat zien dat de socio-demografische kenmerken de grootste bijdrage leveren aan de verklaarde variantie van het aantal vrije uren van de respondent. Afgaande op de rolindicaties hebben de taakcombineerders de minste vrije uren.

¹⁰ Volledige tabellen van de regressie-analyses zijn te vinden in de bijlagen.

¹¹ De respondenten maken dit onderscheid niet. Zij houden per kwartier hun activiteiten bij. Pas achteraf bij het verwerken van deze gegevens worden de verschillende activiteiten ingedeeld bij verplichtingen, persoonlijke tijd of vrijetijd.

Wellicht komt dit, doordat zij rekening moeten houden met aanspraken vanuit verschillende sociale systemen. Zit de werktaak erop dan wacht het huishouden of de kinderen.

Van alle personen met meer dan 30 uur verplichtingen per week hebben de respondenten met als hoofdtaak het huishouden de meeste vrije uren. Het hebben van een partner 'kost' vrije uren. Vrouwen hebben gemiddeld bijna drie uur minder vrij dan mannen. Maar dit gaat over zowel vrouwen mét als zonder kinderen. Ouders hebben, na controle van mogelijk doorkruisende variabelen, bijna 2 uur minder vrij vergeleken met personen zonder kind(eren).

Tabel 6.2 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het aantal **vrije uren**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	-1.951 **	-.068 **	-1.406 ^a *	-.049 *
jaar van TBO meting	-.610 **	-.063 **	-.556 ^b **	-.058 **
vrouw	-2.848 **	-.100 **	-2.555 ^c **	-.090 **
interactie-effecten				
meetmoment* gezin			-.090	
vrouw * gezin			-.642	
verklaarde variantie	45,6 %		45,6 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

a. Door het opnemen van beide interactie-effecten is dit de score van een man in 1975 (categorie 0 bij meetmoment en categorie 0 bij wel/niet vrouw).

b Door het opnemen van het interactie-effect meetmoment*gezin is dit de score van respondenten zonder kinderen (categorie 0 bij gezin).

c. Door het opnemen van het interactie-effect vrouw*gezin is dit de score van een vrouw zonder kind (categorie 0 bij gezin) gemiddeld over alle onderzoeksjaren.

Uit tabel 6.2 blijkt dat het gezinseffect sinds 1975 niet significant is veranderd. Het gezinseffect is voor vrouwen niet significant anders dan voor mannen. Maar omdat deze analyse geldt voor alle vrouwen en mannen zegt dit nog niet alles. Verderop in de analyse moet nog blijken of een toespitsing op de leeftijd van de kinderen wel een ander interactie resultaat oplevert voor mannen en vrouwen.

Omdat het gezinseffect significant is wordt er vervolgens geselecteerd op de ouders om te kijken of het gezinseffect anders is al naar gelang de leeftijd van de kinderen. Een eerste vergelijking wordt gemaakt tussen het effect van de aanwezigheid van een kind onder en boven de 14 jaar. De effecten met de interacties staan in tabel 6.3.

Tabel 6.3 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het aantal **vrije uren**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende **ouders** van 18 – 65 jaar , 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 6127**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: kind > 14 jaar)				
kind < 14 jaar	-1.268 **	-.045 **	1.118	.040
jaar van TBO meting	-.688 **	-.078 **	-.273	-.031
vrouw	-2.407 **	-.093 **	-1.409 *	-.055 *
interactie-effecten				
meetmoment* kind<14			-.571 *	
vrouw * kind<14			-1.571 *	
verklaarde variantie	39,6 %		39,8 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Uit tabel 6.3 blijkt dat ouders met een kind onder de 14 jaar significant minder vrije uren hebben ($b = -1,268$) dan ouders met kinderen boven de 14 jaar. Door het opnemen van een interactieterm blijkt dat het effect van het hebben van kinderen in de loop der jaren is veranderd. Ouders met kinderen onder de 14 jaar hebben in 2000 significant minder vrije uren dan ouders met kinderen onder de 14 jaar in 1975, onder overeenkomstige omstandigheden. Het effect van het hebben van kinderen is voor vrouwen over alle onderzoeksjaren heen significant anders dan voor mannen. Wat dit precies betekent, zal nader worden besproken in hoofdstuk 10.

De aanwezigheid van een kind jonger dan 14 jaar betekent dus significant minder vrije uren dan de aanwezigheid van een kind ouder dan 14 jaar. In figuur 5.1 is nu de laatste stap van deze analyse te zien: er is allereerst geselecteerd op ouders met kinderen onder de 14 jaar. Vervolgens is er gekeken naar het verschil in effect van de aanwezigheid van een kind onder de 6 jaar en een kind van 6-14 jaar. Deze gegevens staan in tabel 6.4.

Tabel 6.4 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het **aantal vrije uren**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende **ouders met kind onder de 14 jaar**, 1975 – 2000, **n = 4222**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: kind 6-14 jaar)				
kind < 6 jaar	-4.250 **	-.175 **	-.663	-.027
jaar van TBO meting	-.669 **	-.082 **	-.158	-.019
vrouw	-2.716 **	-.112 **	-1.901 **	-.078 **
interactie-effecten				
meetmoment* kind<6			-1.041 **	
vrouw * kind<6			-1.802 *	
verklaarde variantie	34,4 %		34,9 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Ouders met een kind onder de 6 jaar hebben, gemiddeld over de onderzoeksjaren, significant minder vrije uren (ruim 4 uur) dan ouders met kinderen tussen de 6 en 14 jaar. Ouders met een kind onder de 6 jaar hebben in 2000 significant minder vrije uren dan in 1975. Ook het opnemen van de interactieterm vrouw*gezinssituatie laat een significant negatief resultaat zien. Hieruit blijkt dat de aanwezigheid van een kind onder de 6 jaar voor vrouwen een grotere afname van het aantal vrije uren betekent dan voor mannen, maar hierover meer in hoofdstuk 10.

Uit bovenstaande tabellen blijkt dat het effect van het hebben van kinderen op het aantal vrije uren het sterkste is wanneer er kinderen onder de 6 jaar in het huishouden aanwezig zijn. De effecten zijn in 2000 sterker negatief dan in 1975 en de effecten zijn voor vrouwen met een kind onder de 6 jaar sterker dan voor vrouwen met een kind van 6-14 jaar of voor mannen met een kind onder de 14 jaar.

6.3 Mate van uithuizigheid : percentage van de vrijetijd dat uit huis wordt besteed

De uithuizigheid wordt uitgedrukt in het percentage van de vrijetijd dat uit huis wordt besteed. Grofweg een derde van de totale vrijetijd wordt uit huis besteed. In tabel 4.3 is af te lezen dat tot 1995 de uithuizigheid iets is toegenomen. Over alle onderzoeksjaren heen is de stijging weliswaar minimaal ($b = .005$), maar toch significant. In hoeverre de verschillende blokken variabelen de variantie verklaren is te zien in tabel 6.5.

Tabel 6.5 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en van het hele model op de **mate van uithuizigheid**, zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	3,2 %
“	socio-demografische kenmerken	6,9 %
“	hulpbronnen	6,4 %
“	controlevariabelen	1,1 %
totaal verkl. variantie	hele model	13,8 %

De socio-demografische kenmerken leveren de grootste bijdrage aan de verklaarde variantie. Naarmate men ouder wordt besteedt men minder vrijetijd buitenshuis. Voor

wat betreft de hoofdtaken: personen met het huishouden als hoofdtaak, zijn het minst uithuizig in hun vrijetijd. Personen met een partner zijn minder uithuizig dan personen zonder partner. De hulpbronnen verklaren ook een groot deel van de variantie. Het lid zijn van een vereniging heeft binnen deze groep van verklarende variabelen het sterkste effect. Leden van een vereniging besteden bijna 5% meer van hun vrijetijd buitenshuis.

Tabel 6.6 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de **mate van uithuizigheid**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 – 2000 (in percentages), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	-.039 **	-.104 **	-.054 **	-.144 **
jaar van TBO meting	.007 **	.054 **	.004 *	.034 *
vrouw	.019 *	.052 *	.016 **	.042 **
interactie-effecten				
meetmoment* gezin			.004	
vrouw * gezin			.008	
verklaarde variantie	13,8 %		13,8 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Voor wat betreft de gezinssituatie zien we in tabel 6.6 dat personen met een gezin bijna 4% minder van hun vrijetijd uit huis besteden, vergeleken met personen zonder kinderen. Het effect van het samenwonen in een gezin op de uithuizigheid is in de loop der TBO niet significant veranderd. Het effect van het hebben van kinderen op de uithuizigheid van de vrijetijdsactiviteiten is voor mannen en vrouwen niet significant verschillend.

Omdat het gezinseffect significant is wordt er vervolgens geselecteerd op de ouders om te kijken of het gezinseffect anders is al naar gelang de leeftijd van de kinderen (zie figuur 5.1). Het eerste onderscheid van boven en onder de 14 jaar levert geen significante verschillen op (tabel 6.7). Maar ook het onderscheid van boven en onder de 6 jaar (tabel 6.8) levert geen significante verschillen op. Ook de interactietermen laten geen significante effecten zien. Voor de volledigheid zijn beide tabellen hieronder toch opgenomen.

Tabel 6.7 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de **mate van uithuizigheid**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende **ouders** van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000 (in percentages), **n = 6127**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffekten				
(ref: kind > 14 jaar)				
kind < 14 jaar	-.003	-.009	-.002	-.006
jaar van TBO meting	.009 **	.074 **	.011 **	.098 **
vrouw	.022 **	.064 **	.010	.029
interactie-effecten				
meetmoment* kind<14			-.004	
vrouw * kind<14			.018	
verklaarde variantie	7,2 %		7,2 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Tabel 6.8 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de **mate van uithuizigheid**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende **ouders** van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000 (in percentages), **n = 6127**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffekten				
(ref: kind > 6 jaar)				
kind < 6 jaar	.013	.035	.020	.055
jaar van TBO meting	.009 **	.074 **	.010 **	.087 **
vrouw	.024 **	.070 **	.021 *	.061 *
interactie-effecten				
meetmoment* kind<6			-.005	
vrouw * kind<6			.009	
verklaarde variantie	7,2 %		7,2 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Heeft men kinderen dan besteedt men over de hele linie, ongeacht de leeftijd van de kinderen, een kleiner percentage van de vrijetijd uit huis. Dit gezinseffect is in de loop der onderzoeksjaren niet significant veranderd. Dit gezinseffect is voor moeders niet anders dan voor vaders.

6.4 Mate van afwisseling: diversiteit activiteiten

De diversiteit is berekend als een somscore van het aantal verschillende activiteiten waaraan men zei soms of vaker mee te doen. Deze gegevens komen uit de vragenlijst en geven zodoende informatie over de diversiteit in het algemeen. In tabel 4.3 is te zien dat de diversiteit van activiteiten in de loop der onderzoeksjaren is toegenomen. Deze toename is significant. Wetende dat het aantal vrije uren is afgenomen betekent dit dat men meer activiteiten doet in minder tijd. Er vindt minder verdieping plaats (veel oefenen om een bepaalde handeling onder de knie te krijgen bijvoorbeeld), men

doet meer activiteiten ‘wel eens’. Dit zou mede komen door het gestegen welvaartsniveau en door het gegeven dat de vrijetijdsindustrie steeds meer kant-en-klare ontspanning aanbiedt (Knulst, 1996). Bij de diversiteit wordt het grootste deel van de variantie verklaard door de hulpbronnen (tabel 6.9).

Tabel 6.9 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en van het hele model op de **diversiteit** van activiteiten, zelfstandig wonende bevolking 18 – 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	0,1 %	
“ “	socio-demografische kenmerken	6,4 %	
“ “	hulpbronnen	15,2 %	
“ “	controlevariabelen	1,9 %	
totaal verkl. variantie	hele model		19,8 %

Van de hulpbronnen hebben de opleiding en het lid zijn van een vereniging de sterkste positieve effecten. Hoe hoger men is opgeleid, hoe meer divers het activiteitenpatroon. En naarmate men lid is van één of meer verenigingen wordt de diversiteit ook groter. Het is opvallend dat stedelijkheid een negatief effect heeft op de diversiteit. Men zou kunnen verwachten dat personen juist meer gebruik zouden maken van het grotere aanbod in de grotere steden. Maar het omgekeerde blijkt het geval te zijn. In eerder onderzoek wordt dit bevestigd (SCP, 1996). Het SCP stelde vast dat inwoners van grote steden een minder divers activiteitenpatroon hebben doordat ze meer tijd besteden aan tv kijken en minder interesse hebben voor sportbeoefening, bepaalde hobby’s en recreatie buiten.

Naarmate men ouder wordt neemt de diversiteit ook af en vrouwen hebben een grotere diversiteit aan activiteiten dan mannen.

Kijken we naar het gezinseffect op de diversiteit (tabel 6.10), blijkt dit effect niet significant te zijn.

Tabel 6.10 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de **diversiteit**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 – 2000, **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	-.040	-.006	.135	.020
jaar van TBO meting	.109 **	.048 **	.157 **	.069 **
vrouw	.742 **	.111 **	.690 **	.103 **
interactie-effecten				
meetmoment* gezin			-.082	
vrouw * gezin			.108	
verklaarde variantie	19,7 %		19,8 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Het gezinseffect is hier niet significant maar mogelijk dat een nadere specificatie van de leeftijd van de kinderen wel een significant onderscheid oplevert. Allereerst wordt gekeken of ouders met een kind onder de 14 jaar een significant andere diversiteit hebben dan ouders met een kind ouder dan 14 jaar of personen zonder kinderen. Of anders gezegd, misschien heeft het hebben van een ouder kind geen effect op de

diversiteit maar het hebben van een jonger kind wel vergeleken met de rest van de onderzoekspopulatie?

Het onderscheid tussen personen zonder kind of een kind ouder dan 14 jaar tegenover ouders met een kind onder de 14 jaar, levert echter ook geen significant gezinseffect (tabel 6.11).

Tabel 6.11 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de **diversiteit**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 – 2000, **n - 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind < 14 jaar)				
kind < 14 jaar			.320	.047
jaar van TBO meting	.108 **	.047 **	.188 **	.083 **
vrouw	.739 **	.111 **	.661 **	.099 **
interactie-effecten				
meetmoment* kind<14			-.190 **	
vrouw * kind<14			.242	
verklaarde variantie	19,7 %		19,9 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Het effect van de aanwezigheid van een kind onder de 14 jaar is wel sinds 1975 significant veranderd in negatieve richting. Dat betekent dat ouders met een kind onder de 14 jaar in 2000 een significant lagere diversiteit van vrijetijdsactiviteiten hebben dan in 1975.

Vergelijken we tot slot de groep ouders met kinderen onder de 6 jaar (tabel 6.12) met alle andere respondenten, krijgen we wel een significant gezinseffect. Ouders met kinderen onder de 6 jaar doen, vergeleken met de rest van de populatie, significant minder verschillende activiteiten in hun vrijetijd. Na het opnemen van de interactietermen blijkt dit gezinseffect in de loop van de onderzoeksjaren significant te zijn veranderd in negatieve richting. Ouders van een kind onder de 6 jaar hebben in 2000 een significant lagere diversiteit dan in 1975.

Tabel 6.12 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de **diversiteit**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 – 2000, **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind < 6 jaar				
kind < 6 jaar	-.402 **	-.048 **	.113	.014
jaar van TBO meting	.107 **	.047 **	.149 **	.066 **
vrouw	.707 **	.106 **	.695 **	.104 **
interactie-effecten				
meetmoment* kind<6			-.209 **	
vrouw * kind<6			.031	
verklaarde variantie	19,9 %		20,0 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Alleen de aanwezigheid van een kind onder de 6 jaar heeft een significant effect op de diversiteit. Ouders met een kind onder de 6 jaar hebben in 2000 een significant minder divers activiteitenpatroon dan in 1975.

6.5 Tot slot

In dit hoofdstuk zijn de structuurkenmerken geanalyseerd. Met name het aantal vrije uren had een hoge verklaarde variantie. Maar ook de diversiteit liet zich goed verklaren. Bij de uithuizigheid werd slechts een verklaarde variantie van 13,8 % bereikt. Klaarblijkelijk zijn er andere factoren die de uithuizigheid kunnen verklaren en die niet zijn opgenomen in het onderzoeksmodel. Maar bij het ontwikkelen van het onderzoeksmodel is getracht een dusdanig solide model te ontwikkelen waarmee een breed scala aan activiteiten en kenmerken zou kunnen worden verklaard (eerder een compromismodel genoemd). Om bij iedere afhankelijke een hoge verklaarde variantie te bewerkstelligen zou iedere keer een ander model moeten worden toegepast, hetgeen ondoenlijk is.

7 Uithuizige vrijetijdsbesteding

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de uithuizige vrijetijdsactiviteiten geanalyseerd. Aan de hand van de indeling uit hoofdstuk 4 zullen de volgende activiteiten aan bod komen: het aantal uren dat de respondent heeft gesport in de onderzoekswEEK wordt geanalyseerd in paragraaf 7.2. In paragraaf 7.3 wordt de deelname aan één of meer sporten in verenigingsverband geanalyseerd. Deze gegevens komen, in tegenstelling tot de sportbeoefening, uit de vragenlijst. Als tegenpool van het sporten in verenigingsverband wordt in paragraaf 7.4 de deelname aan individuele sporten geanalyseerd. Ook deze gegevens komen uit de vragenlijst. In paragraaf 7.5 wordt het populair uitgaan en in paragraaf 7.6 het cultureel uitgaan per jaar geanalyseerd. Paragraaf 7.7 sluit dit hoofdstuk af met een korte terugblik.

7.2 Sportbeoefening

Bij de dagboekregistratie wordt genoteerd hoeveel uur men in de onderzoekswEEK aan sport doet. Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt in verschillende sporten. In tabel 4.3 zien we dat tussen 1975 en 2000 het aantal uren besteed aan sport is toegenomen. Over alle jaren heen is deze stijging significant. Nadere analyse levert de volgende gegevens op:

Tabel 7.1 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en van het hele model op de **sportbeoefening**, zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	0,1 %
“ “	socio-demografische kenmerken	2,8 %
“ “	hulpbronnen	2,1 %
“ “	controlevariabelen	1,9 %
totaal verkl. variantie	hele model	5,8 %

De socio-demografische kenmerken verklaren de meeste variantie. Ouderen sporten minder dan jongeren, vrouwen minder dan mannen. Dit is gemiddeld over alle onderzoeksjaren. Volgens de Rapportage Sport (2003) ligt de sportdeelname onder vrouwen inmiddels hoger dan onder mannen. Maar mannen besteden doorgaans wel meer tijd aan sporten dan vrouwen. De hulpbronnen verklaren bijna evenveel variantie. Hoger opgeleiden zijn sinds 1975 meer gaan sporten. Het lid zijn van een andere dan een sportvereniging (amateurkunst, hobby en/of muziekvereniging) heeft een negatief effect op de sportbeoefening.

Het samenwonen in een gezin heeft geen significant effect op het aantal uren dat men sport. Het opnemen van de interactietermen levert ook geen nieuwe informatie op (tabel 7.2).

Tabel 7.2 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de **sportbeoefening**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 – 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	-.066	-.016	-.023	-.006
jaar van TBO meting	.109 **	.082 **	.122 **	.091 **
vrouw	-.169 **	-.043 **	-.188 **	-.048 **
interactie-effecten				
meetmoment* gezin			-.022	
vrouw * gezin			.039	
verklaarde variantie	5,8 %		5,8 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Omdat het gezinseffect niet significant is wordt er gekeken naar mogelijke verschillen tussen ouders met kinderen onder de 14 jaar en de rest van de onderzoekspopulatie (zie figuur 5.1). Dit onderscheid naar de aanwezigheid van een kind < 14 jaar levert geen significant gezinseffect op (tabel 7.3). Ook de interactietermen zijn niet significant.

Tabel 7.3 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de **sportbeoefening**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 – 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind < 14 jaar)				
kind < 14 jaar	-.108	-.027	.056	.014
jaar van TBO meting	.108 **	.081 **	.131 **	.098 **
vrouw	-.174 **	-.044 **	-.162 *	-.041 *
interactie-effecten				
meetmoment* kind<14			-.054	
vrouw * kind<14			-.048	
verklaarde variantie	5,9 %		5,9 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Qua uren sportbeoefening maakt het onderscheid van ouders met kinderen onder de 14 jaar geen verschil. Als laatste wordt nu nog gekeken of ouders van een kind onder de 6 jaar minder aan sportbeoefening doen dan de rest van de onderzoekspopulatie. Na het opnemen van de interactietermen levert de aanwezigheid van een kind onder de 6 jaar wel een ander beeld op (tabel 7.4).

Tabel 7.4 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de **sportbeoefening**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind < 6 jaar)				
kind < 6 jaar	-.071	-.014	.336 **	.068 **
jaar van TBO meting	.110 **	.082 **	.132 **	.099 **
vrouw	-.173 **	-.044 **	-.139 *	-.035 *
interactie-effecten				
meetmoment* kind < 6			-.108 **	
vrouw * kind < 6			-.273 *	
Verklaarde variantie	5,8 %		6,0 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Uit tabel 7.4 blijkt dat voor ouders met een kind onder de 6 jaar het gezinseffect in 2000 significant meer negatief is dan in 1975. In 1975 was het gezinseffect voor een man zelfs positief ($b = .336$). Het effect van de aanwezigheid van een kind is voor een vrouw met een kind onder de 6 jaar groter dan voor vrouwen met een kind ouder dan 6 jaar of voor een man, maar dit zal nader worden uitgewerkt in hoofdstuk 10.

7.3 Sporten in verenigingsverband

Wanneer we kijken naar de ontwikkeling van het beoefenen van een sport in verenigingsverband in de loop der onderzoeksjaren (tabel 4.3) dan zien we een stijgende lijn. Deze zelfde ontwikkeling zagen we ook bij de sportbeoefening, gemeten in de onderzoekswEEK. Echter, bij het sporten in verenigingsverband is de stijging in de loop der onderzoeksjaren niet significant, wellicht komt dit door de 'dip' in 1990¹². Door de grote variatie in scores in de verschillende onderzoeksjaren wordt het lastig een uitspraak te kunnen doen over de ontwikkeling in de loop der onderzoeksjaren. Volgens de Rapportage Sport (2003) zit zowel het lidmaatschap van sportverenigingen, als de deelname aan competities en trainingen sinds 1991 in een terugval¹³. Nadere analyse van onze gegevens levert weinig verklaarde variantie op (tabel 7.5).

¹² Om onduidelijke redenen is er in 1990 een bijzonder laag aantal respondenten dat zegt één of meer sporten in verenigingsverband te beoefenen. Vermoedelijk houdt deze uitschieter naar onderen verband met een enigszins afwijkende vraagstelling of codering. De aantallen van respondenten die zeggen minimaal één sport in teamverband te beoefenen zijn als volgt: 1975: $n=148$, 1980 : $n=410$, 1985; $n=543$, 1990: $n=149$, 1995: $n=665$ en in 2000: $n=339$.

¹³ Deze gegevens zijn gebaseerd op het AVO.

Tabel 7.5 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en het hele model op het **aantal sporten beoefend in verenigingsverband**, zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	0,0 %
“ “	socio-demografische kenmerken	2,1 %
“ “	hulpbronnen	2,2 %
“ “	controlevariabelen	0,4 %
totaal verkl. variantie	hele model	3,7 %

De hulpbronnen verklaren (net) de meeste variantie. Van de hulpbronnen heeft de opleiding het sterkste positieve effect. Ook bij het sporten in verenigingsverband zien we dat het lid zijn van een andere dan een sportvereniging een negatief effect heeft, zo ook de stedelijkheid. Bij de socio-demografische kenmerken sporten (van de respondenten met meer dan 30 uur verplichtingen per week) de respondenten met als hoofdtaak het huishouden het minst in verenigingsverband. Personen tussen de 26 en 41 jaar sporten het meest in verenigingsverband. De verwachting was dat de verplichtingen die het sporten in verenigingsverband vaak met zich meebrengen (trainen, wedstrijden, verplichtingen jegens je teamgenoten) een belemmering voor ouders kan vormen waardoor ze minder vaak een sport in verenigingsverband zouden beoefenen. Nadere analyse laat echter zien dat de aanwezigheid van een kind geen significant effect op het sporten in verenigingsverband heeft (tabel 7.6).

Tabel 7.6 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het **aantal sporten beoefend in verenigingsverband**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 – 2000, **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	-.019	-.016	.038	.032
jaar van TBO meting	.004	.010	.016 *	.040 *
vrouw	.036 *	.032 *	.039	.034
interactie-effecten				
meetmoment* gezin			-.020 *	
vrouw * gezin			-.007	
verklaarde variantie	3,6 %		3,7 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging (exclusief sportvereniging), stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Gemiddeld over alle onderzoeksjaren is het gezinseffect niet significant. Maar het gezinseffect is in 2000 wel significant negatiever dan in 1975. Er is geen verschil in gezinseffect voor mannen en vrouwen.

Gezien de lage verklaarde variantie zijn de vervolganalyses weliswaar wel uitgevoerd maar staan de gegevens in de bijlagen (bijlage 7.7 en 7.8). De vervolganalyses leverden geen significant gezinseffect op.

7.4 Sporten individueel (onageagendeerd)

Zoals eerder besproken bestaat deze variabele uit fietsen/wandelen, joggen en skeeleren.

In de loop der jaren is de individuele sportbeoefening toegenomen (tabel 4.3). Deze stijging is significant. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat joggen pas sinds 1985 is opgenomen in de vragenlijst en skeeleren pas sinds 2000. Vandaar dat er in de loop der onderzoeksjaren een stijgende lijn was te verwachten in frequentie van de samengestelde variabele. De meeste variantie wordt verklaard door de controlevariabelen (tabel 7.7).

Tabel 7.7 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en het hele model op het **aantal individueel beoefende sporten**, zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinsituatie	0,6 %	
“ “	socio-demografische kenmerken	1,5 %	
“ “	hulpbronnen	3,6 %	
“ “	controlevariabelen	4,1 %	
totaal verkl. variantie	hele model		6,4 %

Van de controlevariabelen heeft het jaar van TBO meting het sterkste effect. De hulpbronnen verklaren net iets minder variantie. Naarmate men hoger is opgeleid is de deelname aan een individuele sport groter. Voor wat betreft de socio-demografische kenmerken: vrouwen doen minder aan individuele sporten dan mannen. Leeftijd en hoofdtaak leveren geen significante effecten op.

Tabel 7.8 Effect van gezinsituatie, sekse en jaar van TBO meting op het **aantal individueel beoefende sporten**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinsituatie en vrouw x gezinsituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 – 2000, **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	-.047 **	-.053 **	-.018	-.020
jaar van TBO meting	.046 **	.158 **	.055 **	.188 **
vrouw	-.051 **	-.059 **	-.063 **	-.073 **
interactie-effecten				
meetmoment*gezin			-.015 *	
vrouw * gezin			.025	
verklaarde variantie	6,4 %		6,4 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging (exclusief sportvereniging), stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Omdat men bij individuele sportbeoefening het tijdstip en de frequentie beter kan aanpassen aan individuele behoeften (v.d. Broek, 1999) was de verwachting dat de aanwezigheid van een kind geen negatief effect hoeft te hebben op het beoefenen van een individuele sport. Tabel 7.8 laat echter zien dat het gezinseffect gemiddeld over de onderzoeksjaren significant negatief is (model 1 zonder interactie): ouders doen minder vaak aan een individuele sport dan personen zonder kinderen. Dit effect is voor mannen en vrouwen hetzelfde. De interactieterm meetmoment*gezin laat zien dat in 2000 het gezinseffect sterker negatief is dan in 1975. Een nadere

onderverdeling binnen de groep ouders naar de leeftijd van de kinderen levert geen nieuwe informatie op (tabel 7.9 en 7.10).

Tabel 7.9 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het **aantal individueel beoefende sporten**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): **ouders, 1975 – 2000, n = 6127**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: kind > 14 jaar)				
kind < 14 jaar	-.029	-.034	-.008	-.009
jaar van TBO meting	.042 **	.159 **	.042 **	.157 **
vrouw	-.047 **	-.060 **	-.019	-.024
interactie-effecten				
meetmoment*kind<14			.001	
vrouw * kind<14			-.043	
verklaarde variantie	5,2 %		5,2 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging (exclusief sportvereniging), stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Tabel 7.10 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het **aantal individueel beoefende sporten**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): **ouders, 1975 – 2000, n = 6127**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: kind > 6 jaar)				
kind < 6 jaar	.008	.010	.018	.022
jaar van TBO meting	.043 **	.160 **	.043 **	.159 **
vrouw	-.042 *	-.054 *	-.034	-.043
interactie-effecten				
meetmoment*kind<6			.001	
vrouw * kind<6			-.028	
verklaarde variantie	5,1 %		5,1 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging (exclusief sportvereniging), stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Ouders doen minder aan individuele sportbeoefening dan personen die niet in een gezin met kinderen wonen. De leeftijd van de kinderen is hierbij niet van belang. Het negatieve effect van het hebben van kinderen op het individuele sporten is in de loop der onderzoeksjaren toegenomen. Het gezinseffect is voor mannen en vrouwen gelijk.

7.5 Populair uitgaan

Populair uitgaan is samengesteld uit de variabelen bioscoop, café bezoek, feestje en discobezoek. Deze combinatie gaf de beste schaal met de hoogste betrouwbaarheid. Omdat het niet waarschijnlijk is dat men deze activiteiten wekelijks doet (en de scoringskans in het TBO dagboek daarom niet hoog is) is gekeken naar het aantal keren per jaar dat men op deze manier uitgaat.

In de loop van de TBO jaren is het aantal keren populair uitgaan per jaar significant gestegen (tabel 4.3 en bijlage 7.14). Nadere analyse levert de volgende gegevens op:

Tabel 7.11 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en het hele model op het populair uitgaan, zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie		gezinssituatie	5,7 %
“	“	socio-demografische kenmerken	27,1 %
“	“	hulpbronnen	6,0 %
“	“	controlevariabelen	4,5 %
totaal verkl. variantie		hele model	31,1 %

De variantie van het ‘populair’ uitgaan wordt grotendeels verklaard door de socio-demografische kenmerken. Naarmate men ouder wordt gaat men minder vaak op die manier uit. Vrouwen gaan minder vaak uit dan mannen. Het hebben van een partner heeft een negatief effect op het aantal keren ‘populair’ uitgaan. Kennelijk zijn het activiteiten die men prima met niet huisgenoten kan ondernemen (of alleen). Het gezinseffect is negatief. Ouders gaan minder vaak uit dan personen zonder kinderen. In tabel 7.12 laat de interactieterm zien dat dit gezinseffect in de loop der onderzoeksjaren steeds negatiever is geworden. Het effect van het hebben van kinderen op het aantal keer uitgaan per jaar is voor mannen en vrouwen niet gelijk. Meer hierover in hoofdstuk 10.

Tabel 7.12 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het populair uitgaan per jaar, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 – 2000, n = 10284

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	-5.254 **	-.111 **	-4.702 **	-.099 **
jaar van TBO meting	1.868 **	.118 **	2.411 **	.152 **
vrouw	-4.298 **	-.092 **	-6.288 **	-.135 **
interactie-effecten				
meetmoment*gezin			-.922 **	
vrouw * gezin			4.263 **	
verklaarde variantie	30,9 %		31,1 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij p < 0.05

** significant bij p < 0.01

Omdat het gezinseffect significant is kijken we vervolgens naar de groep ouders. Het onderscheid van het hebben van kinderen boven en onder de 14 jaar heeft geen significant effect (tabel 7.13).

Tabel 7.13 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het **populair uitgaan** per jaar, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): **ouders, 1975 – 2000, n = 6127**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: kind > 14 jaar)				
kind < 14 jaar	-.245	-.006	1.366	.035
jaar van TBO meting	1.494 **	.121 **	1.644 **	.133 **
vrouw	-1.640 *	-.045 *	-.358	-.010
interactie-effecten				
meetmoment*kind<14			-.200	
vrouw * kind<14			-2.007	
verklaarde variantie	9,1 %		9,2 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij p < 0.05

** significant bij p < 0.01

Kijken we vervolgens naar verschillen tussen ouders met kinderen onder en boven de 6 jaar (tabel 7.14) dan zien we dat dit effect gemiddeld over de onderzoeksjaren niet is veranderd. Vrouwen met een kind jonger dan 6 jaar gaan significant minder vaak uit dan mannen met een kind of vrouwen met een kind ouder dan 6 jaar. Meer hierover in hoofdstuk 10.

Tabel 7.14 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het **populair uitgaan** per jaar, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): **ouders, 1975 – 2000, n = 6127**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: kind > 6 jaar)				
kind < 6 jaar	.311	.008	1.078	.028
jaar van TBO meting	1.497 **	.121 **	1.392 **	.113 **
vrouw	-1.565	-.043	-.532	-.015
interactie-effecten				
meetmoment*kind<6			.347	
vrouw * kind<6			-3.374 **	
verklaarde variantie	9,1 %		9,3 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij p < 0.05

** significant bij p < 0.01

Dit alles overziend kan gesteld worden dat de aanwezigheid van een kind een negatief effect heeft op het aantal malen populair uitgaan per jaar. De leeftijd van de kinderen doet er dan niet toe, er zijn binnen de groep ouders geen significante verschillen al naar gelang de leeftijd van het kind. De effecten zijn voor mannen en vrouwen gelijk, behalve wanneer men een kind heeft dat jonger is dan 6 jaar. Meer hierover in hoofdstuk 10.

7.6 Cultureel uitgaan (cultuurdeelname) per jaar

Ook de cultuurdeelname is in een schaal gevat en bestaat uit het bezoek aan toneel en museum. De variabele wordt in aantal keren per jaar gemeten. In tabel 4.3 is af te lezen dat de cultuurdeelname in de loop der onderzoeksjaren is gestegen. Toch is het gecontroleerde effect van jaar van TBO meting negatief! Dit lijkt tegenstrijdig maar doordat bijvoorbeeld het opleidingsniveau is gestegen (en hoger opgeleiden een hogere cultuurdeelname hebben dan lager opgeleiden), is het gemiddelde in de loop der onderzoeksjaren gestegen. Het negatieve effect van het TBO jaar wordt 'teniet gedaan' door o.a. het gestegen opleidingsniveau en de toegenomen vergrijzing. Van den Broek et al. (2005) constateren op basis van AVO-gegevens (AVO'83-'03) dat in elk van de jaren geldt dat het museumbezoek hoger ligt naarmate men hoger is opgeleid. In de jaren negentig daalde, na een aanvankelijke stijging, het museumbezoek binnen elk opleidingsniveau, het sterkst onder de hoog opgeleide lagen van de bevolking (pag.16). Er kwamen wel meer hoger opgeleiden, maar deze gingen minder naar het museum dan voorheen. Omdat het opleidingsniveau niet zal blijven toenemen in de toekomst, kan het afnemend museumbezoek onder hoogopgeleiden wellicht de overhand krijgen. Hetzelfde verhaal geldt voor het toneelbezoek: binnen elk niveau van opleiding verloor het toneel terrein (van den Broek et al., 2005). Het aantal frequente bezoekers blijft vrij constant, het aantal incidentele bezoekers fluctueert. De voorkeur voor toneel lijkt niet te groeien naarmate men ouder wordt.

Nadere analyse levert de volgende gegevens op:

Tabel 7.15 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en het hele model op het **cultureel uitgaan**, zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	1,7 %	
“ “	socio-demografische kenmerken	3,6 %	
“ “	hulpbronnen	11,0 %	
“ “	controlevariabelen	1,3 %	
totaal verkl. variantie	hele model		13,0 %

De meeste variantie wordt verklaard door de hulpbronnen. Zoals verwacht heeft de opleiding het sterkste effect. Maar ook stedelijkheid heeft een sterk positief effect. In eerder onderzoek zien we dit bevestigd (SCP, 1996). Naarmate men ouder wordt neemt de cultuurdeelname toe. Na het 58^e levensjaar neemt dit weer wat af. Vrouwen zijn cultureel meer actief dan mannen.

Het gezinseffect op de cultuurdeelname is negatief. Ouders gaan bijna 1 keer minder cultureel uit per jaar dan personen zonder kinderen (tabel 7.16). Dit verschil lijkt erg klein maar de wetenschap dat het gemiddeld aantal keren van de hele onderzoekspopulatie ruim 3,5 keer per jaar is, plaatst het verschil in het juiste perspectief.

Tabel 7.16 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het **cultureel uitgaan** per jaar, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 – 2000, **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	-.914 **	-.065 **	-.407	-.029
jaar van TBO meting	-.176 **	-.038 **	-.059	-.013
vrouw	.702 **	.051 **	.664 **	.048 **
interactie-effecten				
meetmoment*gezin			-.197	
vrouw * gezin			.069	
verklaarde variantie	13,0 %		13,0 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Het opnemen van de interactietermen levert geen verbetering op van het model. Omdat het gezinseffect significant is kijken we vervolgens naar de ouders. Binnen de groep ouders zien we dat ouders met een kind jonger dan 14 jaar significant minder cultureel uitgaan dan ouders met een kind boven de 14 jaar (tabel 7.17).

Tabel 7.17 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het **cultureel uitgaan** per jaar, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): **ouders**, 1975 – 2000, **n = 6127**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: kind > 14 jaar)				
kind < 14 jaar	-.651 **	-.054 **	-.188	-.016
jaar van TBO meting	-.216 **	-.056 **	-.036	-.009
vrouw	.496 *	.044 *	.217	.019
interactie-effecten				
meetmoment*kind<14			-.255 *	
vrouw * kind<14			.424	
verklaarde variantie	11,4 %		11,5 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Dit effect is in de loop der onderzoeksjaren steeds negatiever geworden. Dit effect is voor vrouwen en mannen gelijk.

Een nog verdere onderverdeling in de leeftijd van de kinderen levert geen significant gezinseffect op (tabel 7.18). Maar uit de interactieterm blijkt wel dat het effect voor vrouwen met kinderen onder de 6 jaar sterker is dan voor mannen (en dat was bij oudere kinderen niet het geval) of voor vrouwen met een kind van 6-14 jaar. Dit zal nader worden toegelicht in hoofdstuk 10.

Tabel 7.18 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het **cultureel uitgaan** per jaar, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): **ouders met één of meer kinderen jonger dan 14 jaar**, 1975 – 2000, n = 4222

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: kind 6-14 jaar)				
kind < 6 jaar	-.470	-.042	.029	.003
jaar van TBO meting	-.299 **	-.081 **	-.281 **	-.076 **
vrouw	.187	.017	.567	.051
interactie-effecten				
meetmoment*kind<6			-.033	
vrouw * kind<6			-.813 *	
verklaarde variantie	11,9 %		12,0 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Analyse van de cultuurdeelname laat zien dat de cultuurdeelname van ouders lager is dan van niet ouders. Ouders met kinderen onder de 14 jaar hebben dan weer een lagere cultuurdeelname dan ouders met kinderen boven de 14 jaar. Dit effect is in de loop der onderzoeksjaren toegenomen. De aanwezigheid van een kind onder de 6 jaar heeft een sterker negatief effect voor vrouwen dan voor mannen of voor vrouwen met een kind van 6-14 jaar.

7.7 Tot slot

In dit hoofdstuk is de uithuizige vrijetijdsbesteding geanalyseerd. De verwachting was dat het hebben van een gezin een negatief effect zou hebben op de geagendeerde, uithuizige activiteiten. Dit bleek maar ten dele door de onderzoeksresultaten te worden bevestigd. Het gezinseffect was negatief op het aantal keren populair en cultureel uitgaan per jaar. Maar het gezinseffect was ook negatief op de deelname aan niet-geagendeerde individuele sporten. De sportbeoefening had een lage verklaarde variantie. Dit komt wellicht doordat er geen onderscheid wordt gemaakt in ‘soorten’ sport. De verschillende soorten sporten laten zich echter wel verschillend verklaren: een bokser is een ander ‘type respondent’ dan iemand die aan kunstschaatsen doet bijvoorbeeld. Bij het aantal uren sportbeoefening worden zij, omdat er geen onderscheid wordt gemaakt in soorten sport, echter wel ‘op één hoop gegooid’. Dit komt de verklaarde variantie niet ten goede. Een andere reden voor de lage verklaarde variantie bij alle drie de soorten van sportbeoefening (uren, verenigingsverband en individueel) zou kunnen liggen in het feit dat het inkomen niet in het onderzoeksmodel is opgenomen. Het inkomensniveau blijkt namelijk wel van invloed te zijn op de sportdeelname (Breedveld (red), 2003) en zou in dit geval hebben kunnen leiden tot een hogere verklaarde variantie.

8 Huiselijke vrijetijdsbesteding

8.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de huiselijke activiteiten geanalyseerd. De verwachting is dat ouders hier hoger op scoren dan personen zonder kind. De volgende activiteiten komen aan bod: In paragraaf 8.2 wordt het televisie kijken geanalyseerd. In paragraaf 8.3 wordt het lezen van een boek geanalyseerd, in paragraaf 8.4 de solitaire hobby's en in paragraaf 8.5 het karweitjes en klusjes doen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met paragraaf 8.6 waarin een korte terugblik wordt gegeven.

8.2 Tv, teletekst kijken

In tabel 4.3 is af te lezen dat het aantal uren besteed aan tv kijken in de loop der onderzoeksjaren is gestegen, met een dipje in 1980. Deze stijging is significant. Vooral in de eerste helft van de jaren 80 groeide de populariteit van het televisie kijken snel. Dit houdt verband met de snelle groei van het aanbod in de late avond en namiddag (Knulst en Kalmijn (1988) in van den Broek, 1999). Vooral de jeugdigen zijn meer tijd gaan doorbrengen voor de tv. Nadere analyse levert de volgende gegevens op:

Tabel 8.1 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en het hele model op het aantal uren tv kijken per week, zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	0,1 %
“ “	socio-demografische kenmerken	8,7 %
“ “	hulpbronnen	16,8 %
“ “	controlevariabelen	2,8 %
totaal verkl. variantie	hele model	23,0 %

De hulpbronnen verklaren de meeste variantie. Van de hulpbronnen heeft het aantal vrije uren het sterkste effect (verklaart bijna 10 % van de variantie!). De opleiding heeft een negatief effect, alsmede het lid zijn van een vereniging. Vrouwen kijken minder vaak dan mannen. Levensfase en rolindicatie zijn niet significant. Kijkend naar het gezinseffect (tabel 8.2) blijkt dat ouders gemiddeld over alle onderzoeksjaren meer uren naar de tv kijken dan personen zonder kinderen. Dit is een andere bevinding dan Huysmans et al. (2004) deden. Zij stelden vast dat ouders met thuiswonende kinderen structureel (van 1975-2000) wat minder televisie keken dan alleenwonenden en stellen die (nog) geen kinderen hebben of wier kinderen het huis uit zijn. Het verschil in bevinding kan mogelijk worden verklaard door het verschil in onderzoekspopulatie. Huysmans et al. onderzoeken de bevolking van 12 jaar en ouder. Hieronder vallen ook personen ouder dan 65 jaar. Het is bekend dat deze ouderen veel televisie kijken. In het onderhavige onderzoek zijn ze echter niet opgenomen in de onderzoeksgroep. Vandaar het verschil in bevindingen.

Tabel 8.2 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het aantal uren **tv kijken per week**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 – 2000, **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	.760 **	.049 **	1.489 **	.096 **
jaar van TBO meting	.851 **	.164 **	.991 **	.191 **
vrouw	-1.885 **	-.123 **	-1.808 **	-.118 **
interactie-effecten				
meetmoment*gezin			-.235 *	
vrouw * gezin			-.184	
verklaarde variantie	22,9 %		23,0 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

De interactieterm laat zien dat het gezinseffect in 1975 significant anders was dan in 2000. Gemiddeld over alle onderzoeksjaren is het gezinseffect positief maar dit effect is in de loop der onderzoeksjaren wel minder positief geworden. Het gezinseffect is voor vrouwen en mannen gelijk. Omdat het gezinseffect significant is kijken we vervolgens naar de groep ouders. En dan zien we (tabel 8.3) dat gemiddeld over de onderzoeksjaren ouders met kinderen onder de 14 jaar significant meer naar de tv kijken dan ouders met kinderen boven de 14 jaar. Uit het gegeven dat de beide interactietermen niet significant zijn blijkt dat dit effect voor mannen en vrouwen gelijk is en niet is veranderd in de loop der onderzoeksjaren.

Tabel 8.3 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het aantal uren **tv kijken per week**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): **ouders**, 1975 – 2000, **n = 6127**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: kind > 14 jaar)				
kind < 14 jaar	.609 *	.039 *	.826	.053
jaar van TBO meting	.759 **	.153 **	.710 **	.143 **
vrouw	-1.866 **	-.128 **	-1.366 **	-.094 **
interactie-effecten				
meetmoment*kind<14			.073	
vrouw * kind<14			-.776	
verklaarde variantie	23,1 %		23,2 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Omdat het kijkgedrag van ouders met kinderen onder en boven de 14 jaar significant verschillend was kijken we als laatste stap van deze analyse naar de ouders met kinderen onder de 14 jaar om te kijken of een nog verdere onderverdeling naar de leeftijd van de kinderen extra informatie oplevert (tabel 8.4). Binnen de groep ouders met kinderen onder de 14 jaar is het onderscheid tussen kinderen onder en boven de 6 jaar niet significant. Echter, de interactieterm vrouw * kind < 6 jaar is wel significant.

Tabel 8.4 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op het aantal uren **tv kijken per week**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): **ouders met één of meer kinderen jonger dan 14 jaar**, 1975 – 2000, n = 4222

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: kind 6-14 jaar)				
kind < 6 jaar	-.433	-.031	-.281	-.020
jaar van TBO meting	.837 **	.176 **	.780 **	.164 **
vrouw	-2.070 **	-.146 **	-1.635 **	-.116 **
interactie-effecten				
meetmoment*kind<6			.125	
vrouw * kind<6			-.913 *	
verklaarde variantie	24,1 %		24,1 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij p < 0.05

** significant bij p < 0.01

Uit deze analyses blijkt dat ouders meer tv kijken dan personen zonder kinderen. Maar dit gezinseffect is in de loop der onderzoeksjaren wel minder positief geworden. Binnen de groep ouders kijken zij met kinderen jonger dan 14 jaar vaker tv dan ouders met kinderen boven de 14 jaar. Het effect van de aanwezigheid van een kind is voor vrouwen met een kind onder de 6 jaar sterker (negatief) dan voor mannen of voor vrouwen met een kind van 6-14 jaar. Meer hierover in hoofdstuk 10.

8.3 Boeken lezen

Bij het lezen kan een onderscheid worden gemaakt in het lezen van kranten, tijdschriften en boeken. Uit eerdere onderzoeken is gebleken dat de gemiddelde tijd die aan het lezen wordt besteed sinds 1975 drastisch is verminderd. Dit zou vooral komen door minder lezers en niet zozeer door minder leestijd per lezer (Huysmans et al., 2004). De grootste concurrent van het lezen is het televisiekijken. De tijd besteed aan televisiekijken is sinds 1975 alleen maar toegenomen.

Het verschil tussen het lezen van een boek, krant of tijdschrift is dat men een krant of tijdschrift even kan pakken en weer wegleggen. Voor het lezen van een boek gaat men echt zitten, daar heeft men langere tijd aaneengesloten voor nodig. Het lezen van een krant of tijdschrift is wellicht vaak niet zozeer ter ontspanning alswel om op de hoogte te blijven van de gang van zaken in de wereld of in het eigen vakgebied. Daarom is ervoor gekozen alleen het boeken lezen te analyseren.

In tabel 4.3 is af te lezen dat men in 2000 minder tijd besteedt aan het lezen van boeken ter ontspanning dan in 1975. Deze afname is significant. De hulpbronnen verklaren de meeste variantie.

Tabel 8.5 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en het hele model op de tijd besteed aan het **lezen van boeken**, zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	0,4 %
“ “	socio-demografische kenmerken	3,6 %
“ “	hulpbronnen	5,2 %
“ “	controlevariabelen	0,4 %
totaal verkl. variantie	hele model	7,6 %

Van de hulpbronnen hebben opleiding en het aantal vrije uren het sterkste positieve effect. Voor wat betreft opleiding moet er wel een kanttekening worden geplaatst. Eerdere onderzoeken leren ons dat de teruggang in het lezen het sterkst heeft plaatsgevonden bij de jongere hoger opgeleiden. Maar nog steeds geldt wel dat men meer leest naarmate men een hogere opleiding heeft. Doordat een steeds groter deel van de Nederlandse bevolking een hogere opleiding heeft lijkt het dalende effect van opleiding minder dan het in werkelijkheid is.

Naarmate men ouder is leest men meer, maar ‘de leestijd van recente geboortecohorten kent een lager aanvangsniveau dan onder hun voorgangers’ (Knulst en Kraaykamp, in vd Broek et al., 1999). Huysmans et al. (2004) signaleerden dat leeftijd een goede voorspeller is van de tijd besteed aan lezen. Maar hierbij gaat het dan om het lezen in totaal (boeken, kranten en tijdschriften). Vervolgens concluderen zij dat de leeftijd de beste voorspeller is van het lezen van kranten en tijdschriften maar dat dit opvallend genoeg niet het geval is voor het lezen van boeken. Voor het lezen van boeken is de genoten opleiding de belangrijkste voorspeller. Maar wat is nu het effect van de aanwezigheid van een kind op het aantal uren besteed aan het lezen van boeken?

Tabel 8.6 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan het **boeken lezen**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	-.099	-.019	-.435 **	-.084 **
jaar van TBO meting	-.143 **	-.082 **	-.199 **	-.114 **
vrouw	.627 **	.123 **	.551 **	.108 **
interactie-effecten				
meetmoment* gezin			.094 *	
vrouw * gezin			.171	
verklaarde variantie	7,6 %		7,6 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Het gezinseffect is gemiddeld over alle onderzoeksjaren niet significant (model 1 in tabel 8.6). Maar kijken we naar het model met de interactietermen dan zien we dat het gezinseffect sinds 1975 wel significant positief is veranderd. In 2000 leest een ouder significant meer dan in 1975.

Het gezinseffect is voor mannen en vrouwen niet verschillend.

De vergelijking van ouders met een kind onder de 14 jaar of een kind onder de 6 jaar ten opzichte van de rest van de onderzoekspopulatie levert geen nieuwe inzichten op. Voor de volledigheid zijn tabel 8.7 en tabel 8.8 hieronder toch weergegeven.

Tabel 8.7 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan het **boeken lezen**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref:geen kind < 14 jaar)				
kind < 14 jaar	-.136	-.026	-.336 *	-.065 *
jaar van TBO meting	-.144 **	-.083 **	-.162 **	-.093 **
vrouw	.622 **	.122 **	.567 **	.111 **
interactie-effecten				
meetmoment* kind<14			.041	
vrouw * kind<14			.192	
verklaarde variantie	7,6 %		7,6 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Tabel 8.8 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan het **boeken lezen**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 – 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref:geen kind < 6 jaar)				
kind < 6 jaar	-.054	-.008	.003	.000
jaar van TBO meting	-.141 **	-.081 **	-.139 **	-.080 **
vrouw	.626 **	.123 **	.634 **	.124 **
interactie-effecten				
meetmoment* kind<6			-.010	
vrouw * kind<6			-.063	
verklaarde variantie	7,5 %		7,5 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Het samenwonen in een gezin heeft, bekeken over alle onderzoeksjaren, geen significant effect. Maar het gezinseffect is in 2000 wel significant meer positief dan in 1975.

8.4 Solitaire hobby's

De variabele 'solitaire hobby's' is samengesteld uit de volgende activiteiten: kruiswoordpuzzelen, legpuzzellen, verzamelen en computergebruik. Het gebruik van de computer wordt sinds 1985 gemeten.

In deze tijd die gekenmerkt wordt door toenemende individualisering zou een stijging van de tijd (t.o.v. 1975) besteed aan solitaire hobby's verwacht kunnen worden. Dat blijkt inderdaad zo te zijn (tabel 4.3). Opvallend is het verschil van bijna één uur tussen 1995 en 2000. Dit verschil is grotendeels te verklaren door het gestegen computergebruik. Nadere analyse levert de volgende gegevens op:

Tabel 8.9 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en het hele model op de tijd besteed aan **solitaire hobby's**, zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	0,5 %
“ “	socio-demografische kenmerken	3,3 %
“ “	hulpbronnen	4,6 %
“ “	controlevariabelen	3,2 %
totaal verkl. variantie	hele model	7,9 %

De hulpbronnen verklaren de meeste variantie. Het aantal vrije uren heeft het sterkste positieve effect. Hoe meer vrije uren men heeft, hoe meer tijd besteed wordt aan solitaire hobby's. Hetzelfde geldt voor de opleiding: naarmate men hoger is opgeleid stijgt de tijd besteed aan solitaire hobby's. Het lid zijn van een vereniging heeft een negatief effect op het uitoefenen van een solitaire hobby. Vrouwen besteden minder tijd aan een solitaire hobby dan mannen. Voor wat betreft de leeftijd; personen van 50-57 jaar besteden de meeste tijd aan een solitaire hobby. Maar wat is het effect van de aanwezigheid van een kind? In tabel 8.10 zien we dat er gemiddeld over alle onderzoeksjaren geen significant gezinseffect is.

Tabel 8.10 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan **solitaire hobby's**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	.000	.000	.386 **	.073 **
jaar van TBO meting	.296 **	.167 **	.376 **	.213 **
vrouw	-.297 **	-.057 **	-.288 **	-.055 **
interactie-effecten				
meetmoment* gezin			-.136 **	
vrouw * gezin			-.030	
verklaarde variantie	7,9 %		8,0 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Maar na het opnemen van de interactietermen blijkt dat het gezinseffect in 2000 significant meer negatief is dan in 1975. Het gezinseffect is voor mannen en vrouwen gelijk.

Een nadere onderverdeling naar de leeftijd van de kinderen levert geen extra informatie op. Voor de volledigheid zijn beide tabellen toch opgenomen (tabel 8.11 en 8.12)

Tabel 8.11 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan **solitaire hobby's**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref:geen kind < 14 jaar)				
kind < 14 jaar	-.023	-.004	.167	.032
jaar van TBO meting	.295 **	.167 **	.320 **	.181 **
vrouw	-.299 **	-.058 **	-.280 **	-.054 **
interactie-effecten				
meetmoment* kind<14			-.060	
vrouw * kind<14			-.072	
verklaarde variantie	7,9 %		7,9 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Tabel 8.12 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan **solitaire hobby's**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref:geen kind < 6 jaar)				
kind < 6 jaar	-.105	-.016	.098	.015
jaar van TBO meting	.295 **	.167 **	.312 **	.176 **
vrouw	-.307 **	-.059 **	-.312 **	-.060 **
interactie-effecten				
meetmoment* kind<6			-.084	
vrouw * kind<6			.018	
verklaarde variantie	7,9 %		8,0 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Gemiddeld over alle onderzoeksjaren is het gezinseffect weliswaar niet significant maar dit effect is wel in de loop der jaren significant veranderd in negatieve richting. De leeftijd van de kinderen speelt hierbij geen rol.

8.5 Karweitjes, klusjes doen

Deze variabele is samengesteld uit: tuinieren, ander huisonderhoud, onderhoud bromfiets, huisdieren verzorgen en kamerplanten verzorgen. De hoeveelheid tijd besteed aan deze klusjes laat in de loop van de onderzoeksjaren een schommelende lijn zien (tabel 4.3) met geen grote verschillen.

Tabel 8.13 laat zien dat de hulpbronnen de meeste variantie verklaren.

Tabel 8.13 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en het hele model op de tijd besteed aan **karweitjes, klusjes doen**, zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	0,0 %
“ “	socio-demografische kenmerken	7,4 %
“ “	hulpbronnen	8,4 %
“ “	controlevariabelen	0,0 %
totaal verkl. variantie	hele model	10,8 %

Van de hulpbronnen hebben alleen de vrije uren een positief effect. De drie andere hulpbronnen hebben allen een significant negatief effect en werken hier dus als restricties. Vrouwen besteden minder tijd aan de karweitjes dan mannen. De leeftijdsgroep van 50-57 jaar besteedt wederom de meeste tijd aan de karweitjes. Personen met een partner klussen meer dan alleenstaanden.

De aanwezigheid van een kind heeft gemiddeld over de onderzoeksjaren geen effect op de tijd besteed aan het klussen. Het opnemen van de interactietermen laat zien dat het gezinseffect in de loop der onderzoeksjaren niet significant is veranderd. Het gezinseffect is voor vrouwen anders dan voor mannen (tabel 8.14). Wat dit betekent zien we in hoofdstuk 10.

Tabel 8.14 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan **karweitjes, klusjes doen**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	.131	.013	.265	.027
jaar van TBO meting	.050	.015	-.003	-.001
vrouw	-1.215 **	-.127 **	-.830 **	-.087 **
interactie-effecten				
meetmoment* gezin			.091	
vrouw * gezin			-.830 **	
verklaarde variantie	10,8 %		11,0 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Een nadere specificering naar de leeftijd van de kinderen levert geen nieuwe informatie op. Voor de volledigheid zijn wederom beide tabellen wel opgenomen (tabel 8.15 en 8.16).

Tabel 8.15 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan **karweitjes, klusjes doen**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref:geen kind < 14 jaar)				
kind < 14 jaar	-.105	-.011	.146	.015
jaar van TBO meting	.045	.014	.060	.019
vrouw	-1.227 **	-.129 **	-1.132 **	-.119 **
interactie-effecten				
meetmoment* kind<14			-.036	
vrouw * kind<14			-.330	
verklaarde variantie	10,8 %		10,8 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Tabel 8.16 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan **karweitjes, klusjes doen**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref:geen kind < 6 jaar)				
kind < 6 jaar	-.257	-.021	-.218	-.018
jaar van TBO meting	.046	.014	.052	.016
vrouw	-1.244 **	-.130 **	-1.257 **	-.132 **
interactie-effecten				
meetmoment* kind<6			-.033	
vrouw * kind<6			.093	
verklaarde variantie	10,9 %		10,8 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

8.6 Tot slot

In dit hoofdstuk zijn de huiselijk activiteiten geanalyseerd. De verwachting was dat ouders hierop hoger zouden scoren dan personen zonder kinderen. Uit de onderzoeksresultaten bleek dit echter alleen voor het televisiekijken te gelden. De verklaarde variantie van de huiselijke activiteiten was over het algemeen niet hoog. Wellicht zijn er voor deze activiteiten adequate verklarende variabelen die niet in het onderzoeksmodel zijn opgenomen. Maar misschien laten deze activiteiten zich ook moeilijker verklaren omdat het veelal samengestelde variabelen zijn.

9. Gecombineerde variabelen

9.1 Inleiding

Tot slot worden twee afhankelijk geanalyseerd die niet in de cellen van de matrix waren te plaatsen. Deze zijn een combinatie van zowel uit huis als in en rondom huis. Allereerst worden in paragraaf 9.2 de huiselijke contacten geanalyseerd. In paragraaf 9.3 komen de creatieve activiteiten aan bod. Ook dit hoofdstuk wordt weer afgesloten met een korte terugblik (paragraaf 9.4).

9.2 Huiselijke contacten

Deze variabele is samengesteld uit het op visite gaan en visite ontvangen. In de loop der onderzoeksjaren is de tijd besteed aan deze activiteiten significant afgenomen. Dit zagen we al in eerder onderzoek (Breedveld et al., 2001). In dat onderzoek werd ook een afname in sociale contacten met derden gesignaleerd¹⁴. De teruggang tussen 1995 en 2000 deed zich voornamelijk bij vrouwen voor en nauwelijks bij mannen. Dit komt volgens Breedveld et al. (2001) door de toegenomen vrouwelijke arbeidsdeelname. Gemiddeld over alle onderzoeksjaren verklaren de hulpbronnen en socio-demografische kenmerken de meeste variantie (tabel 9.1).

Tabel 9.1 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en het hele model op de tijd besteed aan **huiselijke contacten**, zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	1,6 %	
“ “	socio-demografische kenmerken	10,4 %	
“ “	hulpbronnen	10,2 %	
“ “	controlevariabelen	1,3 %	
totaal verkl. variantie	hele model		19,3 %

Van de hulpbronnen hebben alleen de vrije uren een positief effect. Hoe groter de stad hoe minder huiselijke contacten men heeft. Naarmate men hoger is opgeleid nemen de huiselijke contacten af. Naarmate men lid is van een of meer verenigingen nemen de huiselijke contacten ook af. De socio-demografische kenmerken verklaren ook veel variantie. Vrouwen hebben meer huiselijke contacten dan mannen. Naarmate men ouder wordt nemen de huiselijke contacten af. Het hebben van een partner heeft een negatief effect op de huiselijke contacten. De aanwezigheid van een kind heeft gemiddeld over de onderzoeksjaren een negatief effect (tabel 9.2).

¹⁴ Onder sociale contacten met derden wordt in het betreffende onderzoek verstaan: op visite gaan, visite ontvangen, feestjes en etentjes bij mensen thuis en telefoneren in de vrijetijd.

Tabel 9.2 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan **huiselijke contacten**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	-.620 **	-.052 **	-1.053 **	-.088 **
jaar van TBO meting	-.302 **	-.076 **	-.389 **	-.097 **
vrouw	1.914 **	.163 **	1.884 **	.160 **
interactie-effecten				
meetmoment* gezin			.145	
vrouw * gezin			.074	
verklaarde variantie	19,3 %		19,3 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Het gezinseffect is in de loop der jaren niet significant veranderd. Er is ook geen verschil in gezinseffect voor mannen en vrouwen.

In tabel 9.3 selecteren we de ouders en kijken of er een significant verschil is tussen ouders met een kind ouder dan 14 jaar en ouders met een kind onder de 14 jaar. Dat blijkt niet zo te zijn.

Tabel 9.3 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan **huiselijke contacten**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): **ouders**, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 6127**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: kind > 14 jaar)				
kind < 14 jaar	-.374	-.032	-.391	-.034
jaar van TBO meting	-.262 **	-.072 **	-.265 **	-.073 **
vrouw	1.913 **	.179 **	1.905 **	.178 **
interactie-effecten				
meetmoment* kind<14			.004	
vrouw * kind<14			.012	
verklaarde variantie	19,3 %		19,2 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

De aanwezigheid van een kind onder de 14 jaar heeft geen significant ander effect op de tijd besteed aan sociale contacten dan de aanwezigheid van een kind boven de 14 jaar. Dit gezinseffect is in de loop der onderzoeksjaren niet significant veranderd en niet verschillend voor mannen en vrouwen.

Zoals het analysetraject aangeeft wordt er, omdat de leeftijdsgrens van 14 jaar niet significant is, gekeken binnen de groep ouders naar een mogelijk verschil in effect indien het kind onder of boven de 6 jaar is (tabel 9.4).

Tabel 9.4 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan **huiselijke contacten**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): **ouders**, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 6127**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref:kind > 6 jaar))				
kind < 6 jaar	.512 *	.045 *	-.228	-.020
jaar van TBO meting	-.258 **	-.071 **	-.329 **	-.090 **
vrouw	2.032 **	.190 **	1.918 **	.179 **
interactie-effecten				
meetmoment* kind<6			.208 *	
vrouw * kind<6			.419	
verklaarde variantie	19,3 %		19,4 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, roindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Uit tabel 9.4 blijkt dat de aanwezigheid van een kind jonger dan 6 jaar, gemiddeld over alle onderzoeksjaren, een positief effect heeft op de tijd besteed aan huiselijke contacten met derden. Dit effect is in de loop der onderzoeksjaren toegenomen. Dit gezinseffect is niet verschillend voor mannen en vrouwen.

Resumerend kunnen we stellen dat ouders gemiddeld over alle onderzoeksjaren minder huiselijke contacten hebben dan personen zonder een kind. Maar binnen de groep ouders hebben de ouders met een kind jonger dan 6 jaar weer meer huiselijke contacten met derden dan ouders met een kind ouder dan 6 jaar. Dit effect is in de loop der onderzoeksjaren toegenomen.

9.3 Creatieve bezigheden

De samengestelde variabele creatieve bezigheden bestaat uit de variabelen: creatieve bezigheden, musiceren en toneelspelen. De tijd besteed aan deze creatieve activiteiten is gemiddeld bijzonder laag¹⁵. Het gemiddelde ging, zoals af te lezen is in tabel 4.3, in eerste instantie omhoog en nam na 1980 weer af, waarna het vrijwel constant is gebleven. De verklaarde variantie is erg laag en er zijn dan ook weinig significante effecten gevonden. Daarom volstaan we met een korte bespreking van het eerste model (tabel 9.6). De vervolganalyses zijn te vinden in de bijlagen (bijlage 9.7 en 9.8).

Tabel 9.5 Verklaarde variantie van de afzonderlijke blokken variabelen en het hele model op de tijd besteed aan **creatieve bezigheden**, zelfstandig wonende bevolking van 18 - 65 jaar, 1975 - 2000

verklaarde variantie	gezinssituatie	0,3 %
“ “	socio-demografische kenmerken	1,1 %
“ “	hulpbronnen	3,8 %
“ “	controlevariabelen	0,0 %
totaal verkl. variantie	hele model	4,1 %

De hulpbronnen verklaren nog de ‘meeste’ variantie. Het lidmaatschap van een vereniging heeft het sterkste positieve effect. Naarmate men hoger opgeleid is neemt de deelname aan creatieve activiteiten ook toe. Er is geen verschil in deelname voor

¹⁵ Dit komt doordat de deelname laag is. Dit wordt vervolgens uitgemiddeld over de steekproef. Maar de personen die aan deze activiteiten deelnemen doen dat gemiddeld voor een langere tijdsduur.

mannen en vrouwen. De tijd besteed aan creatieve activiteiten is in de loop der onderzoeksjaren niet significant gewijzigd. Gemiddeld over de onderzoeksjaren is er geen gezinseffect (tabel 9.6).

Tabel 9.6 Effect van gezinssituatie, sekse en jaar van TBO meting op de tijd besteed aan **creatieve bezigheden**, eerst zonder (Model 1) en vervolgens met interactie-effecten meetmoment x gezinssituatie en vrouw x gezinssituatie (Model 2): zelfstandig wonende bevolking van 18 – 65 jaar, 1975 - 2000 (in uren per week), **n = 10284**

	Model 1		Model 2	
	B	Beta	B	Beta
hoofdeffecten				
(ref: geen kind)				
gezin	-.088	-.024	-.040	-.011
jaar van TBO meting	-.028	-.023	-.011	-.009
vrouw	-.066	-.018	-.097	-.027
interactie-effecten				
meetmoment* gezin			-.029	
vrouw * gezin			.066	
verklaarde variantie	4,1 %		4,0 %	

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Het gezinseffect is in de loop der onderzoeksjaren niet significant gewijzigd en er is geen verschil in gezinseffect voor mannen en vrouwen.

Over de creatieve activiteiten valt weinig anders te melden dan dat er, ongeacht de leeftijd van de kinderen, geen significant gezinseffect is, er geen verschil is in gezinseffect voor mannen en vrouwen en dat er geen verschil is tussen 1975 en 2000.

9.4 Tot slot

Het op visite gaan en visite ontvangen liet zich goed verklaren. Het gezinseffect gemiddeld over alle onderzoeksjaren bleek negatief. Uit de onderzoeksresultaten bleek dat ouders met kinderen onder de 6 jaar meer huiselijke contacten hadden dan ouders met een kind van 6 jaar of ouder. De creatieve activiteiten lieten zich slecht verklaren. Daarom is afgezien van de vervolganalyses. Wellicht mist het onderzoeksmodel enkele adequate variabelen die deze activiteiten kunnen verklaren.

10. Sekseverschillen nader geanalyseerd

10.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de verschillen in gezinseffect voor mannen en vrouwen. Door het opnemen van de interactieterm vrouw*gezinssituatie zijn er in de voorgaande analyses diverse significante verschillen naar voren gekomen. Het feit echter, dat deze interactieterm niet gekoppeld was aan de onderzoeksjaren (in tegenstelling tot de andere interactieterm) en het feit dat beide interactietermen interacteren met dezelfde variabele (namelijk gezin) maakte de interpretatie lastig. Daarom is ervoor gekozen, indien de interactieterm vrouw*gezinssituatie significant was, het verschil in gezinseffect voor de verschillende seksen in een apart hoofdstuk toe te lichten. Door het uitvoeren van vervolganalyses zijn de verschillen in gezinseffect tussen de vrouwen onderling en ten opzichte van de mannen, gemiddeld over alle onderzoeksjaren, meer inzichtelijk gemaakt.

Bij de volgende afhankelijke variabelen werd een significante interactieterm vrouw*gezinssituatie gevonden:

- Vrije uren (tabel 6.3 en 6.4)
- Sportbeoefening (tabel 7.4)
- Populair uitgaan per jaar (tabel 7.12 en 7.14)
- Cultureel uitgaan per jaar (tabel 7.18)
- Tv kijken (tabel 8.4)
- Karweitjes, klusjes doen (tabel 8.14)

In de paragrafen 10.2 t/m 10.7 worden de analyses per afhankelijke behandeld. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een terugblik in paragraaf 10.8.

10.2 Vrije uren

Uit tabel 6.3 bleek het effect van het hebben van een kind voor moeders met een kind jonger dan 14 jaar sterker negatief te zijn dan voor moeders met een kind boven de 14 jaar of voor vaders met een kind onder of boven de 14 jaar. Om dit meer inzichtelijk te maken is er een vervolganalyse gedaan waarbij een moeder met een kind onder de 14 jaar als referentiecategorie is opgenomen¹⁶.

¹⁶ Ook van deze regressie-analyses zijn de volledige tabellen te vinden in de bijlagen.

Tabel 10.1 Gezinseffect op het aantal **vrije uren**. De gezinssituatie wordt hierbij gekoppeld aan de sekse. **Ouders, n=6127**

	B	Beta
(ref: moeder met kind < 14 jaar)		
vader		
kind > 14 jaar	3.392 **	.093 **
kind < 14 jaar	2.962 **	.108 **
moeder		
kind > 14 jaar	1.993 **	.057 **

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, jaar van TBO meting, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Uit tabel 10.1 blijkt dat alle categorieën significant meer vrije uren hebben dan een moeder met een kind onder de 14 jaar. Maar om hoeveel uren gaat het? Welnu, een moeder met een kind onder de 14 jaar heeft gemiddeld over alle onderzoeksjaren bijna 2 uur minder vrij dan een moeder met een kind boven de 14 jaar. Maar bij mannen is dit verschil nog geen half uur. Een moeder met een kind jonger dan 14 jaar heeft bijna drie uur minder vrij dan een vader in dezelfde gezinssituatie. Dit zijn wel de verschillen gemiddeld over alle onderzoeksjaren. Het zou in een mogelijk vervolgonderzoek interessant zijn te kijken naar het verschil in gezinseffect op de vrije uren voor moeders en vaders in 2000 ten opzichte van 1975.

Bij de vervolganalyse op ouders met een kind jonger dan 14 jaar (tabel 6.4) zagen we ook een significant sekseverschil in gezinseffect. In tabel 10.2 wordt dit nader uitgediept.

Tabel 10.2 Gezinseffect op het aantal **vrije uren**. De gezinssituatie wordt hierbij gekoppeld aan de sekse. **Ouders met één of meer kinderen jonger dan 14 jaar, n=4222**

	B	Beta
(ref: moeder met kind < 6 jaar)		
vader		
kind 6-14 jaar	6.982 **	.247 **
kind < 6 jaar	3.726 **	.131 **
moeder		
kind 6-14 jaar	5.173 **	.190 **

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, jaar van TBO meting, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Bij ouders met kinderen onder de 14 jaar is het verschil in effect nog veel groter. Een moeder met een kind onder de 6 jaar heeft meer dan 5 uur minder vrij dan een moeder met een kind van 6-14 jaar. Bij mannen is dit verschil slechts ruim drie uur. Vergelijken we een moeder met een kind onder de 6 jaar met een vader in een gelijke gezinssituatie dan heeft de vader bijna vier uur meer vrij.

10.3 Sportbeoefening

Uit tabel 7.4 bleek het gezinseffect voor een vrouw met een kind onder de 6 jaar significant anders te zijn dan voor een man met een kind jonger dan 6 jaar, ouder dan 6 jaar of zonder kind of voor een vrouw met een kind ouder dan 6 jaar of zonder kind. Gemiddeld over alle onderzoeksjaren was het gezinseffect niet significant. Een vervolganalyse levert de volgende cijfers op (tabel 10.3):

Tabel 10.3 Gezinseffect op de **sportbeoefening** (in aantal uren per week). De gezinssituatie wordt hierbij gekoppeld aan de sekse. **Gehele onderzoekspopulatie, n=10284**

	B	Beta
(ref: moeder met kind < 6 jaar)		
man		
geen kind of kind > 6 jaar	.351 **	.087 **
kind < 6 jaar	.419 **	.063 **
vrouw		
geen kind of kind > 6 jaar	.217 *	.054 *

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, jaar van TBO meting, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Hier zien we iets opmerkelijks. Een vrouw gaat iets meer sporten als haar kind 6 jaar is, een man gaat iets minder sporten als zijn kind ouder dan 6 jaar is. Gemiddeld over alle onderzoeksjaren sport een moeder van een kind jonger dan 6 jaar het minst maar een vader van een kind onder de 6 jaar sport het meest (vergeleken met de rest van de onderzoekspopulatie, dus vergeleken met ouders van kinderen ouder dan 6 jaar of personen zonder kinderen).

10.4 Populair uitgaan

Bij de analyse op de hele onderzoekspopulatie was er een significant verschil in gezinseffect gevonden voor mannen en vrouwen (zie tabel 7.12). Een vervolganalyse levert de volgende cijfers op (tabel 10.4):

Tabel 10.4 Effect van het wel of niet hebben van een kind op het aantal keren per jaar **populair uitgaan**. De gezinssituatie wordt hierbij gekoppeld aan de sekse. **Gehele onderzoekspopulatie, n=10284**

	B	Beta
(ref: moeder)		
man		
zonder kind	9.226 **	.160 **
met kind	2.013 **	.039 **
vrouw		
zonder kind	2.982 **	.051 **

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, jaar van TBO meting, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Een moeder gaat gemiddeld over alle onderzoeksjaren bijna 3 keer per jaar minder populair uit dan een vrouw zonder kind. Het verschil tussen een man zonder kinderen en een vader is gemiddeld over alle onderzoeksjaren ruim 7 keer per jaar. Een vader gaat 2 keer vaker populair uit per jaar dan een moeder. Maar dit verschil is groter bij mannen en vrouwen zonder kinderen: een man zonder kind gaat 6 x vaker populair uit

per jaar dan een vrouw zonder kind. We zagen dat gemiddeld over alle onderzoeksjaren een vrouw (ongeacht of ze kinderen heeft of niet) ruim vier keer minder populair uitgaat per jaar dan een man (ongeacht of hij kinderen heeft of niet). Dit kan nu worden genuanceerd: Het verschil tussen een man en vrouw is groter als er geen kinderen zijn dan als er wel kinderen zijn.

Ook bij de ouders was er een significant verschil in het gezinseffect voor mannen en vrouwen (zie tabel 7.14). Nadere analyse levert de volgende gegevens op (tabel 10.5):

Tabel 10.5 Gezinseffect op het **populair uitgaan**. De gezinssituatie wordt hierbij gekoppeld aan de sekse. **Ouders, n=6127**

	B	Beta
(ref: moeder met kind < 6 jaar)		
vader		
kind > 6 jaar	1.946	.050
kind < 6 jaar	3.897 **	.080 **
moeder		
kind > 6 jaar	1.384	.037

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, jaar van TBO meting, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Ondanks dat in tabel 7.14 het sekse-effect op het populair uitgaan bij ouders niet significant was blijkt er in tabel 10.5 wel een significant verschil te zijn tussen een vader en moeder met een kind jonger dan 6 jaar. Deze vader gaat bijna vier keer vaker populair uit per jaar dan de moeder van een kind jonger dan 6 jaar. Binnen de moeders onderling zijn er geen significante verschillen.

10.5 Cultureel uitgaan

Bij de analyse van ouders met een kind onder de 14 jaar bleek het gezinseffect voor moeders met een kind jonger dan 6 jaar anders te zijn dan voor vaders met een kind onder de 14 jaar of moeders met een kind van 6-14 jaar (tabel 7.18). Nadere analyse levert de volgende gegevens:

Tabel 10.6 Gezinseffect op het aantal keren per jaar **cultureel uitgaan**. De gezinssituatie wordt hierbij gekoppeld aan de sekse. **Ouders met één of meer kinderen jonger dan 14 jaar, n=4222**

	B	Beta
(ref: moeder met kind < 6 jaar)		
vader		
kind 6-14 jaar	.293	.023
kind < 6 jaar	.244	.019
moeder		
kind 6-14 jaar	.865 **	.070 **

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, jaar van TBO meting, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Uit tabel 10.6 blijkt dat het verschil tussen een moeder met een kind van 6-14 jaar en een moeder van een kind onder de 6 jaar significant is. Laatstgenoemde gaat gemiddeld over alle onderzoeksjaren bijna 1 keer minder cultureel uit per jaar. De vergelijking van een moeder van een kind jonger dan 6 jaar met de vaders levert geen

significante resultaten op. Ook in tabel 7.18 was het sekse-effect op het aantal keren cultureel uitgaan niet significant.

10.6 Tv, teletekst kijken

Uit tabel 8.4 bleek het gezinseffect voor moeders met een kind jonger dan 6 jaar anders te zijn dan voor vaders met een kind onder de 14 jaar of moeders met een kind van 6-14 jaar. Nadere analyse levert de volgende gegevens (tabel 10.7):

Tabel 10.7 Gezinseffect op het aantal uren per week besteed aan **tv kijken**.

De gezinssituatie wordt hierbij gekoppeld aan de sekse.

Ouders met één of meer kinderen jonger dan 14 jaar, n=4222

	B	Beta
(ref: moeder met kind < 6 jaar)		
vader		
kind 6-14 jaar	2.520 **	.154 **
kind < 6 jaar	2.548 **	.154 **
moeder		
kind 6-14 jaar	.872 *	.055 *

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, jaar van TBO meting, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

Uit tabel 8.4 bleek dat een vader met een jongste kind jonger dan 14 jaar gemiddeld over alle onderzoeksjaren ruim twee uur meer tv kijkt dan een moeder met een kind jonger dan 14 jaar. Deze uitspraak kan nu worden genuanceerd. Een moeder met een kind onder de 6 jaar kijkt significant minder dan de overige groepen. Een moeder van een kind van 6-14 jaar kijkt 1 uur per week meer dan een moeder van een kind jonger dan 6 jaar. Een vader van een kind onder de 6 jaar kijkt 2,5 uur meer per week dan een moeder van een kind onder de 6 jaar. Bij de vaders maakt het qua kijkgedrag niet uit of het kind onder of boven de 6 jaar is, bij de moeders wel.

10.7 Karweitjes, klusjes doen

Uit tabel 8.14 bleek een significant verschil in gezinseffect voor vrouwen en mannen. Nadere analyse (tabel 10.8) laat zien dat er geen significant verschil is tussen klussende vrouwen of moeders. De mannen klussen significant meer dan een moeder. Een vader besteedt meer tijd aan de klusjes dan een man zonder kind. Uit de analyse blijkt alleen dat dat significant meer is dan een moeder doet. Of het verschil tussen een vader en een man zonder kind ook significant is mag uit deze analyse niet worden geconcludeerd.

Tabel 10.8 Effect van het wel of niet hebben van een kind op het aantal uren per week besteed aan **karweitjes doen**. De gezinssituatie wordt hierbij gekoppeld aan de sekse.

Gehele onderzoekspopulatie, n=10284

	B	Beta
(ref: vrouw met een kind)		
man		
zonder kind	1.148 **	.097 **
met kind	1.661 **	.157 **
vrouw		
zonder kind	.314	.026

Er is gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, jaar van TBO meting, mate van religiositeit en politieke voorkeur

* significant bij $p < 0.05$

** significant bij $p < 0.01$

10.8 Tot slot

In dit hoofdstuk is, indien de interactieterm vrouw*gezinssituatie eerder significant was gebleken, een nuancering aangebracht in verschillen in gezinseffect voor mannen en vrouwen. Hierdoor werd het mogelijk significante verschillen te bekijken tussen vrouwen onderling in verschillende gezinssituaties, en tussen vrouwen en mannen in dezelfde gezinssituatie. Opvallend was dat een vader van een kind jonger dan 6 jaar het meeste uren aan sport besteedt vergeleken met de rest van de onderzoekspopulatie, een moeder van een kind jonger dan 6 jaar daarentegen het minst. Bij de vervolganalyse op het tv kijken van ouders met een kind van 14 jaar bleek de leeftijd van het jongste kind voor vaders niet van invloed te zijn op het aantal uren tv kijken, voor moeders wel.

Hiermee zijn alle analyses afgerond. In het volgende en tevens laatste hoofdstuk zullen de onderzoeksresultaten worden samengevat.

11. Conclusies en aanbevelingen

11.1 Inleiding

In dit laatste hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten samengevat en vergeleken met de hypothesen. De centrale vraag van dit onderzoek was in hoeverre verschillen in de vrijetijdsbesteding van ouders en personen zonder kinderen te verklaren zijn door de aanwezigheid van een kind. Door het uitvoeren van diverse multivariate regressie-analyses op het TBO bestand, waarbij gecontroleerd werd voor adequate doorkruisende variabelen, moest dit gezinseffect inzichtelijk worden gemaakt.

De analyses dienden ertoe om vier vragen te beantwoorden;

- Wat is het effect van het samenwonen in een gezin op iemands vrijetijdsbesteding?
- Is het gezinseffect anders al naar gelang de leeftijd van het jongste kind?
- Zijn de gezinseffecten (al dan niet gekoppeld aan de leeftijd van de kinderen) in de loop der onderzoeksjaren veranderd?
- Zijn de effecten van het hebben van een kind verschillend voor mannen en vrouwen?

De antwoorden op deze onderzoeksvragen zijn te vinden in paragraaf 11.2.

Vervolgens worden in paragraaf 11.3 deze resultaten gekoppeld aan de eerder geformuleerde hypothesen. De beperkingen van dit onderzoek komen in paragraaf 11.4 aan bod. Dit onderzoek wordt afgesloten met paragraaf 11.5, met daarin een slotbeschouwing en aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

11.2 Overzicht en samenvatting van de resultaten

Per afhankelijke zijn er verschillende analyses uitgevoerd (het analysetraject is schematisch weergegeven in figuur 5.1). Allereerst is binnen de hele onderzoeksgroep gekeken naar een mogelijk significant gezinseffect. Was dit gezinseffect significant, hetgeen betekende dat ouders significant anders scoorden op de afhankelijke dan personen zonder kinderen, dan werd vervolgens binnen de groep ouders gekeken of er nog sprake was van een verschil in gezinseffect al naar gelang de leeftijd van het jongste kind. Hierbij waren twee leeftijdsgrenzen aangegeven: 14 jaar en 6 jaar. Was het gezinseffect op de hele onderzoeksgroep niet significant dan werd allereerst gekeken of ouders met een kind onder de 14 jaar significant anders scoorden op de afhankelijke dan de overige respondenten (zijnde ouders van een kind ouder dan 14 jaar of personen zonder kind). Was dit het geval dan werd tenslotte gekeken, binnen de groep ouders van een kind onder de 14 jaar, of ouders met een kind jonger dan 6 jaar significant anders scoorden dan ouders met een kind van 6-14 jaar. Scoorden de ouders van een kind onder de 14 jaar niet significant anders dan de overige respondenten dan werd gekeken of ouders met een kind jonger dan 6 jaar significant anders scoorden dan de rest van de onderzoeksgroep.

De omvang van de onderzoeksgroep, en daarmee ook de referentiecategorie, was niet bij iedere analyse hetzelfde. Ter verduidelijking is daarom bij iedere tabel de gebruikte onderzoeksgroep aangegeven, alsmede de omvang daarvan.

Maar nu de resultaten. Allereerst kijken we naar het gezinseffect op de verschillende kenmerken en soorten van het vrijetijdsgedrag (de eerste twee onderzoeksvragen). Dit

effect is gemeten gemiddeld over alle onderzoeksjaren. De resultaten staan samengevat in tabel 11.1.

Tabel 11.1 Samenvattend overzicht van de gecontroleerde^a gezinseffecten op de vrijetijd (structuurkenmerken en besteding), gemiddeld over alle onderzoeksjaren, de omvang van de onderzoeksgroep wordt per kolom aangegeven

	gezin		kind < 14 jaar		kind < 6 jaar	
	ref: geen kind	ref: kind>14	ref: rest populatie	ref: kind 6-14 jaar	ref: kind > 6 jaar	ref: rest populatie
structuurkenmerken						
vrije uren	--	--		--		
mate van uithuizigheid	--					
mate van afwisseling						--
uithuizige activiteiten						
aantal uren sportbeoefening						
aantal sporten in verenigingsverband						
aantal individuele sporten	--					
populair uitgaan per jaar	--					
cultureel uitgaan per jaar	--	--				
huiselijke activiteiten						
televisie kijken	++	+				
boeken lezen						
solitaire hobby's						
karweitjes, klusjes doen						
gecombineerde afh.						
huiselijke contacten	--				++	
creatieve bezigheden						
n	10284	6127	10284	4222	6127	10284

a. de effecten zijn gecontroleerd voor levensfase, sekse, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, jaar van TBO meting, mate van religiositeit en politieke voorkeur

-/+ p < 0.05

--/+ + p < 0.01

Bron: TBO 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 (SCP, UvT)

In bovenstaande tabel zien we dat de aanwezigheid van een kind, gemiddeld over de onderzoeksjaren, van invloed is op diverse vormen van vrijetijdsbesteding. Kort samengevat heeft een ouder ten opzichte van personen zonder kinderen minder vrije uren, besteedt een kleiner percentage van de vrijetijd uit huis, doet minder aan individuele sporten, gaat minder vaak populair en cultureel uit, heeft minder huiselijke contacten met derden maar kijkt meer tv. Het hebben van een gezin heeft (als we nog niet kijken naar de leeftijd van de kinderen) geen significant effect op de mate van afwisseling, sportbeoefening, sporten in verenigingsverband, lezen, solitaire hobby's, karweitjes doen en creatieve bezigheden.

Ouders van een kind jonger dan 14 jaar hebben ten opzichte van ouders van een kind ouder dan 14 jaar minder vrije uren, gaan minder cultureel uit maar kijken meer tv. De aanwezigheid van een kind jonger dan 6 jaar heeft ten opzichte van ouders van een kind ouder dan 6 jaar, een positief effect op de huiselijke contacten met derden. Maar ouders van een kind onder de 6 jaar hebben, vergeleken met de rest van de

onderzoekspopulatie, de laagste mate van afwisseling van activiteiten. Ouders van een kind onder de 6 jaar hebben het minste vrijetijd.

Voor de overige activiteiten is de leeftijd van het kind niet van belang.

Maar komen deze bevindingen overeen met de verwachtingen? Voor het uitvoeren van de analyses werd verwacht dat de aanwezigheid van een kind een negatief effect zou hebben op de uithuizige en geagendeerde vrijetijdsbesteding. Het is inderdaad zo dat personen met een gezin een kleiner percentage van hun vrijetijd uit huis besteden dan personen zonder een gezin. Kijken we naar de specifieke uithuizige activiteiten dan zien we dat het hebben van een gezin op de meeste activiteiten een negatief effect heeft (uitgezonderd het sporten en sporten in verenigingsverband). Maar van de activiteiten in en rondom het huis, waarvan verwacht werd dat een gezin daarop hoger zou scoren, scoort alleen het televisiekijken hoger bij personen met een gezin.

Huiselijke contacten scoren zelfs lager dan bij personen zonder kinderen (behalve de ouders met een kind onder de 6 jaar). Op de andere 'huiselijke' activiteiten heeft het hebben van een gezin geen effect. Dus ouders met een gezin doen minder uit huis maar niet meer 'aanwijsbare' activiteiten in huis, behalve tv kijken. Let wel, het gaat hier alleen om activiteiten die zonder kinderen worden ondernomen. Uiteraard doen ouders allerlei activiteiten met de kinderen (zie tabel 5.3), maar dat is niet de insteek van dit onderzoek. Wat men in de literatuur terugvindt, namelijk dat een gezin de meeste 'hinder' ondervindt van een kind jonger dan 6 jaar, wordt in deze onderzoeksgegevens vooralsnog niet bevestigd. Ouders van een kind onder de 6 jaar komen er alleen voor wat betreft vrije uren en mate van afwisseling bekaaid vanaf. In paragraaf 11.3 zullen de resultaten worden gekoppeld aan de hypothesen.

Bij het voorgaande ging het om het gezinseffect gemiddeld over alle onderzoeksjaren. Sinds 1975 hebben er zich (maatschappelijk) allerlei veranderingen voorgedaan waardoor verondersteld werd dat het gezinseffect er in 2000 mogelijk anders uit zou zien dan in 1975. Maar is dat ook het geval? Om dit te kunnen bepalen is de interactieterm opgenomen van jaar van TBO meting * gezinseffect. Zo kon worden vastgesteld of het gezinseffect in 2000 significant anders was dan in 1975. In tabel 11.2 zijn de resultaten van significante verschillen in effecten in 2000 ten opzichte van 1975 weergegeven. De tabel dient als volgt te worden gelezen: Een score - - betekent dat het gezinseffect op de betreffende activiteit, gecontroleerd voor doorkruisende variabelen, in 2000 significant meer negatief was ($p < 0.01$) dan in 1975. Een score + betekent dat het gezinseffect op de betreffende activiteit in 2000 significant meer positief was dan in 1975 ($p < 0.05$).

Tabel 11.2 Samenvattend overzicht van de gecontroleerde^a effecten op de vrijetijd (structuurkenmerken en besteding) van een significant ander gezinseffect in 2000 ten opzichte van 1975, de omvang van de onderzoeksgroep wordt per kolom aangegeven

	gezin		kind < 14 jaar		kind < 6 jaar	
	ref: geen kind	ref: kind>14	ref: rest populatie	ref: kind 6-14 jaar	ref: kind > 6 jaar	ref: rest populatie
structuurkenmerken						
vrije uren		-		--		
mate van uithuizigheid						
mate van afwisseling			--			--
uithuizige activiteiten						
aantal uren sportbeoefening						--
aantal sporten in verenigingsverband	-					
aantal individuele sporten	-					
populair uitgaan per jaar	--					
cultureel uitgaan per jaar		-				
huiselijke activiteiten						
televisie kijken	-					
boeken lezen	+					
solitaire hobby's	--					
karweitjes, klusjes doen						
gecombineerde afh.						
huiselijke contacten					+	
creatieve bezigheden						
n	10284	6127	10284	4222	6127	10284

a. de effecten zijn gecontroleerd voor levensfase, sekse, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, mate van religiositeit en politieke voorkeur
 -/+ p < 0.05
 - -/+ + p < 0.01

Bron: TBO 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 (SCP, UvT)

Tabel 11.2 laat zien dat een ouder in 2000 veel minder vrijetijdsactiviteiten onderneemt dan in 1975. Het gezinseffect is op veel activiteiten in 2000 sterker negatief dan in 1975. Zo gaan ouders in 2000 significant minder vaak populair uit dan personen zonder kinderen, onder overeenkomstige omstandigheden, dan in 1975. Het gezinseffect op het populair uitgaan per jaar gemiddeld over alle onderzoeksjaren was significant. Er zijn ook verschillende activiteiten die gemiddeld over alle onderzoeksjaren geen significant gezinseffect opleverden maar waarvan het gezinseffect in 2000 significant meer negatief is dan in 1975. Zo sport een gezin in 2000 significant minder in verenigingsverband dan in 1975. Ook de tijd besteed door ouders aan solitaire hobby's is in 2000 significant minder dan in 1975. Pluspunt is dat ouders in 2000 significant meer lezen dan in 1975. In 2000 kijken ouders minder vaak tv dan in 1975 (onder overeenkomstige omstandigheden).

Ouders met een kind jonger dan 14 jaar hebben in 2000 significant minder vrije uren dan in 1975. Zij gaan in 2000 ook significant minder vaak cultureel uit en hebben een lagere mate van afwisseling. Voor ouders met een kind onder de 6 jaar is de sportbeoefening in 2000 significant lager dan in 1975. Ook hebben zij in 2000 een significant lagere diversiteit dan in 1975.

Het effect van het hebben van een kind onder de 6 jaar is in 2000 significant meer negatief op de vrije uren, de mate van afwisseling en het aantal uren sporten per week. Maar dit effect is in 2000 meer positief op de huiselijke contacten.

In 2000 is het gezinseffect op verscheidene activiteiten dus sterker negatief dan in 1975. Een mogelijke verklaring daarvoor zou kunnen liggen in het feit dat de tijd besteed aan zorgtaken, begeleiding en vrijetijd ten behoeve van de kinderen sinds 1975 is gestegen, zowel voor mannen als voor vrouwen. Dit is besproken in hoofdstuk 5.4. Het kiezen voor een kind is in 2000 een bewustere keuze dan in 1975, met alle (niet alleen psychologische) gevolgen van dien. De opvoeding van een kind wordt gezien als een 'project'. Veel aandacht, tijd en energie gaan dan naar het kind (of de kinderen). Het moge duidelijk zijn dat dit (indirect) ten koste gaat van de eigen vrijetijdsbesteding van de ouders. Het spreekt voor zich dat ouders ook veel voldoening kunnen halen uit de activiteiten met hun kinderen. Maar uit eerder onderzoek is gebleken dat de vrijetijd die alleen, of met man of vriendin wordt doorgebracht het meest als vrijetijd wordt ervaren. De vrijetijd na het huishouden wordt het minst als vrijetijd ervaren. De vrijetijd doorgebracht met gezin en kinderen bevindt zich hier tussenin (te Kloetze et al., 1996).

De laatste onderzoeksvraag ging over mogelijke verschillen in gezinseffect voor mannen en vrouwen. Bij de analyses is niet alleen gekeken naar verschillen tussen mannen en vrouwen in dezelfde gezinssituatie maar ook naar de verschillen met vrouwen (en mannen) uit de referentiecategorie. Dit met de bedoeling één en ander beter te kunnen plaatsen omdat de interactieterm op zichzelf lastig te interpreteren was. De significante resultaten van de analyses van vrouwen en mannen uit dezelfde gezinssituatie en van de vrouwen uit de referentiecategorie zijn samengevat in tabel 11.3. Voor de toetsing van de hypothesen in paragraaf 11.3 zijn alleen de significante verschillen in gezinseffect tussen mannen en vrouwen van dezelfde gezinssituatie van belang.

Tabel 11.3 Samenvattend overzicht van de gecontroleerde^a effecten op de vrijetijd (structuurkenmerken en besteding). **Significant andere gezinseffect voor moeders** vergeleken met de verschillende referentiecategorieën, gemiddeld over alle onderzoeksjaren

	moeder		moeder kind<14		moeder kind<6		
	ref: vader	ref: vrouw zonder kind	ref: vader kind<14 jaar	ref: moeder kind>14 jaar	ref: vader kind<6 jaar	ref: moeder kind>6	ref: vrouw zonder kind<6
structuurkenmerken							
vrije uren			--	--	--	--	
mate van uithuizigheid							
mate van afwisseling							
uithuizige activiteiten							
aantal uren sportbeoefening					--		-
aantal sporten in verenigingsverband							
aantal individuele sporten							
populair uitgaan per jaar	--	--			--		
cultureel uitgaan per jaar						--	
huiselijke activiteiten							
televisie kijken					--	-	
boeken lezen							
solitaire hobby's							
karweitjes, klusjes doen	--						
gecombineerde afh.							
huiselijke contacten							
creatieve bezigheden							

a. de effecten zijn gecontroleerd voor levensfase, rolindicatie, type huishouden, opleiding, lidmaatschap van een vereniging, stedelijkheid, vrije uren, jaar van TBO meting, mate van religiositeit en politieke voorkeur

-/+ p < 0.05

--/+ + p < 0.01

Bron: TBO 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 (SCP, UvT)

Uit tabel 11.3 blijkt dat het verschil in gezinseffect voor mannen en vrouwen voornamelijk zit bij de groep ouders met een kind jonger dan 6 jaar. Moeders scoren op veel activiteiten lager dan vaders in een vergelijkbare gezinssituatie, ook als er wordt gecontroleerd voor de invloed van de sekse op de betreffende afhankelijke. De eerder gedane opmerking dat de 'hinder' die men ondervindt van een kind jonger dan 6 jaar wel meevalt moet nu worden bijgesteld. Moeders ondervinden veel meer 'hinder' van een kind jonger dan 6 jaar dan vaders. Deze 'hinder' laat zich op diverse terreinen voelen. Ten opzichte van vaders in dezelfde gezinssituatie hebben vrouwen met een kind jonger dan 6 jaar minder vrije uren, sporten ze minder uur per week, gaan ze minder vaak populair uit per jaar en kijken ze minder televisie. Kijken we naar significante verschillen tussen moeders met een kind jonger en ouder dan 6 jaar dan zien we dat de eerste groep significant minder vrije uren heeft, minder sport (ten opzichte van de rest van de populatie), minder vaak cultureel uitgaat per jaar en minder uren televisie kijkt. Ondanks de toegenomen emancipatie levert een moeder, gemiddeld over alle onderzoeksjaren, meer in aan eigen vrijetijdsactiviteiten dan een vader. Het zorg-ethos is bij vrouwen nog steeds sterker ontwikkeld dan bij de mannen (NGR, 2004).

11.3 Juistheid van de hypothesen?

Nu alle onderzoeksvragen zijn beantwoord kunnen de hypothesen op hun juistheid worden beoordeeld.

Hypothese I luidde:

I a. De aanwezigheid van kinderen heeft een negatief effect op het aantal vrije uren, de uithuizigheid van de vrijetijd en de diversiteit van de vrijetijdsactiviteiten van de ouder(s).

I b. Deze effecten zijn sterker naarmate de kinderen jonger zijn.

I c. Deze effecten zijn sterker voor vrouwen dan voor mannen.

Hypothese I a. is maar ten dele houdbaar. Het hebben van een gezin heeft inderdaad een negatief effect op het aantal vrije uren en de uithuizigheid van de vrijetijdsbesteding. Het gezinseffect is echter niet significant op de diversiteit van de vrijetijdsactiviteiten.

Ook hypothese I b. is ten dele houdbaar. Voor wat betreft het gezinseffect op de uithuizigheid is de leeftijd van de kinderen niet van belang, er zijn geen significante verschillen in effect al naar gelang de leeftijd van de kinderen. Bij de diversiteit was het gezinseffect niet significant maar bij de vervolganalyses blijkt dat ouders van een kind jonger dan 6 jaar een significant minder afwisselend activiteitenpatroon hebben. Deze hypothese kan voor wat betreft het aantal vrije uren worden bevestigd.

Hypothese I c. is houdbaar voor het aantal vrije uren. Er is echter geen verschil in gezinseffect voor vaders en moeders aangetoond op de uithuizigheid en diversiteit van de vrijetijdsactiviteiten.

Hypothese I is dus in zijn geheel alleen geldig voor het aantal vrije uren. Voor de uithuizigheid is deze hypothese slechts ten dele houdbaar. Gemiddeld over alle onderzoeksjaren besteden ouders een kleiner deel van hun vrijetijd uit huis, ongeacht de leeftijd van de kinderen. Dit is een andere bevinding dan op grond van de theorie van Rapoport & Rapoport werd verwacht. Zij stelden immers dat ouders weer wat meer uithuizig werden naarmate de kinderen ouder werden. Dit wordt in de onderzoeksresultaten niet bevestigd. De eenmaal ingezette tendens om een kleiner deel van de vrijetijd uit huis te besteden verandert niet meer naarmate de kinderen groter worden. Dit komt waarschijnlijk ook doordat, los van de gezinssituatie, de uithuizigheid afneemt naarmate men ouder wordt.

Voor wat betreft de diversiteit was de veronderstelling dat de diversiteit bij ouders lager was omdat ze over minder vrijetijd zouden beschikken. Maar uit de onderzoeksresultaten is gebleken dat alleen ouders met een kind jonger dan 6 jaar een lagere diversiteit hebben dan de rest van de onderzoekspopulatie. Kennelijk is de beperking van vrije uren alleen bij jonge kinderen dusdanig dat de diversiteit afneemt. De ouders van kinderen ouder dan 6 jaar hebben geen lagere diversiteit maar wel minder vrije uren dan personen zonder kinderen. Het kan niet anders dan dat deze ouders de verschillende activiteiten korter doen, de zogeheten vervluchtiging van het vrijetijdsgedrag waar al eerder over gesproken is.

Hypothese II was als volgt geformuleerd:

II a. De aanwezigheid van een kind heeft een negatief effect op de deelname van ouders aan geagendeerde activiteiten die buitenshuis plaatsvinden. De aanwezigheid van een kind heeft een positief effect op de deelname van ouders aan huiselijke vrijetijdsactiviteiten die niet geagendeerd zijn.

II b. Deze effecten zijn sterker naarmate de kinderen jonger zijn.

II c. Deze effecten zijn sterker voor vrouwen dan voor mannen.

Allereerst moet er een opmerking worden geplaatst. Om het gezinseffect op de eigen vrijetijdsbesteding van de ouders boven tafel te krijgen is er in de analyses alleen gekeken naar activiteiten die personen zonder kinderen ook ondernemen. Zodoende kan er een uitspraak worden gedaan over verschillen in vrijetijdsgedrag onder gelijkblijvende overeenkomstige omstandigheden. Uiteraard ondernemen ouders ook vrijetijdsactiviteiten met hun kinderen. Maar dat was echter niet de focus van dit onderzoek. Maar bij de interpretatie van de huiselijke activiteiten (zoals die in de literatuur plaatsvindt) moet wel in acht worden genomen dat ouders gemiddeld over alle onderzoeksjaren 1,7 uur aan vrijetijd met de kinderen hebben besteed. De activiteiten met de kinderen vinden in en rondom huis plaats. Een overzicht van de gemiddelden naar leeftijd van de kinderen wordt gegeven in tabel 11.4.

Tabel 11.4 Gewogen gemiddelde van de tijd die door ouders spendend met de kinderen wordt doorgebracht, 1975 – 2000

	alle kinderen	kind < 6 jaar	kind van 6-14	kind > 14 jaar
man	1,3	2,7	0,9	0,1
vrouw	2,1	4,4	1,8	0,2
totaal gemiddeld	1,7	3,6	1,4	0,1

Bron: TBO 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 (SCP, UvT)

In tabel 11.4 zien we dat voor wat betreft de activiteiten die met kinderen worden ondernomen de theorie van Rapoport & Rapoport beter klopt. Ouders van kleine kinderen brengen meer tijd spendend met hen door dan ouders van oudere kinderen. Maar dat wil nog niets zeggen over de activiteiten die zonder de kinderen worden ondernomen. Daarvoor gaan we naar de beantwoording van hypothese II.

Hypothese II a. kan op grond van de onderzoeksresultaten worden bevestigd voor het populair en cultureel uitgaan en het televisie kijken. Deze hypothese gaat niet op voor het sporten in verenigingsverband, het aantal uren sporten en de overige huiselijke activiteiten. De veronderstelling dat sporten in een teamverband voor een ouder teveel verplichtingen (afspraken) met zich meebrengt en daardoor een negatief gezinseffect zou opleveren, zien we in de onderzoeksresultaten niet bevestigd. Ook het gezinseffect op de deelname aan individuele uithuizige sporten was verrassend. Ouders doen deze sporten minder, terwijl men ze op ieder moment van de dag kan doen en er geen bepaalde tijdsduur aan vastzit.

Hypothese II b. is houdbaar voor het cultureel uitgaan en het televisie kijken.

Hypothese II c. kan worden bevestigd voor de sportbeoefening (in aantal uren per week) en het populair uitgaan per jaar. Voor televisiekijken geldt het omgekeerde dan in de hypothese werd verondersteld. Moeders van kinderen onder de 6 jaar kijken juist minder uren televisie dan de vaders in dezelfde gezinssituatie.

De onderzoeksresultaten laten zien dat met de gemaakte indeling van wel of niet geagendeerde activiteit en wel of niet uithuizige activiteit, sommige activiteiten zich wel laten verklaren maar andere weer niet (zoals de sportbeoefening). Deze indeling is dus niet afdoende. De veronderstelling dat een gezin moeite heeft de verschillende agenda's op elkaar af te stemmen kan wel kloppen maar levert daarmee niet een negatief gezinseffect op voor alle geagendeerde uithuizige activiteiten. Ook de veronderstelling dat ouders in hun (eigen) vrijetijdsbesteding meer huiselijker zouden zijn wordt niet bevestigd. Het gezinseffect op de huiselijke contacten is zelfs negatief. Alleen het televisiekijken scoort hoger onder ouders dan bij personen zonder

kinderen. Op alle andere huiselijke ongeagendeerde activiteiten is het gezinseffect niet significant.

Hypothese III luidde als volgt:

Het hebben van een gezin heeft in 2000 meer negatieve effecten op de vrijetijdsbesteding van de ouders dan in 1975.

Deze hypothese wordt door de onderzoeksresultaten bevestigd. In 2000 zijn de gezinseffecten op vijf afhankelijk negatiever dan in 1975. Deze afhankelijk zijn het sporten in verenigingsverband, het individueel sporten, het populair uitgaan per jaar, het televisie kijken en de solitaire hobby's. Alleen het gezinseffect op het lezen van een boek is in 2000, in vergelijking met 1975, positiever. Het hebben van een gezin heeft in 2000 een grotere inperking van de eigen vrijetijdsactiviteiten van de ouders tot gevolg dan in 1975. Dit kan worden toegeschreven aan de veranderde psychologische benadering van het opvoeden. Aan de opvoeding wordt in 2000 meer tijd en aandacht besteed dan in 1975.

Op basis van eerdere literatuur en theorieën werden verwachtingen uitgesproken over op welk soort activiteiten het gezinseffect zich in welke richting en sterkte zou doen voelen. Deze hypothesen konden slechts ten dele worden bewezen. Dit doet het vermoeden rijzen dat er nog andere, dan uit-thuis en geagendeerd-niet geagendeerd, onderliggende criteria zijn die veroorzaken dat ouders, ongeacht hun sekse en gecontroleerd voor diverse doorkruisende variabelen, een activiteit meer of minder ondernemen dan personen zonder kinderen.

11.4 Beperkingen van dit onderzoek

Dit onderzoek heeft gebruik gemaakt van een bestaand data-bestand. Dit bestand biedt een schat aan informatie over de (tijds)besteding van de Nederlandse bevolking sinds 1975. Dat is een groot pluspunt. Maar het doen van een secundaire analyse brengt ook beperkingen met zich mee. De beperkingen die dit voor het onderhavige onderzoek met zich meebracht zullen hieronder kort worden toegelicht.

Zoals al eerder ter sprake is gekomen is het TBO onderzoek een longitudinaal onderzoek, dat eens in de vijf jaar wordt herhaald. Iedere vijf jaar wordt er een representatieve steekproef getrokken uit de bevolking. Door deze opzet is het niet mogelijk een uitspraak te doen over het effect van het *krijgen* van een kind op de vrijetijdsbesteding van de ouder. Dit kan alleen door een panelstudie waarin steeds dezelfde steekproef wordt onderzocht. Op die manier kan het vrijetijdsgedrag in de verschillende levensfasen worden gevolgd. Een dergelijke panelstudie was echter niet voorhanden. Vandaar dat in het onderhavige onderzoek wordt gesproken over het *hebben* van een kind in plaats van het *krijgen* van een kind.

Een andere beperking is dat in het TBO sommige vormen van vrijetijdsbesteding niet aan bod komt. Zo is er bijvoorbeeld geen informatie over het vakantiegedrag. Een laatste beperking lag in het feit dat relevante theoretisch begrippen soms niet te toetsen waren omdat het bestand zich daarvoor niet leende. Zo kon het inkomen niet worden meegenomen als verklarende variabele. Ook het indelen van de activiteiten naar voorbereidingstijd was niet houdbaar. Gaat men zelf een onderzoek ontwerpen op basis van de activiteitenmatrix dan kan men gericht naar bepaalde criteria vragen (bijvoorbeeld of iets op een van te voren afgesproken tijd plaatsvond). Men zal dan echter genoegen moeten nemen met een beduidend kleinere steekproef.

11.5 Slotbeschouwing met aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Doelstelling bereikt?

De doelstelling van dit onderzoek was een goed inzicht te krijgen in het effect van het hebben van een kind op de eigen vrijetijdsbesteding van de ouder. Door een breed scala van activiteiten te analyseren is dit effect inzichtelijk gemaakt.

Zo is uit dit onderzoek duidelijk naar voren gekomen dat het gezinseffect op veel kenmerken en activiteiten negatief is. Bovendien is gebleken dat het gezinseffect in 2000 voor verschillende activiteiten sterker negatief was dan in 1975. En tenslotte is aangetoond dat het gezinseffect voor moeders, gemiddeld over alle onderzoeksjaren, vaak sterker negatief is dan voor vaders. Dit geldt dan met name wanneer het jongste kind jonger is dan 6 jaar. Al met al zijn het geen florissante uitkomsten. Twijfelaars die nog niet zeker weten of ze wel een gezin willen stichten zullen er zeker niet mee over de streep worden getrokken. Dit onderzoek heeft namelijk aangetoond dat het hebben van een kind inderdaad de eigen vrijetijdsbesteding van de ouder belemmert.

De juiste activiteiten geanalyseerd?

De lezer zou zich kunnen afvragen of de keuze van de te analyseren activiteiten wel de juiste is geweest. Zou een andere keuze een positiever beeld hebben opgeleverd? Het verzamelen van gegevens over vrijetijdsactiviteiten is een gecompliceerd proces (Henderson et al., 1996). “The choices of categories of activity is important. If categories are too broad, real differences between men and women and among women may be obscured. On the other hand, if too many multiple categories of activities are used, the data are fragmented and difficult to interpret”. Men moet ook oppassen niet alleen mannelijke activiteiten te bevragen (zoals sport) maar ook vrouwelijke, zoals koffie drinken met een vriendin (Shaw in Henderson et al., 1996). In het onderhavige onderzoek is getracht activiteiten te bevragen die zowel mannen als vrouwen ondernemen en die personen van (min of meer) alle leeftijden kunnen ondernemen. Om het gezinseffect op de vrijetijdsactiviteiten van de ouders inzichtelijk te maken, is er gekeken naar activiteiten die door ouders maar ook door personen zonder kinderen kunnen worden ondernomen. Door deze manier van selecteren van activiteiten kreeg iedereen een ‘eerlijke kans’ om op een activiteit te scoren.

Moeders hebben minder eigen vrijetijdsbesteding?

Moeders komen er gemiddeld over alle onderzoeksjaren qua eigen vrijetijdsbesteding slechter vanaf dan vaders, met name als er jonge kinderen in het gezin aanwezig zijn. Uit het onderzoek van te Kloeze et al. (1996) bleek dat vrouwen de vrijetijd die alleen, met partner of vriendin werd doorgebracht het meest als vrijetijd ervaren. Weliswaar kan een ouder veel voldoening uit de activiteiten met zijn kinderen halen, maar eigen activiteiten zijn toch van groot belang. In de literatuur zijn er veel studies gedaan naar met name de relatie tussen vrouwen en vrijetijdsbesteding. Volgens Henderson et al. (1996) kunnen vrijetijdsactiviteiten diverse voordelen opleveren. Zij noemen gezondheids- (zowel mentaal als fysiek), persoonlijke, relationele en sociale voordelen. Het ondernemen van vrijetijdsactiviteiten kan vrouwen een eigen identiteit verschaffen en het zelfvertrouwen verhogen. Maar men moet verder kijken dan alleen de persoonlijke voordelen (Henderson et al., 1996). Door het deelnemen aan bepaalde vrijetijdsactiviteiten kunnen de bestaande traditionele rolpatronen worden doorbroken. Zo kunnen vrouwen deelnemen aan ‘stoere’ sporten en zich zo sterk presenteren. Of door het claimen van eigen vrijetijd kan een vrouw het heersende idee dat ze totaal aan haar gezin moet zijn toegewijd uitdagen.

Het hebben van een eigen vrijetijdsbesteding heeft dus vele positieve kanten, en dan niet alleen voor vrouwen. Maar de moeders hebben wel een achterstandspositie ten opzichte van de vaders. In de loop der onderzoeksjaren hebben er zich maatschappelijk diverse ontwikkelingen voorgedaan. Zo is het leven van vrouwen veranderd omdat ze naast de zorg (vaker dan vroeger) een betaalde (deeltijd) baan hebben (Hooghiemstra, 2003). Het leven van mannen is veranderd omdat ze nu naast hun betaalde baan 's avonds en in het weekend meer met de kinderen bezig zijn. De seksespecifieke verdeling bij de verdeling van zorgtaken tussen mannen en vrouwen is echter niet verdwenen. Vrouwen besteden ook in 2000 meer tijd aan de zorg voor de kinderen dan de mannen. Het verschil tussen mannen en vrouwen is in 2000 niet kleiner dan in 1975. Dit lijkt niet te kloppen met het beeld dat maatschappelijk heerst, namelijk dat de taken thuis eerlijker verdeeld zijn dan 25 jaar geleden. De cijfers uit dit onderzoek kunnen dat niet bevestigen. We mogen echter op grond van dit onderzoek niet de conclusie trekken dat het gezinseffect in 2000 voor moeders sterker is dan voor vaders. In de aanbevelingen voor vervolgonderzoek wordt hier nog op teruggekomen.

Betere combineerbaarheid zorg en eigen vrijetijdsbesteding?

Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat het hebben van een kind ten koste gaat van de eigen vrijetijdsbesteding van de ouder. Er is in Nederland geen vrijetijdsbeleid (SCP, 2002). Vrijetijd geldt niet als structurerend principe om beleid op te ontwikkelen. Maar de overheid stelt zich wel ten doel ongewenste vormen van vrijetijdsbesteding te beteugelen en wenselijk geachte vormen te stimuleren. Gezien alle positieve effecten die een eigen vrijetijdsbesteding met zich meebrengt is het van belang aandacht te besteden aan een betere combineerbaarheid van de zorg voor kinderen en een eigen vrijetijdsbesteding van de ouder(s). Maar ook maatschappelijk is het van belang dat ouders mee blijven draaien in de maatschappij. Ouders gelden namelijk nog steeds als voorbeeld voor hun kinderen. Een actieve ouder is een ander voorbeeld dan een ouder die de hele dag voor de televisie zit. Goed voorbeeld doet goed volgen. Het is dus van belang te kijken hoe de effecten van het hebben van een kind minder negatief kunnen gaan werken op de vrijetijdsbesteding van de ouder. Wellicht zou er naar voorbeeld van de Commissie Dagindeling (die heeft gekeken naar de combineerbaarheid van werk en zorg) een stuurgroep kunnen worden opgericht die als taak krijgt voorstellen en projecten te ontwikkelen waardoor een betere combineerbaarheid mogelijk wordt van zorgtaken en eigen vrijetijdsbesteding van ouders?

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

We zagen dat het gezinseffect in 2000 voor veel activiteiten sterker negatief is dan in 1975. Bovendien is het gezinseffect, gemiddeld over alle onderzoeksjaren, voor veel activiteiten sterker negatief voor vrouwen dan voor mannen. Ondanks dat de verleiding groot is mogen we uit deze twee constatering niet concluderen dat het gezinseffect in 2000 voor vrouwen sterker negatief is dan in 1975. Nader onderzoek is hiervoor vereist (en van harte aanbevolen).

Maar ook al mogen we niet concluderen dat het gezinseffect in 2000 voor moeders sterker negatief is dan voor vaders, het is wel zo dat, alle emancipatie ten spijt, de moeders in 2000 nog steeds meer tijd aan de kinderen besteden dan de vaders. Tegen de verwachting in is gebleken dat het verschil in tijd besteed aan kinderen tussen de vaders en moeders niet kleiner is geworden in de loop der onderzoeksjaren. Sterker nog, het verschil tussen vaders en moeders in tijd besteed aan de verzorging en

begeleiding van kinderen van 14 jaar en jonger is in de loop der onderzoeksjaren zelfs groter geworden. Ook het verschil tussen vaders en moeders in tijd besteed aan het spelen met kinderen jonger dan 6 jaar is in de loop der onderzoeksjaren groter geworden. Alleen het verschil bij het spelen met kinderen van 6-14 jaar is in de loop der onderzoeksjaren kleiner geworden.

Hoe kan dit? Maatschappelijk heerst het idee dat de taken in huis gelijk verdeeld worden dan 25 jaar geleden. Maar uit de cijfers blijkt dat de mannen helemaal niets hebben ingehaald. Er wordt langs diverse wegen uitgebreid aandacht besteed aan een eerlijkere taakverdeling binnen de huishoudens (www.wiedoetwat.nl bijvoorbeeld. Deze site wordt eind dit jaar opgeheven. Impliceert dat dat men ervan uitgaat dat deze site niet meer nodig is?). Maar ondanks dat er veel aan de bewustwording wordt gedaan laat de praktijk een ander beeld zien. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat het onderhavige onderzoek loopt tot eind 2000. Inmiddels zijn we een paar jaar verder en kan de taakverdeling meer gelijk zijn getrokken. Het volgende TBO-onderzoek zou daarover meer informatie kunnen geven. Echter het NGR signaleert in 2004 dat het zorg-ethos bij vrouwen nog steeds sterker ontwikkeld is dan bij de mannen (NGR, 2004). Misschien heeft de emancipatie er juist toe geleid dat vrouwen als bewuste keuze ervoor kiezen meer tijd aan hun kind te besteden? Ligt een deel van de verklaring wellicht in de beleving van het ouderschap? Misschien is het wel zo dat vrouwen zoveel waardering en voldoening halen uit de tijd die ze aan hun kinderen besteden, dat er minder behoefte is aan eigen vrijetijdsbesteding. Hetzelfde zou ook voor de vaders kunnen gelden, getuige het sterkere gezinseffect in 2000 ten opzichte van 1975. Al deze vragen kunnen op basis van dit onderzoek niet worden beantwoord. Kwalitatief vervolgonderzoek zou hierop een antwoord kunnen geven.

Ook is het interessant te onderzoeken of er sprake is van interactie tussen de werksituatie van de vrouw en het gezinseffect. Volgens Deem (1986) hebben werkende vrouwen vaak meer controle en autonomie over hun eigen levens en dus over hun eigen vrijetijdsbesteding. In een eerder onderzoek uit 1982 stelt ze dat de duidelijke afbakening van de werktijd ertoe zou leiden dat werkende vrouwen specifieke tijd inplannen voor de vrijetijdsactiviteiten. Hierdoor zouden ze vaker deelnemen aan uithuizige activiteiten die wat langer duren en op vaste tijdstippen plaatsvinden. De vraag is in hoeverre dit stand houdt als er kinderen komen.

Het onderzoeksresultaat dat ouders inderdaad een ander patroon van vrijetijdsactiviteiten hebben dan personen zonder kinderen roept nog een andere vervolgvraag op. Is het wellicht zo dat ouders, al vóóordat ze kinderen kregen, een ander soort patroon van vrijetijdsactiviteiten hadden dan personen die in de toekomst geen kinderen krijgen. Anders geformuleerd, doen aanstaande ouders andere activiteiten dan 'blijvend kinderlozen'? Gaan de aanstaande ouders misschien al minder populair uit omdat ze meer de huiselijke knusheid zoeken bijvoorbeeld? Hebben ze misschien andere idealen en daarmee andere vrijetijdsactiviteiten? Alleen een panelstudie zou hierop een antwoord kunnen geven.

11.6 Tot slot

Dit onderzoek heeft veel informatie opgeleverd. Maar al schrijvend kwamen er ook diverse vragen boven die nader onderzocht zouden moeten worden. Er is nog veel dat we niet weten. Wat dit onderzoek echter wel duidelijk heeft gemaakt is dat de titel van dit onderzoek “hinderen kinderen de vrijetijdsbesteding van de ouder(s)?” bevestigend moet worden beantwoord. Het is inzichtelijk gemaakt dat ouders, *ten gevolge van de aanwezigheid van een kind*, beduidend minder eigen vrijetijdsactiviteiten ondernemen dan personen zonder kinderen. Maar het woord hinderen roept wellicht een negatieve associatie op. Een positieve beantwoording van de titel van dit onderzoek zou negatief kunnen worden uitgelegd, alsof kinderen alleen maar zouden hinderen. Maar het is de vraag of ouders dit ook als zodanig ervaren. En dát is wederom een interessant onderwerp voor vervolgonderzoek.

Literatuurlijst

Allison, Paul D. (1999). *Multiple Regression: A Primer*. Pine Forge Press, Thousand Oaks, CA.

Avort, A. van der, P. Cuyvers en K. de Hoog (1996). *Het Nederlandse gezinsleven aan het einde van de twintigste eeuw*. Nederlandse Gezinsraad, Den Haag.

Beckers, T en H. van der Poel (1995). *Vrijetijd tussen vorming en vermaak : een inleiding tot de studie van de vrijetijd*. Vakgroep Vrijetijdwetenschappen Katholieke Universiteit Brabant, Tilburg.

Breedveld, K. en A. van den Broek (Red.) (2001). *Trends in de tijd. Een schets van recente ontwikkelingen in tijdsbesteding en tijdsordening*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Breedveld, K. (red), R. Goossens, M. van Bottenburg, W. Ooijendijk, V. Hildebrandt, M. Stiggelbout, J. Lucassen en H. van der Poel (2003). *Rapportage Sport 2003*. SCP, Den Haag.

Broek, A. van den; W. Knulst en K. Breedveld (1999). *Naar andere tijden? : tijdsbesteding en tijdsordening in Nederland, 1975 – 1995*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Broek, A. van den, F. Huysmans en J. de Haan (2005). *Cultuurminnaars en cultuurmijders. Trends in de belangstelling voor kunsten en cultureel erfgoed*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Brown, P. R. ; W. J. Brown, ; Y. D. Miller, ; V. Hansen (2001) *Perceived Constraints and Social Support for Active Leisure Among Mothers With Young Children*. in *Leisure Sciences : an interdisciplinary journal*, vol 23 (2001) pp. 131-144.

Clarkberg, M en S. Merola. *Competing Clocks: Work and Leisure*. In *It's about time. Couples and careers*. Edited by P. Moen (2003), Cornell University Press.

Deem, R. (1986). *All work and no play? The Sociology of Women and Leisure*. Open University Press, Milton Keynes.

Elands, M. (1997). *Verlate uittreeders. Kiezen voor je kind of voor je carrière?* In *Psychologie*, vol. 16 (1997) pp 24-27.

Ester, P., H. Vinken, en L. Van Dun (2002). *Werken, zorgen en vrije tijd in de eenentwintigste eeuw: Nederlanders over de toekomst van Nederland*. In *Sociale Wetenschappen*, vol. 45 (2002), nr. 1 pp 23-44.

Freysinger, V.J. (1994). *Leisure with children and parental satisfaction: Further evidence of a sex difference in the experience of adult roles and leisure*. In *Journal of Leisure Research*, vol. 26, Iss. 3.

- Ganzeboom, H.B.G. (1988). *Leefstijlen in Nederland. Een verkennende studie*. Alphen a/d Rijn: Samson Uitgeverij. Hoofdstuk 5. Reader Probleemveld Participatie 2001/2002.
- Gershuny, J. (2000). *Changing Times. Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford University Press, Oxford.
- Godbey, G. (1994). *Leisure in your life: an exploration*. Venture publishing, State College, PA.
- Haan, J. de en W.P. Knulst (2000). *Het bereik van de kunsten*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk.
- Haan, J. de, A. van den Broek en P. Schnabel (2001). *Het nieuwe consumeren. Een vooruitblik vanuit demografie en individualisering*. Werkdocument. SCP, Den Haag.
- Henderson, K.A., M. D.Bialeschki, S.M. Shaw en V.J. Freysinger (1996). *Both gains and gaps. Feminist perspectives on women's leisure*. Venture Publishing, State College, PA.
- Hooghiemstra, E. en M. Pool (red) (2003). *Tussen partners. Gezamenlijke keuzen tijdens de levensloop*. Nederlandse Gezinsraad, Den Haag.
- Huysmans, F., J. de Haan en A. van den Broek (2004). *Achter de schermen. Een kwart eeuw lezen, luisteren, kijken en internetten*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.
- Karsten, L. (1992). *Speelruimte van vrouwen. Zeggenschap over vrijetijd en vrijetijdsbesteding*. SUA, Amsterdam.
- Kay, T. (1996). *Women's work and women's worth: the leisure implications of women's changing employment patterns*. In *Leisure Studies*, vol. 15, nr 1, pp 49-64.
- Kelly, J.R. (1983). *Leisure and the family* in *Sociology of Leisure, a reader*. Edited by C. Critcher, P. Bramham and A. Tomlinson (1995), E & FN Spon, London.
- Kelly, J.R. (1987). *Freedom to be. A new sociology of leisure*. Macmillan, New York.
- Kloeze, J.W. te, K. de Hoog, M. van Bergen en M. Duivenvoorden (1996). *Tussen vrijheid en gebondenheid: het postmoderne gezin ontdekt. Een sociologisch onderzoek naar typologieën van gezins- en vrijetijdsdomeinen*. Garant, Leuven – Apeldoorn.
- Kloeze, J.W. te (1998). *Family and Leisure in the Netherlands: a Literature Review*. In *Family and Leisure in Poland and the Netherlands*. Garant, Leuven and Apeldoorn.
- Knulst, W. en L. Schoonderwoerd (1983). *Waar blijft de tijd : onderzoek naar de tijdsbesteding van Nederlanders*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk.
- Knulst, W.P. en P. van Beek (1990). *Tijd komt met de jaren : onderzoek naar tegenstellingen en veranderingen in dagelijkse bezigheden van Nederlanders op basis van tijdbudgetonderzoek*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk.

- Knulst, W. (1996). *25 jaar onderzoek naar de diversiteit in het vrijetijdsgedrag*. In : Lindenberg, S. & H. Ganzeboom (red), *Verklarende sociologie*. Opstellen voor Reinhard Wippler, Amsterdam, Thesis Publishers.
- Knulst, W.P. (1999). *Andere tijden: meer weekend, minder zondag*. In *Facta*, vol. 7 (1999), nr 6, pp 4-7.
- Knulst, W.P (2000). *Reader Participatie & Consumptie in de vrije tijd*. Tilburg, KUB.
- Knulst, W.P. en K. van Eijck (2001). *Reader Probleemveld Participatie, 2001/2002*. Tilburg, KUB.
- Knulst, W.P. (2003) *Reader Consumptie en vrijetijdsbesteding*. Tilburg, KUB.
- Kraaykamp, G., T van der Lippe en R. Verhoeff (1996). *Vrouw en vrije tijd*. p 295 - 309. In: Lindenberg, S. & H. Ganzeboom (red), *Verklarende sociologie*. Opstellen voor Reinhard Wippler, Thesis Publishers, Amsterdam.
- Larson, R.W., S.A. Gillman, M.H. Richards (1997). *Divergent Experiences of Family Leisure: Fathers, Mothers and Young Adolescents*. In *Journal of Leisure Research*, vol. 29 (1997), nr 1, pp 78 – 97.
- Lippe, T. van der (1993). *Arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen. Een interdisciplinaire studie naar betaald en huishoudelijk werk binnen huishoudens*. Thesis Publishers, Amsterdam.
- Nederlandse Gezinsraad en Centraal Bureau voor de Statistiek (2001). *Levensloop en gezin*. NGR en CBS, Den Haag en Voorburg.
- Nederlandse Gezinsraad (2004). *Gezinsnotitie NGR. Naar een vruchtbaar, productief en zorgzaam gezinsbeleid*. NGR, Den Haag.
- Nieborg, S. (2000). *Gedeelde zorg: gedeeld werk. Onderzoek naar verandering van de arbeidsverdeling in het gezin*. Verwey-Jonker Instituut, 2000.
- Poel, H. van der (1999). *Tijd voor vrijheid. inleiding tot de studie van de vrijetijd*. Boom, Amsterdam.
- Praag, C.S. van, M. Niphuis-Nell (1997). *Het gezinsrapport : een verkennende studie naar het gezin in een veranderende samenleving*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk.
- Pronovost, G. (1998) *Family and Leisure*. In *Current Sociology*. Vol.46, pp 101-109. Sage Publications, London.
- Rapoport, R. and R. Rapoport (1975). *Leisure and the family life cycle*. Routledge and Kegan Paul, London and Boston.
- Rapoport, R. and R. Rapoport (1980). *Growing through life*. Harper & Row Publishers, London.

SCP (1996). *Sociaal en Cultureel Rapport*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk.

SCP (1998) *Sociaal en Cultureel Rapport. 25 jaar sociale verandering*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk.

SCP (2002). *Sociaal en Cultureel Rapport. De kwaliteit van de quartaire sector*. Sociaal en Cultureel planbureau, Den Haag.

SCP (2004). *Sociaal en Cultureel Rapport: In het zicht van de toekomst*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Shaw, S.M. (1994). *Gender, leisure and constraint: Towards a framework for the analysis of women's leisure*. In *Journal of Leisure Research*, vol 26, nr 1.

Shaw, S.M. (2001). *The Family Leisure Dilemma: Insights from research with Canadian families*. In *World Leisure Journal*, vol 43 (2001), no 4.

Thrane, C. (2000). *Men, Women, and Leisure Time: Scandinavian Evidence of Gender Inequality*. In *Leisure Sciences*, vol. 22 (2000), pp 109-122.

Tijdens, K., T. van der Lippe en E. de Ruijter (2000). *Huishoudelijke arbeid en de zorg voor kinderen: herverdelen of uitbesteden?* Serie Wetenschappelijke Publicaties. Elsevier bedrijfsinformatie bv, 's-Gravenhage.

Vinken, H. en P. Ester (2001). *Druk, drukker, drukst. Nederlanders over de toekomst van arbeid, zorg en vrijetijd*. In *Vrijetijd Studies*, vol. 19 (2001), nr 1, pp 21-42.

Wippler, R. (1968). *Sociale determinanten van het vrijetijdsgedrag*. Van Gorcum, Assen.

Zabriskie, R. and B. McCormick (2001). *The Influences of Family Leisure Patterns of Perceptions of Family Functioning*. in *Family Relations: Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, vol 50 (2001), pp. 281-289

Zabriskie, R and B. McCormick (2003). *Parent and Child Perspectives of Family Leisure Involvement and Satisfaction with Family Life*. in *Journal of Leisure Research*, vol 35 (2003), No 2, pp. 163-189

www.cbs.nl

www.ngr.nl

www.scp.nl

www.uvt.nl

www.wiedoetwat.nl